

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΤΡΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΠΟΙΚΙΛΙΑ

Καρρά Αθανασία

Μεταπτυχιακή διατριβή με τίτλο:

**Προβλήματα κλίσης και υποκορισμού
στην ελληνική και στα ευρωπαϊκά συστήματα**

Επόπτης: καθ. Ράλλη Αγγελική

Πάτρα
Οκτώβριος 2006

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	5
Δομή της εργασίας	6
1. Υποκορισμός	7
1.1 Ορισμός υποκορισμού	7
1.2 Μηχανισμοί σχηματισμού υποκοριστικών	8
1.2.1 Γενικά	8
1.2.2 Περιορισμοί στο σχηματισμό υποκοριστικών	10
1.3 Μηχανισμοί σχηματισμού υποκοριστικών στα υπό εξέταση γλωσσικά συστήματα	11
1.3.1 Στην ελληνική	12
1.3.2 Στη ρωσική	13
1.3.3 Στη γερμανική	14
1.3.4 Στην αγγλική	15
1.4 Γραμματικές κατηγορίες υποκοριστικών	16
1.5 Υποκοριστικά επιθήματα	16
1.5.1 Κοινή νέα ελληνική	16
1.5.1.1 -άκι-	17
1.5.1.2 -ίκ-	17
1.5.1.3 -ίτσα-	18
1.5.1.4 -όπουλ-	18
1.5.1.5 -ούδι-	19
1.5.1.6 -ούλι-	19
1.5.1.7 -ατζίκ-	19
1.5.1.8 -άδι-, -ίδι-, -όκα- και -όνι-	19
1.5.1.9 -κα-	20
1.5.1.10 Τα λόγια υποκοριστικά επιθήματα	20
1.5.1.11 Η περίπτωση της κατάληξης -ί	22
1.5.2 Ρωσική	23
1.5.3 Γερμανική	25
1.5.4 Αγγλική	25

2. Το γραμματικό γένος	27
2.1 Ορισμός του γραμματικού γένους	28
2.2 Τρόποι ανάθεσης γραμματικού γένους	29
2.3 Ο ‘τόπος’ του γραμματικού γένους	30
2.4 Ο ‘τρόπος’ του γραμματικού γένους	30
2.5 Το ‘ισχυρό’ γένος	31
2.6 Το γραμματικό γένος και η κλίση γενικά	31
2.6.1 Το γραμματικό γένος στα υπό εξέταση γλωσσικά συστήματα	32
2.6.1.1 Το γραμματικό γένος στη νέα ελληνική	32
2.6.1.1.1 Οι κλιτικές τάξεις των ουσιαστικών	34
2.6.1.1.2 Φορείς του γραμματικού γένους στη νέα ελληνική	35
2.6.1.2 Το γραμματικό γένος στη ρωσική	36
2.6.1.2.1 Οι κλιτικές τάξεις των ουσιαστικών στη ρωσική	36
2.6.1.3 Το γραμματικό γένος στη γερμανική	38
2.6.1.4 Το γραμματικό γένος στην αγγλική	40
2.7 Το γραμματικό γένος στον υποκορισμό	40
2.7.1 Νέα ελληνική	41
2.7.1.1 Το γένος στον υποκορισμό με επιθηματοποίηση	41
2.7.1.1.1 Τα λόγια υποκοριστικά επιθήματα	47
2.7.1.1.2 Συμπέρασμα	49
2.7.1.3 Υποκορισμός και κλιτικές τάξεις υποκοριστικών	50
2.7.1.4 Το γένος στον υποκορισμό μέσω σύνθεσης	51
2.7.2 Ρωσική	52
2.7.3 Γερμανική	55
2.7.4 Αγγλική	56
3. Το κλιτικό παράδειγμα των υποκοριστικών	57
3.1 Νέα ελληνική	57
3.1.1 Η γενική	57
3.1.1.1 Η γενική ενικού	57
3.1.1.2 Η γενική πληθυντικού	58
3.1.1.3 Πιθανές ερμηνείες για την απουσία της γενικής από το κλιτικό παράδειγμα των υποκοριστικών της νέας ελληνικής κοινής	58
3.1.1.3.1 Ερμηνεία α’	58
3.1.1.3.2 Ερμηνεία β’	59
3.1.2 Ο πληθυντικός αριθμός	60

3.1.3 Το κλιτικό παράδειγμα των λόγιων υποκοριστικών: μία πρόταση	61
3.1.4 Συμπέρασμα	62
3.1.5 Μια εξαίρεση: το ιδίωμα της Χίου	63
3.2 Ρωσική	63
3.3 Γερμανική	63
3.4 Αγγλική	64
4. Υποκορισμός μέσω επιθηματοποίησης: κλίση ή παραγωγή;	65
4.1 Η κλίση και η παραγωγή ως διαδικασίες σχηματισμού λέξεων	65
4.2 Η μορφολογική υπόσταση του υποκορισμού	65
4.2.1 Μια άλλη προσέγγιση	66
4.3 Η μορφολογική υπόσταση του υποκορισμού στα υπό εξέταση γλωσσικά συστήματα	68
4.3.1 Η μορφολογική υπόσταση του υποκορισμού στη νέα ελληνική	68
4.3.2 Η μορφολογική υπόσταση του υποκορισμού στη ρωσική	70
4.3.3 Η μορφολογική υπόσταση του υποκορισμού στη γερμανική	70
4.3.4 Η μορφολογική υπόσταση του υποκορισμού στην αγγλική	71
4.4 Ο υποκορισμός και το μορφολογικό συνεχές	72
Συμπέρασμα	74
Παράρτημα	76
Βιβλιογραφία	82

Εισαγωγή

Ο υποκορισμός είναι μια διαδικασία σχηματισμού λέξεων η οποία μπορεί να εξεταστεί σε διάφορα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης. Στην παρούσα εργασία ασχολούμαστε συγκεκριμένα με τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του όπως αυτά αντικατοπτρίζονται στις σχηματιζόμενες δομές, με έμφαση κυρίως στη διερεύνηση του μηχανισμού ανάθεσης τιμής για την ιδιότητα του γραμματικού γένους στις δομές αυτές, καθώς επίσης και στην αναζήτηση ερμηνειών για τις αλλαγές οι οποίες πιθανόν παρατηρούνται στο κλιτικό παράδειγμα των υποκοριστικών.

Κύριο πεδίο μελέτης των παραπάνω φαινομένων αποτελούν τέσσερα σύγχρονα ευρωπαϊκά γλωσσικά συστήματα: η ελληνική, η ρωσική, η γερμανική και η αγγλική, ενώ σε ορισμένα σημεία γίνεται και (ενδεικτική μόνο) παρουσίαση παραδειγμάτων υποκοριστικών σχηματισμών από την ιταλική. Ας σημειωθεί δε ότι ασχολούμαστε αναλυτικά με τη διάλεκτο η οποία αποτελεί τη νόρμα καθεμιάς από τις γλώσσες αυτές, ενώ δε λείπουν οι αναφορές και σε άλλες διαλέκτους και ιδιώματα (κυρίως της ελληνικής και δευτερευόντως της γερμανικής) όταν η συμπεριφορά του υποκορισμού σε αυτά παρουσιάζει αξιοσημείωτες διαφορές από τη διαδικασία αυτή στη νόρμα.

Η επιλογή των συγκεκριμένων γλωσσικών συστημάτων βασίστηκε στο γεγονός ότι και τα τέσσερα ανήκουν στην οικογένεια των Ινδο-Ευρωπαϊκών γλωσσών. Έπειτα, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό το καθένα, είναι διαχτυικά συστήματα τα οποία, με εξαίρεση την αγγλική, η οποία -σε ό,τι αφορά ορισμένες πτυχές του υποκορισμού- εξετάζεται ως ένα σύστημα το οποίο διαφέρει, λιγότερο ή περισσότερο, από τα άλλα τρία γλωσσικά συστήματα, έχουν πολύ πλούσια κλιτική, παραγωγική και συνθετική μορφολογία. Σημαντική επίσης υπήρξε και η παράμετρος της εμφάνισης της κατηγορίας του γραμματικού γένους και στις τέσσερις αυτές γλώσσες. Τέλος η συστηματική σχέση την οποία εμφανίζεται να έχει το χαρακτηριστικό του γραμματικού γένους με την κλιτική μορφολογία των ουσιαστικών γενικότερα -και των υποκοριστικών ειδικότερα- στην ελληνική, έδωσε το έναυσμα για τη διερεύνηση του τι ακριβώς συμβαίνει στα άλλα τρία γλωσσικά συστήματα και την εξαγωγή, αν είναι δυνατόν, ασφαλών γενικών συμπερασμάτων.

Αναφορικά με τη μορφή του υποκορισμού την οποία εξετάζουμε στην εργασία αυτή, πρέπει να επισημάνουμε ότι από την ποικιλία των διαδικασιών μέσω των οποίων σχηματίζονται υποκοριστικά επιλέξαμε την επιθηματοποίηση, καθώς είναι μια διαδικασία κοινή και για τα τέσσερα υπό εξέταση γλωσσικά συστήματα και επιπλέον μέσω αυτής σχηματίζεται το μεγαλύτερο μέρος των υποκοριστικών ουσιαστικών τους.

Στόχος αυτής της εργασίας είναι να αποδείξουμε ότι η μορφολογία του υποκορισμού διαφέρει από γλωσσικό σύστημα σε γλωσσικό σύστημα, ακόμα κι αν η δομική συγγένεια των συστημάτων αυτών είναι πολύ στενή και παρά το γεγονός ότι σχηματίζουν την πλειοψηφία των υποκοριστικών τους μέσω της ίδιας διαδικασίας. Επιπλέον επιχειρούμε να δώσουμε μια απάντηση στο ερώτημα σχετικά με τη φύση της διαδικασίας του υποκορισμού μέσω επιθηματοποίησης, αν δηλαδή ανήκει στην κλίση ή στην παραγωγή ή αν αποτελεί αυτόνομη μορφολογική διαδικασία, όπως προκύπτει από τα δεδομένα των τεσσάρων υπό εξέταση γλωσσικών συστημάτων και μέσα από αυτήν τη διερεύνηση να τοποθετήσουμε τα υπό εξέταση γλωσσικά συστήματα στο πλαίσιο ενός συνεχούς.

Δομή της εργασίας

Η εργασία αυτή χωρίζεται σε τέσσερις μεγάλες ενότητες. Στην πρώτη κεντρικό θέμα αποτελεί ο υποκορισμός. Αρχικά προσδιορίζεται η έννοια της διαδικασίας του υποκορισμού και στη συνέχεια γίνεται μια γενικότερη αναφορά στους μηχανισμούς σχηματισμού υποκοριστικών, καθώς επίσης και στους περιορισμούς οι οποίοι ισχύουν και επηρεάζουν τη διαδικασία αυτή. Έπειτα στρέφουμε την προσοχή μας στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του υποκορισμού όπως εκδηλώνεται στα τέσσερα υπό εξέταση γλωσσικά συστήματα. Η πρώτη ενότητα κλείνει με μια αναφορά στις γραμματικές κατηγορίες των υποκοριστικών και την παράθεση των υποκοριστικών επιθημάτων της ελληνικής, της ρωσικής, της γερμανικής και της αγγλικής γλώσσας.

Η δεύτερη ενότητα είναι αφιερωμένη στο γραμματικό γένος. Μετά από έναν ορισμό και μια γενικότερη αναφορά στον τρόπο με τον οποίο τα ουσιαστικά χαρακτηρίζονται με μια συγκεκριμένη τιμή για την ιδιότητα αυτή, προχωράμε στην περιγραφή των ιδιαίτερων γνωρισμάτων των μηχανισμών απόδοσης γραμματικού γένους στα ουσιαστικά των γλωσσικών συστημάτων του δείματός μας. Ακολούθως επικεντρώνουμε την ανάλυσή μας στον τρόπο με τον οποίο προσδιορίζεται το γραμματικό γένος των υποκοριστικών και συγκεκριμένα στο ρόλο που διαδραματίζει το θέμα και το υποκοριστικό επίθημα στην απόδοση τιμής για το χαρακτηριστικό του γραμματικού γένους, ενώ παράλληλα προσπαθούμε να εξετάσουμε τη στενή σχέση η οποία συνδέει τις έννοιες του γραμματικού γένους και της κλιτικής τάξης σε δύο από τα γλωσσικά αυτά συστήματα, την ελληνική και τη ρωσική.

Στην τρίτη ενότητα εξετάζεται το κλιτικό παράδειγμα των υποκοριστικών των τεσσάρων γλωσσικών συστημάτων του δείματός μας και γίνεται μια απόπειρα να δοθούν ορισμένες ερμηνείες για τα παρατηρούμενα στο κλιτικό παράδειγμα των υποκοριστικών της νέας ελληνικής κενά.

Στην τέταρτη ενότητα εξετάζοντας παραδείγματα από τη νέα ελληνική, τη ρωσική, τη γερμανική και την αγγλική γλώσσα, επιχειρείται η κατάταξη του υποκορισμού σε μια από τις τρεις μεγάλες μορφολογικές διαδικασίες σχηματισμού λέξεων, την παραγωγή, τη σύνθεση και την κλίση, ιδωμένη και μέσα από το πρίσμα της ανάλυσης του Scalise (1987) σχετικά με τη φύση του υποκορισμού, ενώ η εργασία αυτή κλείνει με ένα γενικό συμπέρασμα σχετικά με τη μορφολογική υπόσταση του υποκορισμού στην ελληνική, τη ρωσική, τη γερμανική και την αγγλική γλώσσα.

1. Υποκορισμός

1.1 Ορισμός υποκορισμού

Ο υποκορισμός είναι μια διαδικασία σχηματισμού λέξεων από την οποία σχηματίζονται νέες λέξεις, σημασιολογικά συγγενείς προς τις πρωτότυπες λέξεις, οι οποίες πρωτότυπες λέξεις μπορεί να έχουν την απλή δομή [θέμα + κλιτικό επίθημα] ή να έχουν προκύψει από διαδικασίες παραγωγής ή σύνθεσης. Κύριο χαρακτηριστικό των σχηματιζόμενων υποκοριστικών είναι ότι αποδίδουν τη σημασία των πρωτότυπων λέξεων διαφοροποιημένη κατά το σημασιολογικό χαρακτηριστικό [+σμίκρυνση] (όπου η σμίκρυνση αυτή μπορεί να αφορά το μέγεθος, την ένταση, τη διάρκεια, την έκταση κ.λπ. του αντικειμένου αναφοράς του πρωτότυπου ουσιαστικού). Σε πραγματολογικό δε επίπεδο μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να δηλώσουν μια ποικιλία 'αξιολογητικών αποχρώσεων σημασίας' (Bakema & Geeraerts 2004, σελ.1045) για το συγκεκριμένο κάθε φορά αντικείμενο αναφοράς, αποχρώσεις οι οποίες μπορεί να κυμαίνονται από τη δήλωση οικειότητας και τρυφερότητας (και αυτή είναι η συνηθέστερη λειτουργία των υποκοριστικών δομών όταν αυτές χρησιμοποιούνται σε περιστάσεις επικοινωνίας όπου ένας από τους συνομιλητές είναι παιδί, και μάλιστα πολύ μικρής ηλικίας (πβ. Bauer 2004) μέχρι και την έκφραση αρνητικά χρωματισμένων σχολίων.¹

1.2 Μηχανισμοί σχηματισμού υποκοριστικών

Στον προαναφερθέντα ορισμό της διαδικασίας του υποκορισμού εσκεμμένα δεν χρησιμοποιήθηκε ο όρος *μορφολογική* διαδικασία. Κι αυτό γιατί, όπως θα δούμε και στη συνέχεια αυτής της ενότητας, υποκοριστικά μπορούν να σχηματιστούν όχι μόνο μέσω διαδικασιών σαφώς μορφολογικού χαρακτήρα αλλά και μέσα από διαδικασίες με λιγότερο ή περισσότερο φωνολογικό ή συντακτικό χαρακτήρα.

1.2.1 Γενικά

Οι Bakema & Geeraerts (2004, σελ.1045-1046) αναφέρουν ότι ο υποκορισμός μπορεί να γίνει *συνθετικά*² (αλλιώς *μονολεκτικά* ή *μορφολογικά*) ή *αναλυτικά* (αλλιώς

¹ Σύμφωνα με τον Corbett (1991, σελ. 41-42), τα συναισθηματικά (έτσι μεταφράζεται ο όρος *affective* από τον Ευδόπουλο 2003, σελ. 398) επιθήματα δεν προσφέρουν περαιτέρω πληροφορίες σχετικά με τον κόσμο που μας περιβάλλει αλλά απλά εκφράζουν τη διάθεση του ομιλητή απέναντι στο αντικείμενο για το οποίο χρησιμοποιείται το αντίστοιχο (υποκοριστικό ή μεγεθυντικό) ουσιαστικό.

² Μάλιστα οι Bakema & Geeraerts (ό.π.) αναφέρουν ότι 'ο όρος *υποκοριστικό* συνήθως περιορίζεται μόνο στα συνθετικά υποκοριστικά'.

Υποκορισμός

περιφραστικά), ενώ δεν αποκλείεται η δυνατότητα σχηματισμού υποκοριστικών ως αποτέλεσμα συνδυασμού των δύο αυτών διαδικασιών. Στο σημείο αυτό ωστόσο, μολονότι δε θα μας απασχολήσει περαιτέρω, καθώς ξεφεύγει από το πλαίσιο της παρούσας εργασίας, είναι απαραίτητη η αναφορά στη σημαντική παρατήρηση της Crocco Galéas (2002) ότι τα προϊόντα των δύο αυτών μηχανισμών δεν είναι δυνατόν σε επίπεδο πραγματολογικής χρήσης και ερμηνείας να θεωρηθούν ισοδύναμα υποκοριστικά.

Τα συνθετικά υποκοριστικά μπορούν να σχηματισθούν με διάφορους τρόπους, όπως διαβάζουμε και πάλι στους Bakema & Geeraerts (ό.π.). Η *προθηματοποίηση*, η *ενθηματοποίηση* και ο *αναδιπλασιασμός* είναι τρεις από τους τρόπους αυτούς. Η ενθηματοποίηση και ο αναδιπλασιασμός δεν απαντώνται στις ευρωπαϊκές γλώσσες οι οποίες εξετάζονται σε αυτήν την εργασία. Σε ό,τι αφορά δε την προθηματοποίηση θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι μάλλον σπάνια στις γλώσσες αυτές. Είναι όμως δυνατόν να θεωρηθούν ως παραδείγματα εφαρμογής αυτής της διαδικασίας οι σχηματισμοί με πρώτο συστατικό τους το στοιχείο *μικρο-* στην ελληνική, για παράδειγμα. Το παράδειγμα το οποίο αναφέρουν οι παραπάνω συγγραφείς από την ιαπωνική, όπου το *kawa* ‘ποτάμι’ γίνεται *kogawa* ‘ποταμάκι’ με την προσάρτηση του προθήματος *ko-*, είναι μια χαρακτηριστική περίπτωση προθηματοποίησης, ενώ το υποκοριστικό της λέξης *budak* ‘παιδί’ στη γλώσσα Malay σχηματίζεται με πλήρη αναδιπλασιασμό της λέξης και έχει τη μορφή *budak budak* ‘παιδάκι’.

Ο σχηματισμός υποκοριστικών μπορεί να είναι ακόμη και υπομορφημικού χαρακτήρα, (Bakema & Geeraerts, ό.π.), μπορεί δηλαδή να δηλώνεται από τη συστηματική αλλαγή φωνημάτων στο θέμα μιας λέξης.

Τέλος ένας άλλος τρόπος σχηματισμού συνθετικών υποκοριστικών είναι η *επιθηματοποίηση*. Κατ’ αυτήν ένα υποκοριστικό επίθημα, το οποίο ‘φέρει τη γενική σημασία του *μικρού* και χρησιμοποιείται είτε κυριολεκτικά είτε μεταφορικά (ως όρος θωπείας)’ (Crystal, D. 1980/1997, σε μετάφραση Γ. Ξυδόπουλου, 2003, σελ. 451), προσφύεται στο θέμα (ή σε ένα θεματικό αλλόμορφο, (πβ. Mackridge 1990, σελ. 245)) ή στη ρίζα μιας πρωτότυπης λέξης (όχι όμως πάντα, όπως θα δούμε και στις ενότητες 1.3.2 και 1.3.3 στην περίπτωση των *i-Bildungen* της γερμανικής γλώσσας και των υποκοριστικών σε *-ša* της ρωσικής αντίστοιχα) για να σχηματιστεί -μετά από προσθήκη και του κατάλληλου κλιτικού επιθήματος- μια νέα λέξη.

Υποκορισμός

1.2.2 Περιορισμοί στο σχηματισμό υποκοριστικών

Παρά την ποικιλία και την ευελιξία την οποία παρουσιάζει αναφορικά με τους μηχανισμούς μέσω των οποίων δημιουργεί σχηματισμούς, ο υποκορισμός υπάγεται σε ορισμένους περιορισμούς.

Οι Dressler & Merlini Barbaresi (1994, σελ. 94 και 120-132, όπως αναφέρεται στους Bakema & Geeraerts (2004, σελ. 1046) αναφέρουν ότι υποκοριστικά μπορούν να σχηματιστούν από μέλη 'συντακτικών κατηγοριών των οποίων τα αντικείμενα αναφοράς έχουν διαβαθμίσιμες διαστάσεις'. Οι κατηγορίες αυτές είναι τα ουσιαστικά, τα επίθετα και τα ρήματα, ενώ αν λάβουμε υπόψη και τα υποκοριστικά *λιγάκι* ή *λιγουλάκι* (< λίγο) και *αργούτσικα* (< αργά) της κοινής νέας ελληνικής, ο κατάλογος ο οποίος αναφέρεται στους Bakema & Geeraerts (ό.π.) εμπλουτίζεται και από την κατηγορία των επιρρημάτων. Επιπλέον στις Melissaropoulou & Ralli (2006) διαβάζουμε ότι τα υποκοριστικά επιθήματα μπορούν να εμφανιστούν προσαρτημένα σε θέματα τα οποία σχηματίζουν τους τύπους του πληθυντικού αριθμού.

Εκτός από τους συντακτικούς περιορισμούς, υπάρχουν και μορφολογικοί περιορισμοί οι οποίοι δεν επιτρέπουν το σχηματισμό υποκοριστικών. Η παρουσία ενός ή περισσότερων παραγωγικών επιθημάτων, για παράδειγμα, είναι δυνατόν να μπλοκάρει το σχηματισμό ενός υποκοριστικού από μια συγκεκριμένη βάση, όπως π.χ. η παρουσία του συνδυασμού των επιθημάτων *-ικ-* και *-οτητ-* στην κοινή νέα ελληνική καθιστά αντιγραμματικές δομές του τύπου **εθν-ικ-οτητ-ούλ-α* και **προσωπ-ικ-οτητ-ίτσ-α*. Μάλιστα, αν σε ένα γλωσσικό σύστημα είναι δυνατός ο σχηματισμός υποκοριστικών μέσω περισσότερων της μιας διαδικασιών, η παρουσία ενός ή περισσότερων παραγωγικών επιθημάτων μπορεί να μην επιτρέπει το σχηματισμό υποκοριστικών μέσω μίας από αυτές αλλά να μη δημιουργεί πρόβλημα στις υπόλοιπες. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα και πάλι από την ελληνική είναι αυτό του παράγωγου ουσιαστικού *εθνικιστής*, από το οποίο δεν μπορεί να σχηματιστεί ένα υποκοριστικό μέσω επιθηματοποίησης της μορφής π.χ. **εθν-ικ-στ-ούλ-ης* ή **εθν-ικ-ιστ-άκ-ος*, όμως είναι γραμματικά αποδεκτές δομές οι οποίες προκύπτουν από μια διαδικασία σύνθεσης, όπως αυτή που εμφανίζεται στο ακόλουθο παράδειγμα:

(1) Είναι *ψιλοεθνικιστής* ή είναι η ιδέα μου;

Μια άλλη κατηγορία περιορισμών στο σχηματισμό υποκοριστικών είναι εκείνοι οι οποίοι ανάγονται στο επίπεδο της φωνολογίας. Όπως αναφέρει ο Ettinger (1974,

Υποκορισμός

στους Bakema & Geeraerts 2004, σελ. 1047), τα ουσιαστικά των οποίων το θέμα λήγει σε *-l* (ή *-le*) σχηματίζουν υποκοριστικά με το επίθημα *-chen*, ενώ με το επίθημα *-lein* δημιουργούνται υποκοριστικά από ουσιαστικά με θέμα του οποίου το ληκτικό σύμφωνο είναι *-ch*, *-g* ή *-ng*.

Τέλος, οι περιορισμοί στο σχηματισμό υποκοριστικών μπορεί να είναι σημασιολογικής φύσης. Για παράδειγμα, στην κοινή νέα ελληνική ο σχηματισμός υποκοριστικών από θέματα λέξεων τα οποία φέρουν το σημασιολογικό χαρακτηριστικό [+αφηρημένο] δεν είναι σε γενικές γραμμές επιτρεπτός, χωρίς ωστόσο να λείπουν εξαιρέσεις όπως *καταστασούλα* (< *κατάσταση*), *ενοχλησούλα* (< *ενόχληση*), *πονάκι* (< *πόνος*). Για δε τη γερμανική γλώσσα, ο Ettinger (ό.π.) αναφέρει ότι οι γενικοί όροι μπορούν να υποστούν υποκορισμό ενώ οι ταξινομικά πιο ειδικοί όχι. Για παράδειγμα, στη γλώσσα αυτή απαντώνται τα υποκοριστικά *Fischchen* και *Fischlein* (< *Fisch* ‘ψάρι’), ενώ αντίθετα δεν σχηματίζεται καμιά υποκοριστική δομή για το ουσιαστικό *Hecht* ‘λύκος’ (ένα είδος ψαριού) **Hechtchen* ή **Hechtlein*, το οποίο είναι υπώνυμο της έκφρασης *Fisch* (πβ. Lyons 1999, σελ. 149).

1.3 Μηχανισμοί σχηματισμού υποκοριστικών στα υπό εξέταση γλωσσικά συστήματα

Μια γενικότερη τυπολογικής φύσεως παρατήρηση αποτελεί το γεγονός ότι σε πλούσιες μορφολογικά γλώσσες (ως προς την κλίση, την παραγωγή και τη σύνθεση) προτιμάται συνήθως ο σχηματισμός συνθετικών/μονολεκτικών υποκοριστικών με επιθηματοποίηση, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι, όπως θα δούμε στη συνέχεια, αποκλείονται οι άλλες διαδικασίες σχηματισμού υποκοριστικών. Τέτοιες γλώσσες είναι η ελληνική, η γερμανική και η ρωσική, στη μελέτη των οποίων στηρίζεται η παρούσα εργασία, και η ιταλική.

- (2) α) Ελληνική: ψωμί → ψωμ-άκι, καρδιά → καρδ-ούλα
β) Γερμανική: Brot ‘ψωμί’ → Bröt-chen, Hose ‘παντελόνι’ → Hös-lein
γ) Ρωσική: volk ‘λύκος’ → volč-onok, brat ‘αδελφός’ → brat-išk-a
δ) Ιταλική: tavolo ‘τραπέζι’ → tavol-ino, tazza ‘φλιτζάνι’ → tazz-ett-in-a

Στην αγγλική, παρόλο που σε αντίθεση με τις προαναφερθείσες γλώσσες είναι μια γλώσσα με φτωχή (τουλάχιστον κλιτική) μορφολογία, υπάρχει συνθετικός σχηματισμός υποκοριστικών, μόνο που είναι περιορισμένης έκτασης:

Υποκορισμός

- (3) α) *pig* ‘γουρούνι’ → *pig-let*
β) *duck* ‘πάπια’ → *duck-ling*
γ) *cigar* ‘πούρο’ → *cigar-ette*

1.3.1 Στην ελληνική

Τα υποκοριστικά της ελληνικής γλώσσας σχηματίζονται κατά κύριο λόγο συνθετικά, και κυρίως μέσω **επιθηματοποίησης**. Το σημασιολογικό χαρακτηριστικό της σμίκρυνσης μπορεί να αποδοθεί και μέσω **περιφραστικών δομών** αλλά και μέσα από το συνδυασμό των δύο βασικών αυτών τύπων υποκορισμού, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά την κοινή νέα ελληνική. Για παράδειγμα, το υποκοριστικό της λέξης *καρβέλι* μπορεί να έχει αντίστοιχα τις μορφές *καρβελάκι*, *μικρό καρβέλι* ή *μικρό καρβελάκι*.

Για την περίπτωση της ελληνικής θα ήταν παράλειψη να μην αναφέρουμε ότι είναι δυνατόν να σχηματιστούν υποκοριστικά και μέσα από τη διαδικασία της **σύνθεσης**. Μάλιστα θα μπορούσε να θεωρηθεί μάλλον παράδοξο το να μην σχηματίζονται υποκοριστικά μέσω σύνθεσης στο συγκεκριμένο γλωσσικό σύστημα, αφού η ελληνική έχει πολύ πλούσια σύνθεση (πβ. Ράλλη, προσεχώς). Επιπλέον, και σε αντίθεση με την ιταλική, για παράδειγμα, η αριστερή πλευρά της δομής των λέξεων στην ελληνική είναι πρόσφορη για το σχηματισμό υποκοριστικών μέσω της εν λόγω διαδικασίας, καθώς η σύνθεση στην ελληνική συνήθως έχει την κεφαλή στα δεξιά (πβ. Ράλλη 2003, σελ. 73), ενώ στην ιταλική, η οποία έχει το συστατικό-κεφαλή της συνθετικής δομής στα δεξιά (πβ. Baroni, Guevara, Pirrelli & Zanchetta 2006), η θέση καταλαμβάνεται για σχηματισμό δομών από τον υποκορισμό από τη διαδικασία της επιθηματοποίησης. Παραδείγματα υποκοριστικών τα οποία προκύπτουν από τη διαδικασία της σύνθεσης μπορεί να βρει κανείς στη Νεοελληνική Γραμματική του ΑΠΘ (2000, σελ. 150), όπου γίνεται λόγος για υποκοριστικά ρημάτων τα οποία συντίθενται από ένα επίρρημα και ένα ρήμα, π.χ.:

- (4) α) *κουτσ(ά) + πίν-ω* → *κουτσοπίνω*
β) *σιγ(ά) + τραγουδ-ώ* → *σιγοτραγουδώ*
γ) *χάμ(ω) + γελ-ώ* → *χαμογελώ*
δ) *ψιλ(ά) + βρέχ-ει* → *ψιλοβρέχει*

τα οποία δηλώνουν τη βασική σημασία του πρωτότυπου ρήματος, σε μικρότερη όμως ένταση. Υποκοριστικά από σύνθεση εντοπίζονται και στην κατηγορία των

Υποκορισμός

ουσιαστικών με πρώτο συνθετικό το επίρρημα *χάμω*, αλλά και με το θέμα του επιθέτου *μικρός*,³ π.χ.:

(5) α) μικρ(ό) + έπιπλο → μικροέπιπλο

β) μικρ(ός) + τραυματισμός → μικροτραυματισμός

γ) χάμ(ω) + κλαδ-ί → χαμόκλαδο

δ) χάμ(ω) + σπίτ-ι → χαμόσπιτο

ενώ δε λείπουν και παραδείγματα σχηματισμού υποκοριστικών ουσιαστικών και επιρρημάτων με πρώτο συνθετικό συστατικό το θέμα του επιθέτου *ψιλός*:

(6) α) ψιλ(ή) + κουβέντα → ψιλοκουβέντα

β) ψιλ(ά) + χάλια → ψιλοχάλια

Κλείνοντας την αναφορά μας στις διαδικασίες σχηματισμού υποκοριστικών στη νέα ελληνική οφείλουμε να επισημάνουμε το γεγονός ότι (τουλάχιστον στην κοινή) η επιθηματοποίηση και η σύνθεση ως διαδικασίες σχηματισμού υποκοριστικών ουσιαστικών να μπορούν να συνυπάρξουν. Για παράδειγμα, τα υποκοριστικά των ουσιαστικών *ενόχληση* και *πόνος* θα μπορούσαν να είναι *ψιλοενοχλησούλα* και *μικροπονάκι* αντίστοιχα. Οι δομές αυτού του τύπου έχουν σημαντικά αποτελέσματα στο επίπεδο της σημασιολογίας και της πραγματολογίας, καθώς επιτείνουν το χαρακτηριστικό της σμίκρυνσης υποβαθμίζοντας την ένταση των ενεργειών οι οποίες δηλώνονται από τα πρωτότυπα ουσιαστικά.

1.3.2 Στη ρωσική

Στη ρωσική τα υποκοριστικά σχηματίζονται στη συντριπτική τους πλειοψηφία με **επιθηματοποίηση**, π.χ. *golov-ušk-a* ‘κεφαλάκι’ < *golova* ‘κεφάλι’.

Αξιοσημείωτη στο γλωσσικό αυτό σύστημα είναι η περίπτωση των υποκοριστικών ονομάτων σε **-ša**, για τα οποία κάνει λόγο ο Spencer (1997, σελ. 197). Οι σχηματισμοί αυτού του τύπου δεν αποτελούν προϊόντα αμιγούς επιθηματοποίησης, καθώς το συγκεκριμένο επίθημα, μέσω μιας διαδικασίας μάλλον φωνολογικής φύσης, προσφύεται στην χωρίς έξοδο τονισμένη συλλαβή του θέματος ενός ουσιαστικού το οποίο δηλώνει κύριο όνομα, παράγοντας με αυτόν τον τρόπο

³ Τα υποκοριστικά αυτά σύνθετα ανήκουν στην κατηγορία των *ψευδοσυνθέτων* (Ράλλη 2005).

Υποκορισμός

υποκοριστικά όπως *Paša* (< *Pavel*), *Maša* (< *Maria*) και *Saša* (< είτε για το αρσενικό *Aleksandr* είτε για το θηλυκό *Aleksandra*).

Τέλος είναι δυνατός ο **περιφραστικός σχηματισμός** δομών με υποκοριστική σημασία με τον ίδιο τρόπο που συμβαίνει και στην ελληνική. Για παράδειγμα, το υποκοριστικό αυτού του τύπου της λέξης *mašina* ‘αυτοκίνητο’, μπορεί -εκτός από *mašinka* ‘αυτοκινητάκι’- να είναι είτε *mal'en'kaja mašina* ‘μικρό αυτοκίνητο’ είτε *mal'en'kaja mašinka* ‘μικρό αυτοκινητάκι’.

1.3.3 Στη γερμανική

Ο υποκορισμός στη γερμανική μπορεί να γίνει ακριβώς όπως και στα δύο προαναφερθέντα γλωσσικά συστήματα (με **επιθηματοποίηση**, **περιφραστικά**, ή με **συνδυασμό** των δύο αυτών τρόπων). Έτσι το υποκοριστικό του *das Haus* ‘το σπίτι’ μπορεί να είναι είτε το ουσιαστικό *das Häuschen* ‘το σπιτάκι’ είτε οι φράσεις *das kleine Haus* ‘το μικρό σπίτι’ ή *das kleine Häuschen* ‘το μικρό σπιτάκι’. Αυτό που πρέπει πάντως να επισημάνουμε είναι ότι στη γερμανική το φαινόμενο του υποκορισμού σχετίζεται άμεσα με το φαινόμενο της **ετεροίωσης** (*‘mutation’* στον Crystal, D. 1980/1997, σε μετάφραση Γ. Ξυδόπουλου, 2003, σελ. 177), καθώς τα φωνήματα *a, o, u* και η δίφθογγος *au* που υπάρχουν στο θέμα της πρωτότυπης λέξης μετά την προσάρτηση του υποκοριστικού επιθήματος τρέπονται αντίστοιχα σε *ä, ö, ü* και *äu*:

(6) α) *das Glass* ‘το ποτήρι’ → *das Gläschen*

β) *das Brot* ‘το ψωμί’ → *das Brötchen*

γ) *der Bruder* ‘ο αδελφός’ → *das Brüderchen*

δ) *die Frau* ‘η γυναίκα’ → *das Fräulein* ‘η δεσποινίς’

Παρόμοια με τη ρωσική γλώσσα, στη γερμανική μπορούν να σχηματιστούν υποκοριστικά μέσα από μια μάλλον φωνολογική διαδικασία, όπως μπορεί να διαβάσει κανείς στην παρατήρηση του Richard Wiese στο άρθρο του “Regular Morphology vs Prosodic Morphology? The Case of Truncations in German” (στην ιστοσελίδα home.unilang.org). Πρόκειται για την περίπτωση των *i-Bildungen* (*i-σχηματισμοί*), οι οποίοι υπάγονται στις *Kurzwörter* (*σύντομες λέξεις*) και, μεταξύ άλλων, περιλαμβάνουν και ορισμένους υποκοριστικούς σχηματισμούς.

Κατά τον *i-σχηματισμό*, το τεμάχιο *-i* προσφύεται στη βάση που σχηματίζεται από την πρώτη συλλαβή ενός ουσιαστικού (συνήθως κύριου ονόματος) και (τις

Υποκορισμός

περισσότερες φορές) το πρώτο τουλάχιστον σύμφωνο της έμβασης της αμέσως επόμενης συλλαβής, βάση η οποία σπανιότατα ταυτίζεται με το μόρφωμα του θέματος της πρωτότυπης λέξης, δημιουργώντας ένα υποκοριστικό, όπως φαίνεται και από τα ακόλουθα παραδείγματα:

- (7) α) Rudolf → Rud-i
- β) Andreas → And-i
- γ) Littbarski → Litt-i
- δ) Gorbatschow → Gorb-i
- ε) Oma (‘γιαγιά’) → Om-i
- στ) Professioneller (‘επαγγελματίας’) → Prof-i
- ζ) Sozialist (‘σοσιαλιστής’) → Soz-i
- η) Ostdeutscher (‘Ανατολικογερμανός’) → Ost-i
- θ) Chauvinist (‘σωβινιστής’) → Chauv-i
- ι) Phonologe (‘φωνολόγος’) → Phon-i
- ια) Germanistikstudent (‘φοιτητής γερμανικής φιλολογίας’) → Germ-i

Ας σημειωθεί όμως ότι σε περιπτώσεις όπως οι (7.στ) - (7.ια), ο Wiese θεωρεί ότι δεν είναι σαφής ο υποκοριστικός χαρακτήρας των σχηματιζόμενων λέξεων.

1.3.4 Στην αγγλική

Συνθετικός και **περιφραστικός** είναι ο υποκορισμός στην αγγλική. Π.χ. οι δομές με υποκοριστική σημασία του ουσιαστικού *dog* ‘σκύλος’ θα μπορούσαν να είναι εναλλακτικά *doggy* ‘σκυλάκι’, *little dog* ‘μικρός σκύλος’ και *little doggy* ‘μικρό σκυλάκι’.

Στην εργασία αυτή θα ασχοληθούμε αναλυτικότερα μόνο με την επιθηματοποίηση επειδή είναι η διαδικασία η οποία απαντάται κατεξοχήν στις ευρωπαϊκές γλώσσες τις οποίες εξετάζουμε εδώ, ενώ παράλληλα μέσω αυτής σχηματίζεται το μεγαλύτερο μέρος των υποκοριστικών ουσιαστικών των γλωσσών αυτών. Επιπλέον, λαμβάνοντας υπόψη τη διαίσθηση φυσικών ομιλητών των υπό εξέταση γλωσσικών συστημάτων, θεωρούμε ότι η σημασία των περιφραστικών δομών δεν έχει ίδιας έντασης υποκοριστικό χαρακτήρα με τα υποκοριστικά από επιθηματοποίηση, ενώ είναι δυνατόν, ανάλογα με το περικείμενο, οι δομές αυτές να μην αποδίδουν καθόλου τις

Υποκορισμός

συναισθηματικές συνδηλώσεις του υποκορισμού (βλ. σχετικά και την παρατήρηση της Crocco Galèas (2002) στην ενότητα 1.2.1).

1.4 Γραμματικές κατηγορίες υποκοριστικών

Τα συνθετικά υποκοριστικά από επιθηματοποίηση της νέας ελληνικής, τόσο της κοινής όσο και των διαλέκτων (στο μεγαλύτερο μέρος τους), προκύπτουν από θέματα ουσιαστικών και ανήκουν στη γραμματική κατηγορία των ουσιαστικών. Το ίδιο ισχύει και για τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές γλώσσες για τις οποίες γίνεται λόγος σε αυτήν την εργασία. Αν και δε λείπουν τα υποκοριστικά που σχηματίζονται από λέξεις οι οποίες ανήκουν στην κατηγορία των επιθέτων (π.χ. *κιτριν-ωπ-ός* < *κίτρινος*, *μικρ-ούλ-ικ-ος* < *μικρός*, *καλ-ούτσικ-ος* < *καλός*), των επιρρημάτων (π.χ. *αργ-ούτσικ-α* < *αργά*) και των αντωνυμιών (*εαυτ-ούλης* < *εαυτός*, *τοσοδ-ούλης* < *τόσος*), η αριθμητική υπεροχή των υποκοριστικών τα οποία σχηματίζονται από θέματα ουσιαστικών και ανήκουν στην κατηγορία των ουσιαστικών είναι ένας από τους λόγους για τους οποίους εδώ ασχολούμαστε μόνο με τα ουσιαστικά υποκοριστικά.

Το φαινόμενο του υποκορισμού απαντάται και στην κατηγορία των ρημάτων, όπως συμβαίνει, για παράδειγμα, στα ιταλικά (Scalise 1987) ή στα ελληνικά όπου τα υποκοριστικά των ρημάτων παράγονται μέσω σύνθεσης, όπως προαναφέρθηκε.

1.5 Υποκοριστικά επιθήματα

1.5.1 Κοινή νέα ελληνική

Η κοινή νέα ελληνική γλώσσα εμφανίζει μεγάλη ποικιλία υποκοριστικών επιθημάτων. Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό το γεγονός ότι η πλειοψηφία των επιθημάτων αυτών έχει περισσότερες από μία πραγματώσεις, η εμφάνιση των οποίων καθορίζεται, όπως θα δούμε αναλυτικότερα σε επόμενες ενότητες, είτε από σημασιολογικά ή μορφολογικά χαρακτηριστικά του θέματος της πρωτότυπης λέξης είτε από τη διάσταση της υποκοριστικής σημασίας την οποία θέλει να δηλώσει ο ομιλητής και η οποία αποτελεί σημασιολογικό χαρακτηριστικό του επιθήματος. Στη συνέχεια θα δούμε αναλυτικά τα επιθήματα αυτά. Ας σημειωθεί ότι τα υποκοριστικά επιθήματα της ελληνικής καταχωρίζονται με τον τόνο τους, παρά το γεγονός ότι ο τονισμός λαμβάνει χώρα σε επίπεδο λέξης (Nespor & Ralli, 1996, όπως αναφέρεται στη Ράλλη 2003, σελ. 97), καθώς όλα τους έχουν καθορισμένη τονική συμπεριφορά.

Υποκορισμός

1.5.1.1 -άκι-

Το επίθημα *-άκι-*, το οποίο εμφανίζει και τα αλλόμορφα *-άκ-* και *-άκη-*, προσφύεται σε θέματα χωρίς ιδιαίτερους περιορισμούς σημασιολογικής⁴ ή άλλης φύσεως. Είναι το πλέον παραγωγικό επίθημα του υποκορισμού, πράγμα που φαίνεται και από το γεγονός ότι με αυτό σχηματίζονται υποκοριστικά από δάνειες λέξεις οι οποίες δεν ακολουθούν κάποιο από τα κλιτικά παραδείγματα της νέας ελληνικής, π.χ. *φιλμάκι* (< *φιλμ*).

Από τις άλλες πραγματώσεις, το *-άκ-* προσφύεται μόνο σε θέματα αρσενικού γραμματικού γένους και το σημασιολογικό αποτέλεσμα το οποίο επιτυγχάνεται είναι *-πολύ συχνά-* η έκφραση *απαξιωτικών* για το αντικείμενο αναφοράς σχολίων. Η πραγμάτωση *-άκη-* επίσης προσφύεται μόνο σε αρσενικού γραμματικού γένους θέματα αλλά τα υποκοριστικά τα οποία σχηματίζονται με αυτήν έχουν θετικές εκφραστικές συνδηλώσεις.

(8) α) δρόμος → δρομ-άκι

καρέκλα → καρεκλ-άκι

νερό → νερ-άκι

β) υπάλληλος → υπαλληλ-άκ-ος

δρόμος → δρομ-άκ-ος

γ) Γιώργος → Γιωργ-άκη-ς,

Πέτρος → Πετρ-άκη-ς

κόσμος → κοσμ-άκη-ς

1.5.1.2 -ίκα-

Το υποκοριστικό αυτό επίθημα προσαρτάται σε θέματα τα οποία δηλώνουν κύρια ονόματα αρσενικού γραμματικού γένους, ενώ το αλλόμορφο *-ίκα-* στα θηλυκού γένους κύρια ονόματα:

(9) α) Αντρέας → Αντρ-ίκ-ος

Γιάννης → Γιανν-ίκ-ος

β) Μαρία → Μαρ-ίκα

⁴ Μοναδικό περιορισμό σημασιολογικής φύσεως -ο οποίος όμως ισχύει γενικότερα για όλα τα υποκοριστικά επιθήματα- αποτελεί ο χαρακτηρισμός ενός θέματος ως [+αφηρημένο], μολονότι υπάρχουν και σε αυτόν τον κανόνα εξαιρέσεις, π.χ. *πονάκι* (< *πόνος*).

Υποκορισμός

1.5.1.3 -ίτσα-

Πρόκειται για ένα επίθημα το οποίο προσφύεται αποκλειστικά σε θέματα θηλυκού γραμματικού γένους. Η πραγμάτωση -ίτσι-, τουλάχιστον στην κοινή νέα ελληνική, απαντάται μόνο στο υποκοριστικό *κορίτσι*.

(10) α) καρέκλα → καρεκλ-ίτσα

ομπρέλα → ομπρελ-ίτσα

β) κόρη → κορ-ίτσι

1.5.1.4 -όπουλ-

Το επίθημα -όπουλ-, το οποίο χρησιμοποιείται για να δηλώσει το αρσενικού γένους μικρό ανθρώπων με μια συγκεκριμένη ιδιότητα (π.χ. επάγγελμα, αξίωμα ή καταγωγή) ή ζώων, εμφανίζει και την πραγμάτωση -οπούλα- όταν το υποκοριστικό αναφέρεται στους θηλυκού γένους απογόνους (κυρίως ανθρώπων ή ανθρωπομόρφων όντων, π.χ. *νεραϊδοπούλα* < *νεράιδα*).⁵ Το ενδιαφέρον με αυτό το επίθημα είναι ότι η επιλογή της κατάλληλης κάθε φορά μορφής του καθορίζεται -στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων- από το βιολογικό φύλο του αντικειμένου αναφοράς.

(11) α) βασιλιάς → βασιλ-όπουλ-ο

βοσκός → βοσκ-οπούλα

πρίγκιπας → πριγκιπ-οπούλα

παιδί → παιδόπουλο

β) λύκος → λυκ-όπουλ-ο

αετός → αετ-όπουλ-ο

⁵ Στις διαφορετικές πραγματώσεις του υποκοριστικού επιθήματος -όπουλ- περιλαμβάνεται και εκείνη με την οποία σχηματίζονται ουσιαστικά αρσενικού γραμματικού γένους, π.χ. *Αγγελ-όπουλ-ος*, *Παπαδ-όπουλ-ος*. Επειδή η χρήση των σχηματισμών αυτού του τύπου έχει περιοριστεί στη δήλωση επωνύμων και επειδή επιπλέον δεν αναγνωρίζονται πια ως υποκοριστικά δεν τα συμπεριλαμβάνουμε στην ανάλυσή μας.

Υποκορισμός

1.5.1.5 -ούδι-

Το επίθημα *-ούδι-* απαντάται και με τη μορφή *-ούδα-* σε ένα μόνο υποκοριστικό ουσιαστικό στην κοινή, το οποίο σχηματίζεται από βάση με τα χαρακτηριστικά [+έμψυχο] και [+θηλυκό] (β):

- (12) α) άγγελος → αγγελ-ούδι
β) κοπέλα → κοπελ-ούδα

1.5.1.6 -ούλι-

Το επίθημα *-ούλι-* προσαρτάται σε διάφορες βάσεις, κυρίως αρσενικού και θηλυκού γένους, ενώ τα αλλόμορφα *-ούλη-* και *-ούλα-* απαντώνται δίπλα σε θέματα μόνο αρσενικού και θηλυκού γένους αντίστοιχα:

- (13) α) κρυφτό → κρυφτ-ούλι
μυστικό → μυστικ-ούλι
σάκος → σακ-ούλι

β) αδελφός → αδελφ-ούλη-ς
παππούς → παππ-ούλη-ς,

γ) βρύση → βρυσ-ούλα
πέτρα → πετρ-ούλα

1.5.1.7 -ατζίκ-

Το επίθημα *-ατζίκ-* εμφανίζεται προσαρτημένο σε θέματα με τα χαρακτηριστικά [+ανθρώπινο] και [+αρσενικό] τα οποία λήγουν σε *-α* (α). Το αλλόμορφο *-ουτζίκ-* εμφανίζεται μόνο μια φορά στο υποκοριστικό του ουσιαστικού *λαός*:

- (14) α) μασκαράς → μασκαρ-ατζίκ-ος
φουκαράς → φουκαρ-ατζίκ-ος
β) λαός → λα-ουτζίκ-ος,

1.5.1.8 -άδι-, -ίδι-, -όκα- και -όνι-

Τα επιθήματα αυτά δεν εμφανίζουν κάποια άλλη πραγμάτωση, ενώ το *-όκα-* απαντάται μόνο σε μία υποκοριστική δομή (γ):

Υποκορισμός

(15) α) κρόκος → κροκ-άδι

πέτρα → πετρ-άδι

β) ανιψιός → ανιψ-ίδι

γλώσσα → γλωσσ-ίδι

βάρος → βαρ-ίδι

γ) γιος → γι-όκα-ς

δ) κλέφτης → κλεφτρ-όνι

ψεύτης → ψευτρ-όνι

πρέζα → πρεζ-όνι

πόρτα → πορτ-όνι

1.5.1.9 -κα-

Το -κα-, το οποίο σύμφωνα με τον Συμεωνίδη (1975) προέρχεται από την τουρκική γλώσσα, προσαρτάται μόνο σε τρία θέματα τα οποία δηλώνουν πρόσωπα με ανιόντα βαθμό συγγένειας, και συγκεκριμένα στα θέματα *μπαμπα-* (< *μπαμπάς*), *μαμα-* (< *μαμά*) και *γιαγια-* (< *γιαγιά*):

(16) μπαμπάς → μπαμπά-κας

μαμά → μαμά-κα,

γιαγιά → γιαγιά-κα

Μαζί με το -όκα- αποτελούν την ομάδα των υποκοριστικών επιθημάτων από τα οποία, τουλάχιστον στην κοινή νέα ελληνική, δε σχηματίζονται πλέον άλλα υποκοριστικά ουσιαστικά.

1.5.1.10 Τα λόγια υποκοριστικά επιθήματα

Εκτός από αυτά τα επιθήματα, τα οποία σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό αναγνωρίζονται άμεσα ως υποκοριστικά από τους φυσικούς ομιλητές της κοινής νέας ελληνικής, είναι απαραίτητο να αναφερθούμε και στα υποκοριστικά επιθήματα αρχαιοελληνικής προέλευσης με τα οποία σχηματίζονται τα λεγόμενα 'λόγια υποκοριστικά' (Mackridge 1990, σελ. 246). Σε αντίθεση με τα υπόλοιπα

Υποκορισμός

υποκοριστικά επιθήματα της κοινής νέας ελληνικής, τα επιθήματα αυτά, τα οποία παρατίθενται στη συνέχεια, δεν έχουν αλλόμορφα, με μοναδική εξαίρεση το επίθημα *-ίσκ-*:

(17) α) *-άδι-*:

σειρά → σειρ-άδι-ο

φύλλο → φυλλ-άδι-ο

β) *-άρι-*:

δίσκος → δισκ-άρι-ο

γυναίκα → γυναικ-άρι-ο

βιβλίο → βιβλι-άρι-ο

γ) *-ίδα-*:

ατμός → ατμ-ίδα

θύρα → θυρ-ίδα

δ) *-ίδι-*:

βλαστός → βλαστ-ίδι-ο

εικόνα → εικον-ίδι-ο

σώμα → σωματ-ίδι-ο

ε) *-ίσκ-*, με το αλλόμορφο *-ίσκη-* στα υποκοριστικά των ουσιαστικών *κόρη* και *παιδί*:

ουρανός → ουραν-ίσκ-ος

κόρη → κορ-ίσκη

παιδί → παιδ-ίσκη

Υποκορισμός

στ) -ύδρι-:

ναός → να-ύδρι-ο

μονή → μον-ύδρι-ο

νέφος → νεφ-ύδρι-ο

ζ) -ύλλι-:

δάσος → δασ-ύλλι-ο

Σε συνδυασμό με τη γενικευμένη έλλειψη αλλομόρφων, το γεγονός ότι τα επιθήματα αρχαιοελληνικής προέλευσης δεν είναι το ίδιο παραγωγικά με τα επιθήματα των ενοτήτων 1.5.1.1-1.5.1.9, συνηγορεί υπέρ της ομαδοποίησής τους σε ένα διαφορετικό υποσύνολο. Επιπλέον πολλά από αυτά δεν αναγνωρίζονται πια ως υποκοριστικά από τους φυσικούς ομιλητές της ελληνικής, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση της λέξης *ουρανίσκος*, όπου μόνο ένας -έστω και υποτυπωδώς- γλωσσολογικά ενημερωμένος ομιλητής θα επισημάνει ότι στην κυριολεξία η λέξη αυτή σημαίνει *μικρός ουρανός* (< *ουραν(ός) + ίσκ + ος*).⁶

1.5.1.11 Η περίπτωση της κατάληξης -ί

Στα χαρακτηριστικά στοιχεία υποκορισμού της νέας ελληνικής θα μπορούσε να συμπεριληφθεί και η κατάληξη -ί⁷ (π.χ. *γατ-ί* < *γάτα*, *σταμν-ί* < *στάμνα* κ.ά.). Κατά τις Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Χειλά-Μαρκοπούλου (2003, σελ. 17) λέξεις αυτού του τύπου προέρχονται από μια 'παλαιά διαδικασία παραγωγής υποκοριστικών' (π.χ. *παις* > *παιδίον* > *παιδί*), η οποία όμως δεν είναι πλέον ορατή από τους σύγχρονους φυσικούς ομιλητές. Παρόλα αυτά, για ένα μέρος των ομιλητών της κοινής νέας ελληνικής το δεύτερο μέλος ζευγών όπως η *μπλούζα* - *το μπλουζί*, αποτελεί ένα είδος υποκοριστικού με 'συναισθηματικές συνυποδηλώσεις' (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Χειλά-Μαρκοπούλου, ό.π.). Με τη θέση αυτή φαίνεται πως συμφωνεί και ο Daltas

⁶ Για περαιτέρω κριτήρια διαφορετικής ταξινόμησης των υποκοριστικών επιθημάτων αρχαιοελληνικής προέλευσης βλ. ενότητες 3.1.1.2 και 3.1.3.

⁷ Η υποκοριστική αυτή κατάληξη, σύμφωνα με τον Horrocks (1997, σελ. 117, όπως διαβάζουμε στις Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Χειλά-Μαρκοπούλου 2003, σελ. 39) συνέβαλε και σε 'εξομαλύνσεις μορφολογικές' οδηγώντας στη δημιουργία της κλιτικής τάξης 6 (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Χειλά-Μαρκοπούλου ό.π.).

Υποκορισμός

(1987, σελ. 69), ο οποίος κατατάσσει το επίθημα *-ί* μεταξύ των υποκοριστικών επιθημάτων τα οποία σχηματίζουν υποκοριστικά ουδέτερου γένους με σχετικό παράδειγμα τη λέξη *τυρί*, η οποία προήλθε από την προγενέστερη λέξη *τυρός*.

Γεγονός πάντως είναι ότι, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τη νεοελληνική κοινή, ο σχηματισμός υποκοριστικών με το στοιχείο *-ί* δεν είναι συγχρονικά ιδιαίτερα παραγωγικός κι επιπλέον ένα σημαντικό μέρος των λέξεων που σχηματίστηκαν με αυτόν τον τρόπο στην πλειοψηφία τους δεν αναγνωρίζονται πλέον ως υποκοριστικά (βλ., για παράδειγμα, τις λέξεις *μαντρί* <*μάντρα*, *σκυλί* < *σκύλος*, *τυρί* < *τυρός* και *παιδί* < *παις*).

Σε αντίθεση ωστόσο με την κοινή νέα ελληνική, το επίθημα *-ί* στο λεσβιακό ιδίωμα αποτελεί σαφώς ένα υποκοριστικό επίθημα, καθώς οι σχηματισμοί στους οποίους συμμετέχει αναγνωρίζονται ως υποκοριστικά από τους φυσικούς ομιλητές του συγκεκριμένου ιδιώματος. Μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι τα ακόλουθα:

- (18) α) *καρέγλα* → *kariγλί*
β) *μπαχτσές* → *baxtsaδί*
γ) *πόρτα* → *purtί*
δ) *ψάθα* → *psaθί*

Κάτι ανάλογο ισχύει και για το ιδίωμα της Κέρκυρας, όπως μαρτυρούν και τα παραδείγματα:

- (19) α) *κάλτσα* → *καλτσί*
β) *κατσαρόλα* → *κατσαρολί*

1.5.2 Ρωσική

Η ρωσική είναι μια γλώσσα η οποία συναγωνίζεται την ελληνική σε ποικιλία υποκοριστικών επιθημάτων, σύμφωνα και με τον ακόλουθο κατάλογο, στον οποίο παρατίθενται υποκοριστικά επιθήματα του γλωσσικού αυτού συστήματος (Rozental' & Golub' 2004, Švedova et al. 1982 και Vinogradov et al. 1960) συνοδευόμενα και από παραδείγματα υποκοριστικών ουσιαστικών:

- (20) α) *-k-*:

dim 'καπνός' → *dim-k-a*

Υποκορισμός

mašina ‘αυτοκίνητο’ → *mašinka*

noga ‘πόδι’ → *nož-k-a*

uho ‘αυτί’ → *uš-k-o*

β) *-(j)en’k-*:

d’ad’a ‘θείος’ → *d’ad’en’ka*

γ) *-ink-*:

sn’eg ‘χιόνι’ → *sn’ezinka* ‘νιφάδα χιονιού’

δ) *-išk-*:

gorlo ‘λαιμός’ → *gorl-išk-o*

gorod ‘πόλη’ → *gorod-išk-o*

šalun ‘παιχνιδιάρης, ζαβολιάρης’ → *šalun-išk-a*

ε) *-išk-*:

br’evno ‘ξύλο’ → *br’ovniško*

στ) *-ušk- / -(j)ušk-*:

boltunja ‘πολυλογού’ → *boltuška*

ζ) *-očk-*:

zvezda (‘αστέρι’) → *zv’ozdočka*

kist’ (‘πινέλο’) → *kistočka*

η) *-ašk-*:

star’ik ‘γέρος’ → *star’ikaška*

θ) *-ček-*:

čelovek ‘άνθρωπος’ → *čeloveček*

ι) *-ts-*:

kol’eno ‘γόνατο’ → *kol’en-ts-e*

Υποκορισμός

ια) *-onk-*:

bumaga 'χαρτί' → *bumaž-onk-a*

1.5.3 Γερμανική

Σε αντίθεση με τη μεγάλη ποικιλία υποκοριστικών επιθημάτων της ελληνικής και της ρωσικής και παρά την πλούσια μορφολογία της, η γερμανική γλώσσα έχει δύο υποκοριστικά επιθήματα, το *-chen* και το *-lein* (πβ. Κουκίδης, 1985, σελ. 113).⁸ Από αυτά, σύμφωνα με τον Wurzel (1989, σελ. 178), το *-lein* απαντάται σπανιότερα και στις δομές στις οποίες χρησιμοποιείται προσδίδει έναν αρχαιοπρεπή χαρακτήρα. Παρόλα αυτά είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι, όπως φαίνεται και από τα ακόλουθα παραδείγματα, τα δύο αυτά επιθήματα σε ένα σημαντικό αριθμό υποκοριστικών σχηματισμών μπορούν να προσφύονται στο ίδιο θέμα σχηματίζοντας κάθε φορά γραμματικά αποδεκτές λέξεις.⁹

(21) α) *der Hase* 'ο λαγός' → *das Häs-chen* / *das Häs-lein*

β) *der Bruder* 'ο αδελφός' → *das Brüder-chen* / *das Brüder-lein*

γ) *die Hose* 'το παντελόνι' → *das Hös-chen* / *das Hös-lein*

δ) *die Schwester* 'η αδελφή' → *das Schwester-chen* / *das Schwester-lein*

ε) *das Kind* 'το παιδί' → *das Kind-chen* / *das Kind-lein*

1.5.4 Αγγλική

Η αγγλική γλώσσα είναι η πιο φτωχή σε (κλιτική τουλάχιστον) μορφολογία γλώσσα από αυτές που εξετάζονται σε αυτήν την εργασία. Στη μεγάλη πλειοψηφία τους τα υποκοριστικά της γλώσσας αυτής ανήκουν κυρίως στα αναλυτικά (ή περιφραστικά) υποκοριστικά, καθώς είναι πολύ συνηθέστερες δομές του τύπου *little* (ή *small*) *house*

⁸ Ο Richard Wiese αναφέρει επιπλέον τρία υποκοριστικά επιθήματα, τα οποία χρησιμοποιούνται από τους ομιλητές νότιων γερμανικών διαλέκτων. Πρόκειται για τα *-le*, *-li* και *-el*, για τα οποία όμως δε θα γίνει ιδιαίτερος λόγος, καθώς στην εργασία αυτή, σε ό,τι αφορά τις υπό εξέταση ευρωπαϊκές γλώσσες, ασχολούμαι με τον υποκορισμό στην διάλεκτο που αποτελεί τη νόρμα κάθε γλώσσας.

⁹ Ωστόσο υπάρχουν περιπτώσεις όπου το *-chen* και το *-lein* δεν μπορούν να σχηματίσουν δύο γραμματικώς αποδεκτά υποκοριστικά όταν προσφύονται στο ίδιο θέμα πρωτότυπης λέξης. Για παράδειγμα, υποκοριστικό του ουσιαστικού *die Frau* 'η γυναίκα' είναι ο τύπος *das Fräulein* αλλά όχι ο τύπος **das Fräuchen*. Για περισσότερα παραδείγματα και αναλυτικότερη αναφορά στην ακριβή συμπεριφορά των υποκοριστικών επιθημάτων της γερμανικής κοινής βλ. Wurzel 1989, σελ. 178-179. Επίσης βλ. και την ενότητα 1.2.2 σχετικά με τους περιορισμούς στο σχηματισμό υποκοριστικών της γερμανικής.

Υποκορισμός

‘μικρό σπίτι’, ακόμα και σε περιπτώσεις όπου υπάρχει το αντίστοιχο μονολεκτικό υποκοριστικό, π.χ. *little dog* ‘μικρός σκύλος’ και *doggy* ‘σκυλάκι’.

Υπάρχουν παρόλα αυτά τέσσερα υποκοριστικά επιθήματα στην αγγλική γλώσσα, τα *-ette*, *-ling*, *-let* (Katamba 1993) και *-y* (ή *-ie*),¹⁰ με τα οποία σχηματίζεται ένας αρκετά μεγάλος αριθμός υποκοριστικών. Ορισμένα παραδείγματα υποκοριστικών της αγγλικής παρατίθενται στη συνέχεια:

(22) α) *kitchen* ‘κουζίνα’ → *kitchen-ette*, *cigar* ‘πούρο’ → *cigar-ette* ‘τσιγάρο’

β) *duck* ‘πάπια’ → *duck-ling*, *goose* ‘χήνα’ → *gos-ling*

γ) *pig* ‘γουρούνι’ → *pig-let*, *book* ‘βιβλίο’ → *book-let*,
leaf ‘φύλλο (φυτού)’ → *leaf-let* ‘φυλλάδιο’

δ) *pig* ‘γουρούνι’ → *pig-gy*, *dog* ‘σκύλος’ → *dog-gy*

ε) *Catherine* → *Cathy* (ή *Cathie*), *John* → *Johnnie* (ή *Johnny*),
bird → *birdie*, *mouse* → *mousy*

¹⁰ Ο Katamba (1993), αντί του *-y* (ή *-ie*), αναφέρει το υποκοριστικό επίθημα *-gy* (ή *-gie*). Θεωρούμε όμως ότι το υποκοριστικό επίθημα έχει την πρώτη μορφή, καθώς το *-gy* εμφανίζεται στα υποκοριστικά ουσιαστικών που λήγουν *-g*, π.χ. *dog* → *doggie*, *pig* → *piggy*. Επιπλέον φαίνεται πως η βασική μορφή του επιθήματος αυτού είναι *-y* και από την περίπτωση των υποκοριστικών κύριων ονομάτων (όπως αυτά του παραδείγματος 22.ε) τα οποία διπλασιάζουν το τελικό τους σύμφωνο μετά την προσάρτηση του συγκεκριμένου επιθήματος. Συνοψίζοντας, υπάρχει το επίθημα *-y* (ή *-ie*), το οποίο έχει την ιδιότητα να διπλασιάζει το τελικό σύμφωνο της λέξης στην οποία προσφύεται (υπακούοντας σε κανόνες τους οποίους δεν θα διερευνήσουμε στην εργασία αυτή).

2. Το γραμματικό γένος

Η κατάρκτηση του μηχανισμού απόδοσης γραμματικού γένους σε μια συγκεκριμένη γλώσσα είναι ίσως ένας από τους πλέον δύσκολους μηχανισμούς τους οποίους καλείται να αποκωδικοποιήσει όποιος προσπαθεί να τη μάθει ως ξένη γλώσσα. Το έργο αυτό γίνεται ακόμη πιο δύσκολο όταν αυτός ο μηχανισμός διαφέρει λιγότερο ή περισσότερο από τον αντίστοιχο της μητρικής του γλώσσας. Η σύγκριση του γραμματικού γένους τριών ουσιαστικών με την ίδια σημασία στη γερμανική και την ελληνική γλώσσα είναι αρκετή για να δώσει μια πρώτη εικόνα του πόσο μπορεί να διαφέρει το γραμματικό γένος των ουσιαστικών που δηλώνουν ένα και το αυτό αντικείμενο αναφοράς από γλωσσικό σύστημα σε γλωσσικό σύστημα. Για παράδειγμα, η *πολυθρόνα* στη γερμανική είναι αρσενικού γραμματικού γένους (*der Sessel*), το *πιρούνι* (*die Gabel*) θηλυκού γραμματικού γένους και η *μπύρα* (*das Bier*) ανήκει στα ουσιαστικά ουδέτερου γραμματικού γένους. Στο ίδιο πνεύμα το ουδέτερου γραμματικού γένους ουσιαστικό *σκυλί* της νέας ελληνικής είναι το αρσενικό *der Hund* στη γερμανική, ενώ στη ρωσική το ουσιαστικό με την ίδια σημασία *sobaka* ανήκει στα ουσιαστικά θηλυκού γένους. Ας σημειωθεί δε ότι αυτή η αναντιστοιχία ισχύει για το μεγαλύτερο μέρος των ουσιαστικών των τριών αυτών γλωσσικών συστημάτων.

Από την άλλη υπάρχουν γλώσσες όπως η αγγλική, στην οποία η πλειοψηφία των ουσιαστικών ανήκει στο ουδέτερο γραμματικό γένος, ενώ αναφέρονται και γλώσσες από τις οποίες η κατηγορία αυτή απουσιάζει.

Μέσα από αυτές τις πρώτες παρατηρήσεις επομένως γίνεται κατανοητό το γιατί το γένος είναι μια από εκείνες τις γραμματικές κατηγορίες οι οποίες έχουν προβληματίσει σε μεγάλο βαθμό τους γλωσσολόγους, ιδιαίτερα αφού η διευκρίνιση του τρόπου με τον οποίο το γραμματικό γένος αποδίδεται στις λέξεις των γλωσσών του κόσμου έχει τόσο άμεση σχέση με την αποτελεσματικότητα της διδασκαλίας μιας (ή περισσοτέρων) από αυτές ως ξένης (Corbett 1991, σελ. 1).

Είναι χαρακτηριστικό ότι το γένος βρίσκεται μεταξύ των πρώτων γραμματικών κατηγοριών τις οποίες ανακάλυψαν και με τις οποίες ασχολήθηκαν στα έργα τους οι αρχαίοι Έλληνες, καθώς κείμενα σχετικά με τη φύση του γένους μπορεί να βρει κανείς στον Πρωταγόρα και τον Αριστοτέλη, όπως επίσης και στα έργα του Διονυσίου του Θρακός (Matasovič, 2004, σελ. 14).

Στην ενότητα αυτή θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε τις πιο σημαντικές πτυχές της έννοιας, της μορφής και της λειτουργίας του γραμματικού γένους, καθώς πρόκειται για 'ένα σύνθετο γλωσσικό φαινόμενο την υφή και τη λειτουργία του

Το γραμματικό γένος

οποίου επηρεάζουν διάφορες συνιστώσες' (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Ράλλη και Χειλά-Μαρκοπούλου 2003, σελ. 12).

2.1 Ορισμός του γραμματικού γένους

Το γένος θεωρείται ως μια γραμματική κατηγορία η οποία αποτελεί μια καθαρά ονοματική ιδιότητα (Aronoff 1994, σελ. 66), σε αντίθεση, λόγου χάρη, με τον αριθμό, ο οποίος αποτελεί χαρακτηριστικό και των ρημάτων. Επιπλέον πρόκειται για μια κατηγορία κενή περιεχομένου η οποία υπηρετεί τη λειτουργία του ονόματος σε πολλά επίπεδα -π.χ. σε επίπεδο μορφολογίας και σε δομές αναφορικής σύνδεσης- (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη και Χειλά-Μαρκοπούλου 2003, σελ. 14 και 19). Κι ενώ άλλες γραμματικές κατηγορίες, όπως η πτώση και ο αριθμός μπορούν να παίζουν κάποιο ρόλο στη διασαφήνιση της σημασίας μιας λέξης ή ενός ολόκληρου εκφωνήματος, το γένος δε φαίνεται να συνεισφέρει κάτι το ιδιαίτερο στον τομέα αυτό (Matasovič, 2004, σελ. 18).

Ωστόσο ο ρόλος του γραμματικού γένους είναι καθοριστικής σημασίας για το φαινόμενο της συμφωνίας, καθώς, σύμφωνα με τον Hockett (1958, σελ. 231, στον Corbett 1991), 'τα γραμματικά γένη είναι τάξεις ουσιαστικών οι οποίες αντανακλώνται στη συμπεριφορά λέξεων που συσχετίζονται μεταξύ τους' στο πλαίσιο μιας φράσης ή ενός εκφωνήματος. Αυτό σημαίνει ότι το γένος ρυθμίζει, για παράδειγμα, τη συμφωνία μεταξύ ουσιαστικού και επιθέτου ή αντωνυμίας και ουσιαστικού (πβ. Ράλλη 2003, σελ. 66). Καθιστώντας ακόμη πιο συγκεκριμένα τα παραπάνω, ο Aronoff (1994, σελ. 71), επισημαίνει ότι ο βασικός ρόλος τον οποίο παίζει η γραμματική κατηγορία του γένους (το οποίο ο ίδιος χαρακτηρίζει ως μορφοσυντακτική ιδιότητα των ουσιαστικών) είναι το να ενεργοποιεί κανόνες μορφοσυντακτικής φύσης με στόχο την απονομή κλιτικής τάξης στα ουσιαστικά (για την έννοια και το ρόλο της κλιτικής τάξης αλλά και για τη σχέση της με το γραμματικό γένος θα γίνει λόγος στη συνέχεια αυτής της εργασίας).

Σε ό,τι αφορά τις τιμές τις οποίες μπορεί να πάρει το γραμματικό γένος, θα λέγαμε ότι η τριμερής διάκριση σε αρσενικό, θηλυκό και ουδέτερο, την οποία συναντούμε στην ελληνική, αποτελεί έναν γενικότερο κανόνα για τις Ινδο-Ευρωπαϊκές όχι όμως και για τις υπόλοιπες γλώσσες του κόσμου. Ο Matasovič (2004, σελ. 22) για παράδειγμα αναφέρει ότι αν μια γλώσσα έχει τη γραμματική κατηγορία του γένους, τότε ο ελάχιστος αριθμός γενών τον οποίο μπορεί να έχει είναι δύο, και αυτό είναι ένα φαινόμενο το οποίο εμφανίζεται σε πολλές γλώσσες του κόσμου. Εκτός από αυτές όμως τις γλώσσες, όπως συνεχίζει ο Matasovič (ό.π.),

Το γραμματικό γένος

υπάρχουν και άλλες με περισσότερα από τρία γένη, ενώ η γλώσσα με το μεγαλύτερο αριθμό γενών είναι κατά πάσα πιθανότητα η Fulbe της Δυτικής Αφρικής, για την οποία αναφέρεται ότι έχει, ούτε λίγο ούτε πολύ, 28 γραμματικά γένη.

2.2 Τρόποι ανάθεσης γραμματικού γένους

Όπως είδαμε και στην εισαγωγή της ενότητας αυτής, κάθε γλώσσα μπορεί να αποδίδει διαφορετική τιμή γένους στο ίδιο αντικείμενο αναφοράς από εκείνη την οποία αποδίδει κάποια άλλη. Η παρατήρηση αυτή σε συνδυασμό με το γεγονός ότι ο φυσικός ομιλητής μιας γλώσσας ποτέ δεν κάνει λάθος αναφορικά με το γραμματικό γένος μιας λέξης (ή έστω κάνει πολύ σπάνια τέτοιου τύπου λάθη κυρίως σε λέξεις τις οποίες συναντά για πρώτη φορά και οι οποίες μοιάζουν, για παράδειγμα, στο κλιτικό επίθημα με άλλες που ήδη γνωρίζει) μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι σε κάθε γλωσσικό σύστημα υπάρχει ένας μηχανισμός ανάθεσης γραμματικού γένους. Ο μηχανισμός αυτός μπορεί να έχει λιγότερο ή περισσότερο φωνολογικό, μορφολογικό ή σημασιολογικό χαρακτήρα. Οι επιμέρους γλώσσες μπορούν να ταξινομηθούν σε κατηγορίες ανάλογα με τα χαρακτηριστικά του μηχανισμού τον οποίο χρησιμοποιούν κι έτσι, σύμφωνα με τον Corbett (1991, σελ. 7-62) διακρίνουμε τα γλωσσικά συστήματα τα οποία στηρίζονται στη σημασιολογία, στη μορφολογία και στη φωνολογία.

Στην πρώτη κατηγορία, στην οποία η ανάθεση γένους γίνεται βάσει σημασιολογικών χαρακτηριστικών, ανήκουν οι γλώσσες στις οποίες το γραμματικό γένος αποδίδεται στα ουσιαστικά βάσει της διάκρισης του βιολογικού φύλου σε αρσενικό και θηλυκό κι έτσι στις συγκεκριμένες γλώσσες 'το γραμματικό γένος ανταποκρίνεται στο φυσικό' (Πλεμμένου 2003, σελ. 210). Εξίσου σημαντικός για την ανάθεση γένους σε αυτού του τύπου τις γλώσσες είναι ο ρόλος της διάκρισης των οντοτήτων της πραγματικότητας σε έμψυχες και άψυχες, καθώς επίσης και σε ανθρώπινες και μη ανθρώπινες. Οι γλώσσες αυτές συνιστούν τα λεγόμενα *συστήματα φυσικού γραμματικού γένους* (*natural gender systems*, Corbett 1991). Ανάλογα με το αν επιτρέπουν ή όχι την παρουσία εξαιρέσεων, οι γλώσσες της κατηγορίας αυτής μπορούν να διακριθούν σε *κυρίαρχα* και *αυστηρά σημασιολογικά* γλωσσικά συστήματα αντίστοιχα (Corbett, ό.π.).

Στη δεύτερη κατηγορία βρίσκει κανείς γλώσσες στις οποίες τα ουσιαστικά μπορούν να λάβουν μια τιμή για το γραμματικό γένος ανάλογα με κάποια μορφολογικά τους χαρακτηριστικά. Ένα από αυτά είναι και το κλιτικό επίθημα, το οποίο σε αρκετές γλώσσες αποτελεί ασφαλή δείκτη του γένους ενός ουσιαστικού.

Το γραμματικό γένος

Γλώσσες όπως η Qafar, στην οποία η θέση του τόνου μπορεί να καθορίζει το γραμματικό γένος ενός ουσιαστικού, ανήκουν στην τρίτη κατηγορία γλωσσικών συστημάτων.

2.3 Ο 'τόπος' του γραμματικού γένους

Το γραμματικό γένος, όπως διαβάζουμε, για παράδειγμα, στους Matasovič (2004, σελ. 18), Aronoff (1994, σελ. 71) και Πλεμμένου (2003, σελ. 211), είναι μια εγγενής ιδιότητα των ουσιαστικών η οποία πρέπει είτε να υπάρχει καταχωρημένη στο λεξικό ως ένα ιδιοσυγκρασιακό χαρακτηριστικό του ονόματος προσδιορίζοντας κάθε ένα λέξημα ξεχωριστά είτε να προσδιορίζεται μέσω γενικών κανόνων ανάθεσης γένους. Πιο συγκεκριμένα, τουλάχιστον για κάποιες γλώσσες, όπως είναι, λόγου χάρη, η ελληνική, το χαρακτηριστικό του γένους εδράζεται στο θέμα του ουσιαστικού, ενώ δεν αποκλείεται να είναι και ιδιοσυγκρασιακό χαρακτηριστικό των παραγωγικών επιθημάτων (πβ. Ράλλη 2003).

Το ότι το γένος πρέπει να είναι ένα λεξικό χαρακτηριστικό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι οι δάνειες λέξεις, ακόμη και στις περιπτώσεις που δεν ενσωματώνονται, για παράδειγμα, στο κλιτικό σύστημα μιας μορφολογικά πλούσιας γλώσσας, είναι φορείς γραμματικού γένους, πράγμα που φαίνεται σε περιπτώσεις συμφωνίας (πβ. Ράλλη 2003, σελ. 63).

2.4 Ο 'τρόπος' του γραμματικού γένους

Ανάλογα με το αν δηλώνεται από κάποιο στοιχείο της δομής ενός ουσιαστικού, το γένος μπορεί να είναι είτε *εμφανές (overt)* είτε *μη εμφανές (covert)*. Στην πρώτη περίπτωση το γραμματικό γένος κατά κάποιον τρόπο υποδεικνύεται από έναν μορφολογικό δείκτη, όπως είναι, για παράδειγμα, ένα παραγωγικό ή ένα κλιτικό επίθημα, ενώ στη δεύτερη ένδειξη για το γένος αποτελεί η συμφωνία με άλλα συστατικά της φράσης ή του εκφωνήματος στο πλαίσιο των οποίων εμφανίζεται το συγκεκριμένο κάθε φορά ουσιαστικό (πβ. Matasovič 2004, σελ. 21). Ας σημειωθεί πάντως ότι τα όρια μεταξύ εμφανούς και μη εμφανούς γραμματικού γένους δεν είναι αυστηρά οπότε θα πρέπει μάλλον να μιλάμε για ένα συνεχές (Corbett 1991, σελ. 62).

Στην πλειοψηφία των ουσιαστικών το χαρακτηριστικό του γραμματικού γένους για κάθε ένα από αυτά εμφανίζεται στο λεξικό έχοντας μια συγκεκριμένη τιμή, π.χ. το θέμα του ουσιαστικού *gorod* 'πόλη' της ρωσικής είναι χαρακτηρισμένο ως αρσενικό. Το γένος σε μια τέτοια περίπτωση λέμε ότι είναι πλήρως *προσδιορισμένο*. Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις όπου το χαρακτηριστικό αυτό δεν έχει κάποια τιμή.

Το γραμματικό γένος

Με άλλα λόγια υπάρχει η ιδιότητα του γραμματικού γένους, η οποία όμως είναι *υποπροσδιορισμένη*. Συγκεκριμένη τιμή θα λάβει αυτή η ιδιότητα υπό την επίδραση άλλων, για παράδειγμα, σημασιολογικών χαρακτηριστικών (πβ. Ράλλη 2003, σελ. 84).

2.5 Το 'ισχυρό' γένος

Σε κάθε γλωσσικό σύστημα το οποίο εμφανίζει τη γραμματική κατηγορία του γένους υπάρχει και το λεγόμενο *default* γένος (στην ελληνική αποδίδεται ως *βασικό, ουδέτερο, τυπικό* -Ξυδόπουλος 2000 (Crystal 1980/1997), σελ. 300- ή *ερήμην* - πβ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη και Χειλά-Μαρκοπούλου 2003, σελ. 42). Πρόκειται για το γένος με το οποίο χαρακτηρίζεται μια λέξη όταν 'οι συνήθεις κανόνες ανάθεσης γραμματικού γένους ή συμφωνίας δεν ισχύουν' (Matasovič 2004, σελ. 24). Το γένος αυτό διαφέρει από γλώσσα σε γλώσσα και από ομάδα γλωσσών σε ομάδα. Για παράδειγμα, στις περισσότερες Ινδο-Ευρωπαϊκές γλώσσες το βασικό γένος είναι το αρσενικό (Matasovič, ό.π.).

2.6 Το γραμματικό γένος και η κλίση γενικά

Στην ενότητα 2.4, μεταξύ άλλων, αναφέρθηκε ότι η τιμή για την ιδιότητα του γραμματικού γένους μπορεί να γίνεται φανερή από μορφολογικούς δείκτες που απαντώνται στη δομή μιας λέξης, όπως είναι το κλιτικό επίθημα.

Αν και είναι γενικότερα αποδεκτό ότι το κλιτικό επίθημα δεν είναι φορέας γένους, δεν μπορούμε ωστόσο να παραβλέψουμε το γεγονός ότι κάθε ένα από αυτά σχετίζεται με ένα συγκεκριμένο γραμματικό γένος. Για να είμαστε ακριβέστεροι, οι *κλιτικές τάξεις* συνδέονται με συγκεκριμένες τιμές γένους, πράγμα που σημειώνουν και οι Corbett (1991) και Aronoff (1994).

Με τον όρο *κλιτική τάξη* εννοούμε μια τάξη λεξημάτων τα οποία ομαδοποιούνται στο ίδιο σύνολο λόγω ομοιοτήτων κατά την κλίση. Κάθε μέλος της τάξης εμφανίζει το ίδιο σύνολο κλιτικών πραγματώσεων με τα υπόλοιπα μέλη της ίδιας τάξης, ενώ αν κάποιο από αυτά εμφανίζει εξαιρέσεις ή ανώμαλους σχηματισμούς, πρέπει να προσδιορίζονται (Aronoff 1994, σελ. 64 Matthews 1991, σελ. 129, Ralli 2000a, b). Η κλιτική τάξη είναι μια καθαρά μορφολογική ιδιότητα, η οποία ως έννοια περιλαμβάνει τους παραδοσιακούς όρους της *κλίσης* -για τα ουσιαστικά και τα επίθετα- και της *συζυγίας* -για τα ρήματα-, ενώ μια βασική λειτουργία της είναι η διασφάλιση της ορθότητας των σχηματισμών οι οποίοι προκύπτουν από το συνδυασμό θεμάτων και επιθημάτων (πβ. Ράλλη 2003, σελ. 64 και 66).

Το γραμματικό γένος

Τόσο το γένος όσο και η κλιτική τάξη είναι κατηγορίες οι οποίες συμβάλλουν στην ταξινόμηση των ονομάτων και, μολονότι σε πολλά γλωσσικά συστήματα υπάρχει συστηματική σχέση μεταξύ τους, δεν συμπίπτουν (Ράλλη, ό.π.).

2.6.1 Το γραμματικό γένος στα υπό εξέταση γλωσσικά συστήματα

Τα γλωσσικά συστήματα τα οποία εξετάζονται σε αυτήν την εργασία ανήκουν στις Ινδο-Ευρωπαϊκές γλώσσες. Στις γλώσσες αυτές τα συστήματα γραμματικού γένους στηρίζονται κατά βάση στη διάκριση των βιολογικών φύλων (Aronoff 1994, σελ. 66) και χαρακτηρίζονται -κατά κανόνα- από την τριμερή διάκριση σε αρσενικό, θηλυκό και ουδέτερο γραμματικό γένος. Αυτό σημαίνει ότι, για παράδειγμα, τα ουσιαστικά τα οποία δηλώνουν έμψυχες ανθρώπινες οντότητες αρσενικού ή θηλυκού βιολογικού φύλου θα ανήκουν αντίστοιχα στο αρσενικό ή στο θηλυκό γραμματικό γένος.

Παράλληλα, και τουλάχιστον όσον αφορά κάποιες από τις γλώσσες του δείγματός μας, το γραμματικό γένος εμφανίζεται να έχει συστηματική σχέση με τις κλιτικές τάξεις των ονομάτων, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

2.6.1.1 Το γραμματικό γένος στη νέα ελληνική

Η νέα ελληνική (τόσο η κοινή όσο και οι διάλεκτοι και τα ιδιώματά της) κληρονόμησε, μέσω της αρχαίας ελληνικής, το Ινδο-Ευρωπαϊκό σύστημα των τριών γραμματικών γενών (πβ. Matasovič 2004, σελ. 46 και 48). Στο γλωσσικό αυτό σύστημα, στο οποίο το γραμματικό γένος 'ανήκει αποκλειστικά στο ονοματικό σύστημα' (Mirambel 1988, σελ. 68), για τον καθορισμό του γένους των ουσιαστικών υπάρχουν δύο προσεγγίσεις, μια σημασιολογική και μια μορφολογική.

Σύμφωνα με τη Ralli (2002), τα ουσιαστικά της ελληνικής τα οποία φέρουν το χαρακτηριστικό [+ανθρώπινο] λαμβάνουν είτε το αρσενικό είτε το θηλυκό γραμματικό γένος, ανάλογα με το βιολογικό γένος (ή: με το φύλο) του αντικείμενου αναφοράς. Για παράδειγμα, τα αρσενικού φύλου ουσιαστικά *πατέρας*, *γιος* και *δάσκαλος* ανήκουν στο αρσενικό γραμματικό γένος, ενώ τα βιολογικά θηλυκά *μητέρα*, *κόρη* και *δασκάλα* είναι θηλυκού γραμματικού γένους.

Παρόμοια διάκριση του γραμματικού γένους ανάλογα με το βιολογικό φύλο παρατηρείται και στα έμψυχα εκείνα ουσιαστικά τα οποία έχουν ως αντικείμενα αναφοράς ζώα με συναισθηματικής ή οικονομικής φύσεως αξία για τον άνθρωπο, όπως είναι λόγου χάρη τα κατοικίδια (π.χ. *γάτος* και *γάτα*) (πβ. Corbett 1991).

Στα ουσιαστικά με αντικείμενα αναφοράς οντότητες στις οποίες δεν είναι δυνατή η διάκριση βάσει του βιολογικού φύλου, η απόδοση μιας συγκεκριμένης τιμής για το

Το γραμματικό γένος

γραμματικό γένος γίνεται βάσει κανόνων. Τέτοιοι κανόνες είναι για παράδειγμα οι ακόλουθοι:

α) οι αφηρημένες έννοιες και τα δέντρα είναι θηλυκού γραμματικού γένους ενώ οι καρποί των δέντρων είναι ουδέτερου γένους, (π.χ. *αντίσταση*, *υπομονή*, *λεμονιά-λεμόνι*), όπως αναφέρεται ενδεικτικά στην Πλεμμένου (2003)

β) οι ονομασίες των χημικών στοιχείων ανήκουν στο ουδέτερο γραμματικό γένος.

Αν και πρακτικοί, οι κανόνες αυτοί παρουσιάζουν (λιγότερες ή περισσότερες) εξαιρέσεις (π.χ. *πλάτανος* - *έλατο* και *χρυσός* - *χαλκός* για τις δύο ομάδες αντίστοιχα). Επιπλέον, λόγω του ότι αναφέρονται σε ένα ελάχιστο τμήμα των ουσιαστικών της ελληνικής (Πλεμμένου 2003, σελ. 210), θεωρητικά απαιτείται ένας πολύ μεγάλος αριθμός τους ώστε να καλύψουν και να ομαδοποιήσουν όλα τα αντικείμενα αναφοράς του κόσμου μας, γεγονός που εξουδετερώνει τον όποιο πρακτικό τους χαρακτήρα. Βλέπουμε λοιπόν ότι στην ελληνική η σημασιολογία από μόνη της δεν μπορεί να προσφέρει έναν ασφαλή, οικονομικό και αποτελεσματικό μηχανισμό ανάθεσης (και, αντιστρόφως, αναγνώρισης) του γραμματικού γένους στο σύνολο των ουσιαστικών.

Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά από την άλλη, μπορούν να συμβάλουν προς την κατεύθυνση της ασφαλούς αναγνώρισης του γραμματικού γένους των ουσιαστικών. Συγκεκριμένα, η Ralli (2002) αναφέρει ότι στα ουσιαστικά τα οποία δε φέρουν το χαρακτηριστικό [+ανθρώπινο] το γραμματικό γένος καθορίζεται από την κλιτική τάξη του θέματος του ουσιαστικού.¹¹

¹¹ Συνδυάζοντας τα σημασιολογικού και μορφολογικού τύπου κριτήρια εντοπισμού και ανάθεσης του γραμματικού γένους, οι Αναστασιάδη-Συμεωνίδη και Χειλά-Μαρκοπούλου (2003, σελ. 19-34) προτείνουν την ταξινόμηση των ουσιαστικών της ελληνικής σε γραμματικά γένη με βάση την έννοια της *πρωτοτυπικότητας*. Σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση τα ουσιαστικά της ελληνικής κατανέμονται στα τρία γραμματικά γένη ως εξής:

α) *πρωτοτυπικά αρσενικά*: όλα τα [+έμφυχα] αρσενικού βιολογικού φύλου ουσιαστικά τα οποία στην ονομαστική ενικού λήγουν σε -ς

β) *πρωτοτυπικά θηλυκά*: όλα τα [+έμφυχα] θηλυκού βιολογικού φύλου ουσιαστικά τα οποία στην ονομαστική ενικού λήγουν σε -α, -η και -ου

γ) *πρωτοτυπικά ουδέτερα*: τα [-έμφυχα] ουσιαστικά τα οποία στην ονομαστική ενικού λήγουν σε -α, -ι και -ο ή είναι άκλιτα,

με τα ουσιαστικά τα οποία ανήκουν σε κάποιο από τα τρία γραμματικά γένη χωρίς να πληρούν όλα τα κριτήρια του αντίστοιχου γένους να χαρακτηρίζονται ως *μη πρωτοτυπικά*.

Το γραμματικό γένος

2.6.1.1.1 Οι κλιτικές τάξεις των ουσιαστικών

Τα ουσιαστικά στην κοινή νέα ελληνική ταξινομούνται σε οκτώ κλιτικές τάξεις ανάλογα με την παραδειγματική τους κλίση, όπως διαβάζουμε στη Ralli (2002). Έτσι, στην κλιτική τάξη 1 συναντούμε ουσιαστικά με θέματα αρσενικού (π.χ. *σταθμός*) και θηλυκού γραμματικού γένους (π.χ. *άνοδος*) χωρίς θεματικά αλλόμορφα, στην κλιτική τάξη 2 ουσιαστικά με θέματα αρσενικού γραμματικού γένους (π.χ. *φύλακας, αθλητής, μπαζές*) και αλλόμορφα για το ουσιαστικό *φύλακας*, λόγου χάρη, τα *φυλακ-* και *φυλακα-* και στην κλιτική τάξη 3 ουσιαστικά με θέματα θηλυκού γραμματικού γένους (π.χ. *θεία, ψυχή, καφετζού*) και θεματικά αλλόμορφα, για το ουσιαστικό *ψυχή*, για παράδειγμα, τα *ψυχη-* και *ψυχ-*. Στην κλιτική τάξη 4 εντάσσονται ουσιαστικά επίσης θηλυκού γένους (π.χ. *γέννηση, δήλωση*) με θεματικά αλλόμορφα του ουσιαστικού *γέννηση* τα *γεννηση-*, *γεννησε-* και *γεννησ-*, ενώ στις κλιτικές τάξεις 5 (π.χ. *νερό*), 6 (π.χ. *καρύδι*), 7 (π.χ. *βέλος*) και 8 (π.χ. *τραύμα*) κατατάσσονται τα θέματα ουσιαστικών ουδέτερου γραμματικού γένους. Από αυτές τα ουσιαστικά των κλιτικών τάξεων 5 και 7 δεν έχουν θεματικά αλλόμορφα, ενώ εκείνα των κλιτικών τάξεων 6 και 8 έχουν θεματικά αλλόμορφα, τα οποία για τα ουσιαστικά που αναφέρονται ενδεικτικά για κάθε κλιτική τάξη είναι *καρυδ-* και *καρυδ-*, και *τραυμα-* και *τραυματ-* αντίστοιχα. Επιπλέον, οι Αναστασιάδη-Συμεωνίδη και Χειλά-Μαρκοπούλου (2003, σελ. 21) προτείνουν την ύπαρξη μιας ακόμη κλιτικής τάξης, της κλιτικής τάξης 11, η οποία περιλαμβάνει τα δάνεια ουσιαστικά τα οποία λήγουν σε *-έ* (π.χ. *κονέ, πατέ*), *-λ* (π.χ. *καρτέλ, κοκτέιλ*), *-μ* (π.χ. *φιλμ, πογκρόμ*) και *-ρ* (π.χ. *κοντέρ, ρεζερβουάρ*) και δεν κλίνονται, σε αντίθεση με τα υπόλοιπα ουσιαστικά της ελληνικής.¹²

Παρατηρούμε λοιπόν ότι η σχέση κλιτικής τάξης και γραμματικού γένους στη νέα ελληνική χαρακτηρίζεται από έναν υψηλό βαθμό αντιστοίχισης.

Τη διαπίστωση αυτή έρχεται να επιβεβαιώσει η παρατήρηση των Αναστασιάδη-Συμεωνίδη και Χειλά-Μαρκοπούλου (2003, σελ. 23) ότι το γραμματικό γένος και η κλιτική τάξη (στη συγκεκριμένη παρατήρηση περιλαμβάνεται και η σημασία) ενός ουσιαστικού συσχετίζονται, χωρίς όμως η τιμή ή το περιεχόμενο μιας από αυτές τις ιδιότητες να επηρεάζει συστηματικά εκείνα της άλλης. Αυτό προκύπτει από παραδείγματα ζευγών ουσιαστικών όπως είναι τα ακόλουθα:

¹² Υπάρχουν επίσης οι κλιτικές τάξεις 9 και 10, με τις οποίες δεν ασχολούμαστε σε αυτήν την εργασία, καθώς αφορούν την κλίση των επιθέτων σε *-ης* και *-ες* (π.χ. *ο/η συνεχής - το συνεχές*), καθώς επίσης και ορισμένων αρχαιοκλιτών σε *-ες*, π.χ. *βεληνεκές*.

Το γραμματικό γένος

α) τα ουσιαστικά *δρόμος* και *οδός* ανήκουν στην ίδια κλιτική τάξη και έχουν την ίδια (ή παρόμοια) σημασία αλλά ο *μεν δρόμος* είναι αρσενικού γραμματικού γένους η δε *οδός* θηλυκού

β) τα ουσιαστικά *σκύλος* και *σκυλί* έχουν την ίδια (ή παρόμοια) σημασία αλλά διαφέρουν ως προς το γραμματικό γένος και την κλιτική τάξη

γ) τα ουσιαστικά *βουνό* και *σώμα* έχουν διαφορετική σημασία και ανήκουν σε διαφορετικές κλιτικές τάξεις μολονότι συμφωνούν στο γραμματικό γένος.

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω, καθώς επίσης και το γεγονός ότι σε περιπτώσεις ζευγών λέξεων όπως *πεθερός-πεθερά*, *ανιψιός-ανιψιά*, *γάτος-γάτα*, η διάκριση του γραμματικού γένους γίνεται βάσει του κλιτικού επιθήματος το οποίο επιλέγεται κάθε φορά για τη δήλωση του αντίστοιχου βιολογικού φύλου (Ράλλη 2003, σελ. 74), καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι στην ελληνική η κλιτική τάξη των ουσιαστικών, η οποία υποδεικνύεται από την κατάληξη της ονομαστικής του ενικού, μπορεί να αποτελέσει ασφαλή ένδειξη του γραμματικού τους γένους.

2.6.1.1.2 Φορείς του γραμματικού γένους στη νέα ελληνική

Είναι σημαντικό να διευκρινίσουμε ότι στην ελληνική το κλιτικό επίθημα δεν είναι *φορέας* γραμματικού γένους αλλά *δείκτης* του. Σύμφωνα με τη Ράλλη (2003, σελ. 86 και 90-91), φορείς γραμματικού γένους στην ελληνική είναι τα θέματα και τα παραγωγικά επιθήματα, ενώ οι τιμές του γένους συσχετίζονται με την κλιτική τάξη. Συγκεκριμένα το γένος ενός ουσιαστικού καθορίζεται από την κλιτική τάξη του θέματος. Αυτό σημαίνει ότι στις απλές λέξεις η τιμή του γένους οφείλεται στο θέμα, ενώ στις μεν παράγωγες οφείλεται στο παραγωγικό επίθημα, στις δε σύνθετες στο θέμα εκείνο το οποίο βρίσκεται σε θέση κεφαλής. Στις δύο τελευταίες περιπτώσεις το στοιχείο σε θέση κεφαλής μεταβιβάζει την τιμή του γένους στην παραγόμενη δομή μέσω των αρχών της *κεφαλής* και της *μεταπήδησης χαρακτηριστικών* (Lieber 1980, 1989, 1992, Selkirk 1982 και Di Sciullo & Williams 1987, όπως αναφέρονται στη Ράλλη 2005, σελ. 254).

Στην ελληνική, τέλος, το γραμματικό γένος είναι λεξικό χαρακτηριστικό κάθε ουσιαστικού, ακόμη κι αν αυτό δε φέρει κάποιον εμφανή μορφολογικό δείκτη, όπως συμβαίνει στην περίπτωση των άκλιτων δάνειων λέξεων, π.χ. *φιλμ*, *κοντέρ*, *αμπαζούρ*. Η ύπαρξη, και συνακόλουθα η τιμή, του γραμματικού γένους στις περιπτώσεις αυτές γίνεται ορατή σε δομές συμφωνίας:

Το γραμματικό γένος

- (23) α) Απορώ πώς ο Γιάννης άντεξε να δει ένα τόσο βαρετό φιλμ μέχρι τέλους.
β) Μετά από το περιστατικό όπου ξέμεινε από βενζίνη στην εθνική οδό, πάντα ξεκινούσε για ταξίδι με γεμάτο ρεζερβουάρ.

2.6.1.2 Το γραμματικό γένος στη ρωσική

Η σύγχρονη ρωσική γλώσσα διαθέτει τρία γραμματικά γένη (βλ. για παράδειγμα, Aronoff 1994, σελ. 72), καθένα από τα οποία διακρίνεται σε δύο υπο-γένη που διαφοροποιούνται βάσει του σημασιολογικού χαρακτηριστικού [+/- έμψυχο] (Corbett 1991, σελ. 34).¹³ Από την πρώτη αυτή παρατήρηση προκύπτει ότι το σύστημα ανάθεσης γραμματικού γένους στα ουσιαστικά της ρωσικής στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό σε σημασιολογικά κριτήρια. Όπως και στην ελληνική, τα ουσιαστικά με αντικείμενο αναφοράς έμψυχα ανθρώπινα όντα αρσενικού ή θηλυκού βιολογικού φύλου φέρουν αντίστοιχα τις τιμές [+αρσενικό] και [+θηλυκό] για την ιδιότητα του γραμματικού γένους. Το ίδιο ακριβώς ισχύει και για τα ουσιαστικά τα οποία δηλώνουν ζώα (πβ. Rice 2005, ms). Ωστόσο όλα τα υπόλοιπα (μη έμψυχα) ουσιαστικά, τα οποία χαρακτηρίζονται ως *υπόλειμμα* (*residue*, Corbett 1991, σελ. 35), ανεξαρτήτως αντικειμένου αναφοράς, είναι φορείς αρσενικού, θηλυκού ή ουδέτερου γένους, χωρίς να υπάρχουν γενικοί σημασιολογικοί κανόνες οι οποίοι να δικαιολογούν την εκάστοτε τιμή του γένους αυτού.

Κι όμως η τιμή του γραμματικού γένους των ουσιαστικών (τουλάχιστον των απλών -μη παράγωγων ή σύνθετων) της ρωσικής είναι σε (μεγάλο βαθμό) προβλέψιμη (Corbett 1991, σελ. 35) χάρη στους μορφολογικούς δείκτες τους οποίους διαθέτει η γλώσσα αυτή. Κατεξοχήν μορφολογικό κριτήριο προσδιορισμού και ανάθεσης γραμματικού γένους στο γλωσσικό αυτό σύστημα αποτελεί, όπως και στην ελληνική, το κλιτικό επίθημα στην ονομαστική ενικού (και το οποίο λειτουργεί ως δείκτης της κλιτικής τάξης στην οποία ανήκει το ουσιαστικό).

2.6.1.2.1 Οι κλιτικές τάξεις των ουσιαστικών στη ρωσική

Στην ενότητα αυτή θα εξετάσουμε κάπως αναλυτικότερα τη δομή του κλιτικού συστήματος της ρωσικής και τη σχέση του με το σύστημα ανάθεσης γραμματικού γένους, καθώς τα ουσιαστικά της ρωσικής μπορούν να ταξινομηθούν σε ομάδες κατά

¹³ Στην παρούσα εργασία δε θα ληφθεί υπόψη η περαιτέρω διάκριση των γραμματικών γενών σε υπογένη, καθώς κάτι τέτοιο απαιτεί μια ανάλυση λεπτομερέστερη από εκείνη την οποία επιτρέπει η έκταση αυτής της εργασίας.

Το γραμματικό γένος

γένη ανάλογα με το κλιτικό τους επίθημα στην ονομαστική ενικού (Corbett 1991, σελ. 35).

Ο Corbett (1991, σελ. 36) κατατάσσει τα ουσιαστικά της ρωσικής σε τέσσερις κλιτικές τάξεις:¹⁴

(24)

	Κλιτική τάξη 1	Κλιτική τάξη 2	Κλιτική τάξη 3	Κλιτ. τάξη 4
Ονομ. ενικού	∅	-α	∅	-ο ¹⁵

Στην κλιτική τάξη 1 ανήκουν τα ουσιαστικά αρσενικού γραμματικού γένους, στις κλιτικές τάξεις 2 και 3 τα θηλυκά ουσιαστικά, ενώ τα ουδέτερα ουσιαστικά εντάσσονται στην κλιτική τάξη 4. Σε συνεργασία και με τα σημασιολογικά χαρακτηριστικά του, επομένως, ένα ουσιαστικό λαμβάνει μια συγκεκριμένη τιμή για το γραμματικό του γένος. Για παράδειγμα, το ουσιαστικό *otec* ‘πατέρας’ χαρακτηρίζεται ως αρσενικού γένους, καθώς δηλώνει ένα αρσενικού βιολογικού φύλου πρόσωπο και το κλιτικό του επίθημα (∅) το κατατάσσει στην πρώτη κλιτική τάξη, δηλαδή των ουσιαστικών αρσενικού γραμματικού γένους. Παρόμοια το ουσιαστικό *sestra* ‘αδελφή’ είναι θηλυκό διότι δηλώνει πρόσωπο θηλυκού φύλου και το κλιτικό του επίθημα (-α) υποδεικνύει τη δεύτερη κλιτική τάξη.

¹⁴ Κατά τον Aronoff (1994, σελ. 72), η ρωσική γλώσσα διαθέτει τρεις κλιτικές τάξεις ουσιαστικών στον ενικό αριθμό. Στον πληθυντικό όλα τα ουσιαστικά κλίνονται κατά τον ίδιο τρόπο, ανεξαρτήτως της μορφής του ενικού, πράγμα το οποίο σημαίνει είτε ότι το σύστημα της ταξινόμησης σε κλιτικές τάξεις στη ρωσική ισχύει μόνο στον ενικό αριθμό είτε ότι το παράδειγμα του πληθυντικού αριθμού συνιστά από μόνο του μια κλιτική τάξη (Aronoff, ό.π.):

	Κλιτική τάξη 1	Κλιτική τάξη 2	Κλιτική τάξη 3	Πληθυντικός
Ονομ. ενικού	∅/-ο	-α	∅	-i/-a

Σύμφωνα με την ανάλυση αυτή, η κλιτική τάξη 1 περιλαμβάνει ουσιαστικά αρσενικού και ουδέτερου γραμματικού γένους, η κλιτική τάξη 2 ουσιαστικά κυρίως θηλυκού γραμματικού γένους και έναν περιορισμένο αριθμό αρσενικών, ενώ η κλιτική τάξη 3 περιλαμβάνει μόνο ένα αρσενικό ουσιαστικό, ελάχιστα ουδέτερα και θηλυκά ουσιαστικά. Θεωρούμε ότι αυτή η ανάλυση είναι ιδιαίτερα πολύπλοκη, καθώς εμφανίζει τουλάχιστον δύο γραμματικά γένη σε κάθε κλιτική τάξη και περιλαμβάνει αρκετές εξαιρέσεις, γι’ αυτό και δε στηρίζουμε σε αυτήν την επεξεργασία των δεδομένων μας.

¹⁵ Η κλιτική τάξη 4, όπως διαβάζουμε στον Rice (2005), περιλαμβάνει και τα ουσιαστικά σε -e, το οποίο αποτελεί μια προβλέψιμη ποικιλία του -ο.

Το γραμματικό γένος

Οι εξαιρέσεις είναι ελάχιστες και το γεγονός ότι ανήκουν σε άλλη κλιτική τάξη από αυτή στην οποία θα εντάσσονταν με μοναδικό κριτήριο το κλιτικό τους παράδειγμα προσδιορίζεται λεξικά. Λόγου χάρη, το ουσιαστικό *vremja* ‘χρόνος’, αν και βάσει του κλιτικού του επιθήματος θα έπρεπε να χαρακτηρίζεται ως θηλυκό, ανήκει στα ουδέτερα.

Τα σημασιολογικά και τα μορφολογικά χαρακτηριστικά ενός ουσιαστικού της ρωσικής, λοιπόν, συνευθύνονται για την τιμή του χαρακτηριστικού του γραμματικού του γένους. Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις όπου οι σημασιολογικοί και οι μορφολογικοί κανόνες συγκρούονται κατά τη διαδικασία ανάθεσης γένους. Για παράδειγμα, το ουσιαστικό *papa* ‘μπαμπάς’ βάσει των σημασιολογικών του χαρακτηριστικών είναι αρσενικού γραμματικού γένους, ενώ βάσει των μορφολογικών ανήκει στα ουσιαστικά της τρίτης κλιτικής τάξης, δηλαδή στα θηλυκά ουσιαστικά.

Η απάντηση σχετικά με το πώς αποδίδεται τιμή γένους στα ουσιαστικά αυτού του τύπου μπορεί να δοθεί σύμφωνα με δύο προσεγγίσεις. Η πρώτη δέχεται ότι ο σημασιολογικός κανόνας ανάθεσης γένους βρίσκεται ψηλότερα στην ιεραρχία ανάθεσης ρόλων από τον μορφολογικό (Corbett 1982). Σύμφωνα με τη δεύτερη προσέγγιση (Steinmetz 1986), όταν σε έναν τύπο μπορούν -βάσει των κανόνων ανάθεσης γένους οι οποίοι ισχύουν στο κάθε γλωσσικό σύστημα- να αποδοθούν δύο διαφορετικές τιμές για το γραμματικό γένος, υπερισχύει εκείνη η τιμή η οποία υποστηρίζεται από τους περισσότερους κανόνες, ανεξάρτητα από τη φύση τους. Στην περίπτωση του ουσιαστικού *papa* τη λύση στην ‘ισοπαλία’ μεταξύ του σημασιολογικού και του μορφολογικού κανόνα έρχεται να δώσει το εξ ορισμού γραμματικό γένος, το οποίο στη ρωσική, όπως και στις περισσότερες Ινδο-Ευρωπαϊκές γλώσσες (Matasovič 2004, σελ. 24), είναι το αρσενικό (πβ. Corbett 1991 και Rice 2005). Σύμφωνα με την ανάλυση του Aronoff (1994), όποιο ουσιαστικό δεν δηλώνει θηλυκού βιολογικού φύλου οντότητα και το θέμα του δεν είναι λεξικά χαρακτηρισμένο με μια συγκεκριμένη τιμή για το γραμματικό γένος, υπάγεται στα αρσενικού γένους ουσιαστικά. Με αυτόν τον τρόπο το ουσιαστικό *papa* χαρακτηρίζεται ως αρσενικό.

2.6.1.3 Το γραμματικό γένος στη γερμανική

Η γερμανική γλώσσα διαθέτει το ίδιο τριγενές σύστημα με τις δύο γλώσσες για τις οποίες έγινε λόγος νωρίτερα. Ως μέλος της οικογένειας των Ινδο-Ευρωπαϊκών γλωσσών, στηρίζεται στη διάκριση του βιολογικού φύλου για την απονομή συγκεκριμένης τιμής για το γραμματικό γένος στα ουσιαστικά τα οποία έχουν ως

Το γραμματικό γένος

αντικείμενο αναφοράς έμψυχες ανθρώπινες οντότητες. Σε ό,τι αφορά όμως τα υπόλοιπα ουσιαστικά, η απόδοση τιμής για το χαρακτηριστικό του γραμματικού γένους είναι μια μη προβλέψιμη διαδικασία. Αυτό είναι αναμενόμενο, καθώς η γερμανική χαρακτηρίζεται ως μια γλώσσα με ‘πολύ λεπτό σημασιολογικό πυρήνα’, και στα γλωσσικά συστήματα αυτού του τύπου γενικότερα η απόδοση γραμματικού γένους είναι αυθαίρετη (Matasovič 2004, σελ. 22). Τα παραπάνω αποτελούν ένδειξη ότι κύριος φορέας του γραμματικού γένους στη γερμανική είναι το θέμα.

Παρόλα αυτά, ο Matasovič (2004, σελ. 23) επισημαίνει ότι ακόμη και σε αυτή τη γλώσσα, η οποία φημίζεται για τον αυθαίρετο χαρακτήρα του συστήματος ανάθεσης γένους το οποίο διαθέτει, μπορούν να βρεθούν πολύπλοκοι κανόνες απόδοσης γραμματικού γένους. Όπως σημειώνει ο Corbett (1991, σελ. 49), με τη βοήθεια ενός συνδυασμού συγκεκριμένων παραγόντων φωνολογικής, μορφολογικής και σημασιολογικής φύσης είναι δυνατός ο προσδιορισμός του γραμματικού γένους ενός σημαντικού αριθμού των ουσιαστικών της γερμανικής γλώσσας.

Ένας τέτοιος μορφολογικός παράγοντας είναι η ύπαρξη παραγωγικών επιθημάτων στη δομή μιας λέξης. Για παράδειγμα, όλα τα παράγωγα ουσιαστικά της γερμανικής τα οποία λήγουν σε *-er*, *-el*, *-ling* και *-s*, καθώς και τα ουσιαστικά με ρίζα ξενικής προέλευσης σε *-ier*, *-ismus* και *-ist*, ανήκουν στο αρσενικό γραμματικό γένος (βλ. Κουκίδης 1985, σελ. 111-112). Τα παράγωγα ουσιαστικά τα οποία σχηματίζονται με την προσθήκη των επιθημάτων *-heit*, *-keit*, *-schaft*, *-ung*, *-ei* και *-in*, όπως και τα ουσιαστικά με θέμα ξενικής προέλευσης σε *-ion* και *-tät*, χαρακτηρίζονται ως θηλυκά (βλ. Κουκίδης 1985, σελ. 113), χωρίς εξαιρέσεις. Η συμπεριφορά τους αυτή αποδεικνύει ότι τα συγκεκριμένα επιθήματα είναι χαρακτηρισμένα με μια συγκεκριμένη τιμή για την ιδιότητα του γραμματικού γένους, τιμή την οποία ως κεφαλές μεταβιβάζουν κατά τη διαδικασία της παραγωγής μέσω μεταπήδησης χαρακτηριστικών στον τελικό σχηματισμό.

Συνοψίζοντας θα λέγαμε ότι το γραμματικό γένος των ουσιαστικών στη γερμανική αποτελεί εγγενή ιδιότητα των θεμάτων και στη μεν περίπτωση των απλών λέξεων δεν μπορεί να προσδιοριστεί με ασφαλή τρόπο από άλλους μορφολογικούς δείκτες της ίδιας της λέξης στη δε περίπτωση των παράγωγων ουσιαστικών καθοριστικής σημασίας για την ανάθεση συγκεκριμένης τιμής γένους είναι τα παραγωγικά επιθήματα.

Το γραμματικό γένος

2.6.1.4 Το γραμματικό γένος στην αγγλική

Το σύστημα απόδοσης τιμής για το χαρακτηριστικό του γραμματικού γένους στη σύγχρονη αγγλική γλώσσα στηρίζεται κατεξοχήν στο σημασιολογικό χαρακτηριστικό [+ανθρώπινο] και στη διάκριση του βιολογικού φύλου σε αρσενικό και θηλυκό (βλ. για παράδειγμα, Matasovič 2004, σελ. 59, Corbett 1991, σελ. 12). Συνεπώς τα ουσιαστικά τα οποία δηλώνουν ανθρώπους αρσενικού φύλου ανήκουν στα αρσενικά ουσιαστικά, εκείνα τα οποία δηλώνουν πρόσωπα θηλυκού βιολογικού φύλου αποτελούν την κατηγορία των θηλυκών ουσιαστικών, ενώ όλα τα υπόλοιπα ουσιαστικά σχηματίζουν το σύνολο των ουδέτερων ουσιαστικών.

Ωστόσο αυτός ο κανόνας εμφανίζει κάποιες εξαιρέσεις με συστηματικό χαρακτήρα. Οι πιο αντιπροσωπευτικές από αυτές είναι η διάκριση των ουσιαστικών τα οποία έχουν ως αντικείμενο αναφοράς κατοικίδια ζώα βάσει του βιολογικού τους φύλου σε αρσενικά και θηλυκά (25.α), και ο χαρακτηρισμός των ουσιαστικών τα οποία δηλώνουν ονόματα πλοίων ως θηλυκού γραμματικού γένους (25.β):

(25) α) I saw Courtney's dog, Max. Oh, he is so clever!

β) Remember the Titanic? She was supposed to be unsinkable.

Επίσης τα ουσιαστικά τα οποία δηλώνουν ζώα, ανεξάρτητα από το βιολογικό τους φύλο, είναι φορείς ενός συγκεκριμένου γραμματικού γένους ανάλογα με τις συμβάσεις οι οποίες ισχύουν στην περίπτωση των παραμυθιών (Corbett 1991).

Το γένος ενός ουσιαστικού στο συγκεκριμένο γλωσσικό σύστημα, στο οποίο 'έχει χαθεί ως γραμματικό και λειτουργεί ως φυσικό' (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη και Χειλά-Μαρκοπούλου 2003, σελ. 16), δεν καθίσταται σαφές από μορφολογικούς δείκτες. Ο προσδιορισμός της τιμής του συγκεκριμένου χαρακτηριστικού είναι δυνατός μόνο μέσω της συμφωνίας, και συγκεκριμένα της συμφωνίας με κάποια αντωνυμία –προσωπική (*he/him, she/her, it*), κτητική (*his, her/hers, its*) ή αυτοπαθή (*himself, herself, itself*)- (πβ. Corbett 1991, σελ. 12, Ράλλη 2003, σελ. 134), καθώς μόνο αυτή η κατηγορία λέξεων διατηρεί το γραμματικό γένος μορφολογικά εκπεφρασμένο.

2.7 Το γραμματικό γένος στον υποκορισμό

Στη συνέχεια θα ασχοληθούμε με τη διαδικασία ανάθεσης γραμματικού γένους στους τελικούς υποκοριστικούς σχηματισμούς των υπό εξέταση γλωσσικών συστημάτων.

Το γραμματικό γένος

2.7.1 Νέα ελληνική

Όπως προαναφέρθηκε, τα υποκοριστικά ουσιαστικά της ελληνικής γλώσσας σχηματίζονται τόσο με τη χρήση υποκοριστικών επιθημάτων όσο και μέσα από τη διαδικασία της σύνθεσης.

2.7.1.1 Το γένος στον υποκορισμό με επιθηματοποίηση

Όπως φαίνεται και από τα παραδείγματα τα οποία υπάρχουν στον παρακάτω πίνακα, υποκοριστικά ουσιαστικά και των τριών γραμματικών γενών μπορούν να σχηματιστούν μέσω επιθηματοποίησης από θέματα (ή θεματικά αλλόμορφα) πρωτότυπων λέξεων οποιουδήποτε γραμματικού γένους:

(26)

Επίθημα	Γραμματικό γένος θέματος πρωτότυπης λέξης		
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
-άδι-	κροκάδι (ουδ.) (< κρόκος)	πετράδι (ουδ.) (< πέτρα)	-
-άκι-	σκυλάκι (ουδ.) (< σκύλος)	γατάκι (ουδ.) (< γάτα)	νεράκι (ουδ.) (< νερό)
-άκ-	ανθρωπάκος (αρσ.) (< άνθρωπος)	-	-
-άκη-	κοσμάκης (αρσ.) (< κόσμος)	-	-
-ίδ-	-	γλωσσίδι (ουδ.) (< γλώσσα)	βαρίδι (ουδ.) (< βάρος)
-ίκ-	Ανδρίκος (αρσ.) (< Ανδρέας)	-	-
-ίκα-	-	Μαρίκα (θηλ.) (< Μαρία)	-
-ίτσα-	-	καρεκλίτσα (θηλ.) (< καρέκλα)	-
-ίτσι-	-	κορίτσι (ουδ.) (< κόρη)	-
-όκα-	γιόκας (αρσ.) (< γιος)	-	-
-όνι-	κλεφτρόνι (ουδ.) (< κλέφτης)	πορτόνι (ουδ.) (< πόρτα)	-

Το γραμματικό γένος

Επίθημα	Γραμματικό γένος θέματος πρωτότυπης λέξης		
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
-όπουλ-	βασιλόπουλο (ουδ.) (< βασιλιάς)	κοτόπουλο (ουδ.) (< κότα)	παιδόπουλο (ουδ.) (< παιδί)
-οπούλα-	πριγκιποπούλα(θηλ.) (< πρίγκιπας)	-	-
-ούδι-	αγγελούδι (ουδ.) (< άγγελος)	-	-
-ούδα-	-	κοπελούδα (θηλ.) (< κοπέλα)	-
-ούλη-	αδελφούλης (αρσ.) (< αδελφός)	-	-
-ούλα-	-	μυτούλα (θηλ.) (< μύτη)	-
-ούλι-	-	-	κρυφτούλι (ουδ.) (< κρυφτό)
-ατζίκ-	λαουτζίκος (αρσ.) (< λαός)	-	-
-ουτζίκ-	μασκαρατζίκος (αρσ.) (< μασκαράς)	-	-
-κα-	μπαμπάκας (αρσ.) (< μπαμπάς)	μαμάκα (θηλ.) (< μαμά)	-

Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και με τα υποκοριστικά ουσιαστικά τα οποία σχηματίζονται με την προσάρτηση ενός από τα αρχαιοελληνικής προέλευσης υποκοριστικά επιθήματα:

(27)

Επίθημα	Γραμματικό γένος θέματος πρωτότυπης λέξης		
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
-άδι-	-	σειράδιο (ουδ.) (< σειρά)	φυλλάδιο (ουδ.) (< φύλλο)
-άρι-	-	γυναικάριο (θηλ.) (< γυναίκα)	βιβλιάριο (ουδ.) (< βιβλίο)
-ίδ-	ατμίδα (θηλ.) (< ατμός)	λαβίδα (θηλ.) (< λαβή)	-
-ίδι-	χοιρίδιο (ουδ.) (< χοίρος)	αρτηρίδιο (ουδ.) (< αρτηρία)	τευχίδιο (ουδ.) (< τεύχος)
-ίσκ-	ουρανίσκος (αρσ.) (< ουρανός)	-	-
-ίσκη-	-	κορίσκη (θηλ.) (< κόρη)	παιδίσκη (θηλ.) (< παιδί)
-ύδρι-	ναύδριο (ουδ.) (< ναός)	μονύδριο (ουδ.) (< μονή)	νεφύδριο (ουδ.) (< νέφος)
-ύλλι-	-	-	δασύλλιο (ουδ.) (< δάσος)

Το γραμματικό γένος

Στην ενότητα 2.6.1.1.2 έγινε αναφορά στο γεγονός ότι η τιμή του γραμματικού γένους μιας απλής λέξης με τη δομή [θέμα + κλιτικό επίθημα] καθορίζεται από το θέμα της, ενώ είδαμε ακόμη ότι φορείς του γραμματικού γένους είναι και τα παραγωγικά επιθήματα.

Στην περίπτωση των υποκοριστικών ουσιαστικών είναι φανερό ότι η παρεμβολή του υποκοριστικού επιθήματος με κάποιο τρόπο επηρεάζει το γραμματικό γένος της παραγόμενης λέξης. Για παράδειγμα, το θέμα του ουσιαστικού *άγγελος* (*αγγελ-*) είναι χαρακτηρισμένο ως [+αρσενικό], το υποκοριστικό *αγγελούδι* όμως ανήκει στα ουσιαστικά ουδέτερου γραμματικού γένους, ενώ το υποκοριστικό *κοτόπουλο*, το οποίο είναι ουδέτερου γραμματικού γένους, σχηματίζεται από το θέμα ενός ουσιαστικού θηλυκού γένους (< *κότα*). Από τα δύο αυτά παραδείγματα προκύπτει μια πρώτη παρατήρηση σύμφωνα με την οποία το γραμματικό γένος του θέματος της βάσης δεν είναι αυτό που καθορίζει το γραμματικό γένος του τελικού σχηματισμού.

Χωρίς να αποφανθούμε σχετικά με την παραγωγική ή την κλιτική υπόσταση των υποκοριστικών επιθημάτων, καθώς το ζήτημα αυτό θα μας απασχολήσει στη συνέχεια, στην ενότητα αυτή θα εξετάσουμε πώς συμπεριφέρονται τα επιθήματα αυτά όσον αφορά το γραμματικό γένος τόσο του πρωτότυπου θέματος όσο και του τελικού υποκοριστικού σχηματισμού.

Το υποκοριστικό επίθημα *-άδι-* επιλέγει θέματα αρσενικού και θηλυκού γραμματικού γένους τα οποία ανήκουν στις κλιτικές τάξεις 1 (εκτός των θηλυκών) και 3. Τα υποκοριστικά που σχηματίζονται είναι ουδέτερα και ανήκουν στην κλιτική τάξη 6:

(28) α) κρόκος < κροκ- (KT1) + -άδι- + \emptyset → κροκάδι (KT6)

β) πέτρα < πετρ- (KT3) + -άδι- + \emptyset → πετράδι (KT6)

Το επίθημα *-άκι-* επιλέγει θέματα και των τριών γραμματικών γενών από τις κλιτικές τάξεις 1, 2, 3, 5, 6, 7 και 8. Και πάλι εξαιρούνται από την επιλογή τα θηλυκά της κλιτικής τάξης 1, ενώ όλα τα σχηματιζόμενα υποκοριστικά είναι ουδέτερα της κλιτικής τάξης 6:

(29) α) άνθρωπος > ανθρωπ- (KT1) + -άκι- + \emptyset → ανθρωπάκι (KT6)

στρατιώτης > στρατιωτ- (KT2) + -άκι- + \emptyset → στρατιωτάκι (KT6)

β) γυναίκα > γυναικ- (KT3) + -άκι- + \emptyset → γυναικάκι (KT6)

Το γραμματικό γένος

- γ) $\text{άλογο} > \text{αλογ- (KT5)} + \text{-άκι-} + \emptyset \rightarrow \text{αλογάκι (KT6)}$
 $\text{παιδί} > \text{παιδ- (KT6)} + \text{-άκι-} + \emptyset \rightarrow \text{παιδάκι (KT6)}$
 $\text{δάσος} > \text{δασ- (KT7)} + \text{-άκι-} + \emptyset \rightarrow \text{δασάκι (KT6)}$
 $\text{σώμα} > \text{σωματ- (KT8)} + \text{-άκι-} + \emptyset \rightarrow \text{σωματάκι (KT6)}$

Οι μορφές *-άκ-* και *-άκη-* επιλέγουν μόνο αρσενικά θέματα, τα οποία ανήκουν στις κλιτικές τάξεις 1 και 2. Τα σχηματιζόμενα υποκοριστικά είναι και στις δύο περιπτώσεις αρσενικού γένους αλλά ανήκουν αντίστοιχα στις κλιτικές τάξεις 1 (α) και 2 (β):

- (30) α) $\text{δάσκαλος} > \text{δασκαλ- (KT1)} + \text{-άκ-} + \text{-ος} \rightarrow \text{δασκαλάκος (KT1)}$
 $\text{αλήτης} > \text{αλητ- (KT2)} + \text{-άκ-} + \text{-ος} \rightarrow \text{αλητάκος (KT1)}$
β) $\text{κόσμος} > \text{κοσμ- (KT1)} + \text{-άκη-} + \text{-ς} \rightarrow \text{κοσμάκης (KT2)}$
 $\text{Γιάννης} > \text{Γιάνν- (KT2)} + \text{-άκη-} + \text{-ς} \rightarrow \text{Γιαννάκης (KT2)}$

Το επίθημα *-ίδι-* συμμετέχει σε σχηματισμούς ουδέτερων υποκοριστικών από θέματα και των τριών γραμματικών τα οποία ανήκουν στις κλιτικές τάξεις 1, 3 και 7:

- (31) α) $\text{ανιψιός} > \text{ανιψ- (KT1)} + \text{-ίδι-} + \emptyset \rightarrow \text{ανιψίδι (KT6)}$
β) $\text{γλώσσα} > \text{γλωσσ- (KT3)} + \text{-ίδι-} + \emptyset \rightarrow \text{γλωσσίδι (KT6)}$
γ) $\text{βάρος} > \text{βαρ- (KT7)} + \text{-ίδι-} + \emptyset \rightarrow \text{βαρίδι (KT6)}$

Το *-ικ-* επιλέγει αρσενικά θέματα τα οποία ανήκουν στην κλιτική τάξη 2 οδηγώντας στο σχηματισμό υποκοριστικών αρσενικού γένους της κλιτικής τάξης 1:

- (32) $\text{Ανδρέας} > \text{Ανδρ- (KT2)} + \text{-ίκ-} + \text{-ος} \rightarrow \text{Ανδρίκος (KT1)}$

Το αλλόμορφο του *-ίκα-* από την άλλη προσαρτάται σε θηλυκά θέματα της κλιτικής τάξης 3 σχηματίζοντας υποκοριστικά της ίδιας τάξης:

- (33) $\text{Μαρία} > \text{Μαρ- (KT3)} + \text{-ίκα-} + \emptyset \rightarrow \text{Μαρίκα (KT3)}$

Το επίθημα *-ίτσ-* επιλέγει θέματα τα οποία ανήκουν στην κλιτική τάξη 3 και σχηματίζει υποκοριστικά θηλυκά υποκοριστικά της ίδιας τάξης, με μοναδική

Το γραμματικό γένος

εξαίρεση τη μορφή *-ίτσι-* η οποία επιλέγει ένα θηλυκού γένους θέμα από την κλιτική τάξη 3 για να δώσει ένα ουδέτερο υποκοριστικό:

- (34) α) ομπρέλα > ομπρελ- (KT3) + *-ίτσα-* + \emptyset → ομπρελίτσα (KT3)
β) κόρη > κορ- (KT3) + *-ίτσι-* + \emptyset → κορίτσι (KT6)

Το *-όκα-* επιλέγει ένα μόνο αρσενικού γραμματικού γένους θέμα το οποίο ανήκει στην κλιτική τάξη 1 δίνοντας ένα αρσενικό υποκοριστικό ουσιαστικό της κλιτικής τάξης 2:

- (35) γιος > γι- (KT1) + *-όκα-* + *-ς* → γιόκας (KT2)

Από αρσενικά και θηλυκά θέματα τα οποία ανήκουν στις κλιτικές τάξεις 2 και 3 το επίθημα *-όνι-* σχηματίζει ουδέτερα υποκοριστικά της κλιτικής τάξης 6:

- (36) α) κλέφτης > κλεφτ(ρ)- (KT2) + *-όνι-* + \emptyset → κλεφτρόνι (KT6)
β) πόρτα > πορτ- (KT3) + *-όνι-* + \emptyset → πορτόνι (KT6)

Με την προσάρτηση του *-όπουλ-* δημιουργούνται ουδέτερα υποκοριστικά της κλιτικής τάξης 5 από αρσενικά, θηλυκά και ουδέτερα θέματα των κλιτικών τάξεων 1, 2, 3 και 6, ενώ με το αλλόμορφο *-οπούλα-* από αρσενικά και θηλυκά θέματα τα οποία ανήκουν στις κλιτικές τάξεις 1, 2 και 3 παράγονται θηλυκά υποκοριστικά τα οποία ανήκουν στην κλιτική τάξη 3:

- (37) α) βοσκός > βοσκ- (KT1) + *-όπουλ-* + *-ο* → βοσκόπουλο (KT5)
ναύτης > ναυτ- (KT2) + *-όπουλ-* + *-ο* → ναυτόπουλο (KT5)
κότα > κοτ- (KT3) + *-όπουλ-* + *-ο* → κοτόπουλο (KT5)
παιδί > παιδ- (KT6) + *-όπουλ-* + *-ο* → παιδόπουλο (KT5)
β) βοσκός > βοσκ- (KT1) + *-οπούλα-* + \emptyset → βοσκοπούλα (KT3)
αφέντης > αφεντ- (KT2) + *-οπούλα-* + \emptyset → αφεντοπούλα (KT3)
νεράιδα > νεραιδ- (KT3) + *-οπούλα-* + \emptyset → νεραΐδοπούλα (KT3)

Με προσάρτηση σε αρσενικά θέματα τα οποία ανήκουν στην κλιτική τάξη 1 το *-ούδι-* παράγει υποκοριστικά ουσιαστικά ουδέτερου γραμματικού γένους τα οποία ανήκουν στην κλιτική τάξη 6:

Το γραμματικό γένος

(38) άγγελος > αγγελ- (KT1) + -ούδι- + \emptyset → αγγελούδι (KT6)

Το αλλόμορφό του -ούδα- επιλέγει θηλυκά θέματα τα οποία ανήκουν στην κλιτική τάξη 3 σχηματίζοντας υποκοριστικά ίδιου γένους και κλιτικής τάξης:

(39) κοπέλα > κοπελ- (KT3) + -ούδα- + \emptyset → κοπελούδα (KT3)

Το -ούλι- επιλέγει αρσενικά, θηλυκά και ουδέτερα θέματα τα οποία ανήκουν στις κλιτικές τάξεις 1, 3, 5 και 6 και σχηματίζει ουδέτερα υποκοριστικά της κλιτικής τάξης 6:

(40) α) σάκος > σακ- (KT1) + -ούλι- + \emptyset → σακούλι (KT6)

β) γάτα > γατ- (KT3) + -ούλι- \emptyset → γατούλι (KT6)

γ) κρυφτό > κρυφτ- (KT5) + -ούλι- + \emptyset → κρυφτούλι (KT6)

χέρι > χερ- (KT6) + -ούλι- + \emptyset → χερούλι (KT6)

Το αλλόμορφο -ούλα- επιλέγει θηλυκά θέματα από τις κλιτικές τάξεις 3 και 4. Τα υποκοριστικά τα οποία σχηματίζονται είναι θηλυκού γραμματικού γένους και υπάγονται στην κλιτική τάξη 3:

(41) ψυχή > ψυχ- (KT3) + -ούλα- + \emptyset → ψυχούλα (KT3)

μέρα > μερ- (KT3) + -ούλα- + \emptyset → μερούλα (KT3)

κατάσταση > καταστασ- (KT4) + -ούλα- + \emptyset → καταστασούλα (KT3)

Από αρσενικά θέματα των κλιτικών τάξεων 1 και 2 παράγονται αρσενικά υποκοριστικά της κλιτικής τάξης 2 με την προσάρτηση του αλλόμορφου -ούλη-:

(42) αδελφός > αδελφ- (KT1) + -ούλη- + -ς → αδελφούλης (KT2)

άντρας > αντρ- (KT2) + -ούλη- + -ς → αντρούλης (KT2)

Με το επίθημα -ατζίκ- από θέματα αρσενικού γραμματικού γένους τα οποία ανήκουν στην κλιτική τάξη 2) σχηματίζονται αρσενικά υποκοριστικά της κλιτικής τάξης 1, ενώ με το αλλόμορφο -ουτζίκ- από μία μόνο βάση αρσενικού γένους από την κλιτική τάξη 1 σχηματίζεται ένα αρσενικό υποκοριστικό της ίδιας κλιτικής τάξης :

Το γραμματικό γένος

- (43) α) μασκαράς > μασκαρ- (KT2) + -ατζίκ- + -ος → μασκαρατζίκος (KT1)
β) λαός > λα- (KT1) + -ουτζίκ- + -ος → λαουτζίκος (KT1)

Από τα τρία υποκοριστικά τα οποία σχηματίζονται με το επίθημα -κα-, το ένα ανήκει στην κλιτική τάξη 2 και προέρχεται από αρσενικό θέμα με τα ίδια χαρακτηριστικά. Τα άλλα δύο θηλυκά υποκοριστικά της κλιτικής τάξης 3 σχηματίζονται από θηλυκά θέματα της κλιτικής τάξης 3:

- (44) α) μπαμπάς > μπαμπα- (KT2) + -κα- + -ς → μπαμπάκας (KT2)
β) μαμά > μαμα- (KT3) + -κα- + \emptyset → μαμάκα (KT3)
γιαγιά > γιαγια- (KT3) + -κα- + \emptyset → γιαγιάκα (KT3)

2.7.1.1.1 Τα λόγια υποκοριστικά επιθήματα

Τα υποκοριστικά επιθήματα αρχαιοελληνικής προέλευσης εμφανίζουν μια σχετικά ομοιογενή συμπεριφορά, όπως προκύπτει από τα παραδείγματα που ακολουθούν:

- (45) α) -άδι- (επιλέγει θέματα τα οποία ανήκουν στις κλιτικές τάξεις 3 και 5):

σειρά > σειρ- (KT3) + -άδι- + -ο → σειράδιο (KT5)
φύλλο > φυλλ- (KT5) + -άδι- + -ο → φυλλάδιο (KT5)

- β) -άρι- (επιλέγει θέματα τα οποία ανήκουν στις κλιτικές τάξεις 1, 3 και 5):

άνθρωπος > ανθρωπ- (KT1) + -άρι- + -ο → ανθρωπάριο (KT5)
γυναίκα > γυναικ- (KT3) + -άρι- + -ο → γυναικάριο (KT5)
βιβλίο > βιβλι- (KT5) + -άρι- + -ο → βιβλιάριο (KT5)

- γ) -ίδα- (επιλέγει θέματα τα οποία ανήκουν στις κλιτικές τάξεις 1, 2 και 3):

ατμός > ατμ- (KT1) + -ίδα- + \emptyset → ατμίδα (KT3)
πίνακας > πινακ- (KT2) + -ίδα- + \emptyset → πινακίδα (KT3)
λαβή > λαβ- (KT3) + -ίδα- + \emptyset → λαβίδα (KT3)

Το γραμματικό γένος

δ) *-ίδι-* (επιλέγει θέματα τα οποία ανήκουν στις κλιτικές τάξεις 1, 3, 5, 7 και 8):

γόνος > γον- (KT1) + *-ίδι-* + *-ο* (KT5) → γονίδιο (KT5)

σφαίρα > σφαιρ- (KT3) + *-ίδι-* + *-ο* (KT5) → σφαιρίδιο (KT5)

βακτήριο > βακτηρ- (KT5) + *-ίδι-* + *-ο* (KT5) → βακτηρίδιο (KT5)

τεύχος > τευχ- (KT7) + *-ίδι-* + *-ο* (KT5) → τευχίδιο (KT5)

σώμα > σωματ- (KT8) + *-ίδι-* + *-ο* (KT5) → σωματίδιο (KT5)

ε) i) *-ίσκ-* (επιλέγει θέματα τα οποία ανήκουν στις κλιτικές τάξεις 1 και 2):

δρόμος > δρομ- (KT1) + *-ίσκ-* + *-ος* → δρομίσκος (KT1)

αδένας > αδεν- (KT2) + *-ίσκ-* + *-ος* → αδενίσκος (KT1)

σατράπης > σατραπ- (KT2) + *-ίσκ-* + *-ος* → σατραπίσκος (KT1)

ii) *-ίσκη-* (επιλέγει θέματα τα οποία ανήκουν στις κλιτικές τάξεις 3 και 6):

κόρη > κορ- (KT3) + *-ίσκη-* + \emptyset → κορίσκη (KT3)

παιδί > παιδ- (KT6) + *-ίσκη-* + \emptyset → παιδίσκη (KT3)

στ) *-ύδρι-* (επιλέγει θέματα τα οποία ανήκουν στις κλιτικές τάξεις 1, 3 και 7):

λόγος > λογ- (KT1) + *-ύδρι-* + *-ο* → λογύδριο (KT5)

μονή > μον- (KT3) + *-ύδρι-* + *-ο* → μονύδριο (KT5)

νέφος > νεφ- (KT7) + *-ύδρι-* + *-ο* → νεφύδριο (KT5)

ζ) *-ύλλι-* (επιλέγει θέματα τα οποία ανήκουν στις κλιτικές τάξεις 5 και 7):

δένδρο > δενδρ- (KT5) + *-ύλλι-* + *-ο* → δενδρύλλιο (KT5)

δάσος > δασ- (KT7) + *-ύλλι-* + *-ο* → δασύλλιο (KT5)

Παρατηρούμε ότι στο μεγαλύτερο μέρος τους τα υποκοριστικά τα οποία σχηματίζονται είναι ουδετέρου γραμματικού γένους και όλα τους ανήκουν στην κλιτική τάξη 5, ενώ προκύπτουν από θέματα και των τριών γραμματικών γενών από τις κλιτικές τάξεις 1, 2, 3, 5, 7 και 8 (παραδείγματα α, β, δ, στ και ζ).

Το γραμματικό γένος

Όσον αφορά τα υποκοριστικά επιθήματα *-ίδα-* και *-ίσκ-* (με αλλόμορφο *-ίσκη-*), με τα *-ίδα-* και *-ίσκη-* σχηματίζονται υποκοριστικά θηλυκού γραμματικού γένους της κλιτικής τάξης 3 από αρσενικά (των κλιτικών τάξεων 1 και 2) και θηλυκά (της κλιτικής τάξης 3) (παραδείγματα γ και ε.ii). Το αλλόμορφο *-ίσκ-* συμμετέχει στο σχηματισμό αρσενικών υποκοριστικών τα οποία ανήκουν στην κλιτική τάξη 1 από βάσεις αρσενικού γραμματικού γένους των κλιτικών τάξεων 1 και 2 (βλ. τα παραδείγματα του ε.i).

2.7.1.1.2 Συμπέρασμα

Από τα προηγούμενα γίνεται σαφές ότι το υποκοριστικό επίθημα ευθύνεται για την τιμή της ιδιότητας του γραμματικού γένους των υποκοριστικών ουσιαστικών, τιμή την οποία περνά στον τελικό σχηματισμό σύμφωνα με τις αρχές της κεφαλής και της μεταπήδησης χαρακτηριστικών.

Αυτό που αξίζει να σημειωθεί είναι το γεγονός ότι τα υποκοριστικά επιθήματα κατά την επιλογή βάσης ακολουθούν ορισμένες αρχές. Συγκεκριμένα, τα υποκοριστικά επιθήματα με τις τιμές [αρσενικό] και [θηλυκό] για το χαρακτηριστικό του γραμματικού γένους επιλέγουν για το σχηματισμό υποκοριστικών βάσεις με την ίδια τιμή για το χαρακτηριστικό αυτό (δηλαδή αρσενικού και θηλυκού γένους αντίστοιχα), ενώ τα ουδέτερου γένους υποκοριστικά επιθήματα μπορούν -σε γενικές γραμμές και με ελάχιστες διαφοροποιήσεις ανάλογα με το επίθημα- να επιλέξουν μεταξύ βάσεων και των τριών γραμματικών γενών. Οι αρχές αυτές εμφανίζονται συνοπτικά στον παρακάτω πίνακα:

(46)

Γραμματικό γένος υποκοριστικού	Γραμματικό γένος βάσης
Αρσενικό	Αρσενικό
Θηλυκό	Θηλυκό ¹⁶
Ουδέτερο	Αρσενικό Θηλυκό Ουδέτερο

¹⁶ Θηλυκά υποκοριστικά σχηματίζονται κατ' εξαίρεση από θέματα αρσενικού γένους στην περίπτωση των επιθημάτων *-ίδα-* (π.χ. *πινακίδα* < *πίνακας*) και *-οπούλα-* (π.χ. *βοσκοπούλα* < *βοσκός*), ενώ υπάρχει και το υποκοριστικό *παιδίσκη* το οποίο σχηματίζεται από το ουδέτερο θέμα του ουσιαστικού *παιδί*.

Το γραμματικό γένος

2.7.1.3 Υποκορισμός και κλιτικές τάξεις υποκοριστικών

Εκτός από το γραμματικό γένος των υποκοριστικών ουσιαστικών, τα υποκοριστικά επιθήματα ευθύνονται και για την κλιτική τάξη στην οποία τελικά κατατάσσεται καθένα από τα ουσιαστικά αυτά, όπως προκύπτει από την εξέταση των παραδειγμάτων (28) – (45), η οποία μας οδηγεί στη σύνταξη του ακόλουθου πίνακα:

(47)

Κλιτική τάξη υποκοριστικού	Κλιτική τάξη βάσης
1	1, 2
2	1, 2
3	3, 4 ¹⁷
5	1, 2, 3, 5, 6, 7, 8
6	1, 2, 3, 5, 6, 7, 8

Πιο συγκεκριμένα, θεωρούμε ότι το χαρακτηριστικό της κλιτικής τάξης αποτελεί εγγενή πληροφορία του υποκοριστικού επιθήματος. Μάλιστα το υποκοριστικό επίθημα φέρει μια ορισμένη τιμή για το χαρακτηριστικό αυτό, την οποία, όπως συμβαίνει και με το γένος, μεταβιβάζει στο σχηματιζόμενο υποκοριστικό σύμφωνα με τις αρχές της κεφαλής και της μεταπήδησης χαρακτηριστικών.

Στη μοναδική περίπτωση στην οποία το υποκοριστικό επίθημα είναι μαρκαρισμένο με δύο τιμές για την κλιτική τάξη, δηλαδή στην περίπτωση του υποκοριστικού επιθήματος *-κα-*, θεωρούμε ότι την τελική τιμή για το χαρακτηριστικό της κλιτικής τάξης καθορίζει μέσω μιας ‘αλυσίδας’ το γραμματικό γένος της βάσης. Για παράδειγμα, το υποκοριστικό *μπαμπάκας* εντάσσεται στην κλιτική τάξη 2 γιατί το γραμματικό γένος της βάσης *μπαμπα-* (αρσενικό), κατά κάποιον τρόπο, ενεργοποιεί την τιμή εκείνης της κλιτικής τάξης (μεταξύ των δύο με τις οποίες είναι μαρκαρισμένο το υποκοριστικό επίθημα *-κα-*) η οποία περιλαμβάνει θέματα αρσενικού γραμματικού γένους, δηλαδή την κλιτική τάξη 2.

Οι κλιτικές τάξεις με τις οποίες είναι μαρκαρισμένα τα υποκοριστικά επιθήματα (και τα αλλόμορφά τους) αναφέρονται αναλυτικά στο (48):

¹⁷ Υποκοριστικά της κλιτικής τάξης 3 σχηματίζονται και από θέματα ουσιαστικών τα οποία ανήκουν στις κλιτικές τάξεις 1, 2 (π.χ. *βοσκός* > *βοσκοπούλα* και *αφέντης* > *αφεντοπούλα* αντίστοιχα) και 6 (από το ουσιαστικό *παιδί* > *παιδίσκη*).

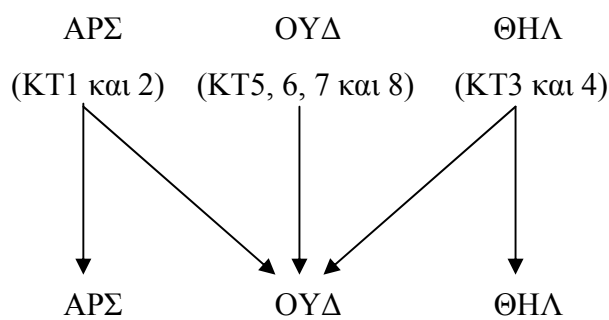
Το γραμματικό γένος

Υποκοριστικό επίθημα	Κλιτική τάξη	Υποκοριστικό επίθημα	Κλιτική τάξη	Υποκοριστικό επίθημα	Κλιτική τάξη
-άδι-	6	-όνι-	6	-άδι-	5
-άκι-	6	-όπουλ-	5	-άρι-	5
-άκ-	1	-οπούλα-	3		
-άκη-	2				
-ίδ-	6	-ούδι-	6	-ίδα-	3
		-ούδα-	3		
-ίκ-	1	-ούλη-	2	-ίδι-	5
-ίκα-	3	-ούλα-	3		
		-ούλι-	6		
-ίτσα-	3	-ατζίκ-	1	-ίσκ-	1
-ίτσι-	6	-ουτζίκ-	1	-ίσκη-	3
-όκα-	2	-κα-	2/3	-ύδρι-	5
				-ύλλι-	5

Συνοψίζοντας όσα αναπτύχθηκαν σε αυτήν την ενότητα πίνακες του και του μπορούν να συγχωνευθούν στο ακόλουθο σχήμα:

(49)

Γραμματικό γένος και
κλιτική τάξη βάσης:

Γραμματικό γένος και
κλιτική τάξη υποκοριστικού:

(KT1 και 2) (KT5 και 6) (KT3)

Σχήμα 1

2.7.1.4 Το γένος στον υποκορισμό μέσω σύνθεσης

Στην περίπτωση του σχηματισμού υποκοριστικών από σύνθεση, η διαδικασία απόδοσης γένους είναι απλούστερη, καθώς το συστατικό που βρίσκεται σε θέση κεφαλής είναι το θέμα του πρωτότυπου ουσιαστικού. Ως θέμα όμως είναι μαρκαρισμένο ως προς το χαρακτηριστικό του γένους, χαρακτηριστικό το οποίο

Το γραμματικό γένος

μεταβιβάζει στο μητρικό κόμβο, όπως προκύπτει από το παρακάτω διάγραμμα. Έτσι το υποκοριστικό αποκτά το γραμματικό γένος της πρωτότυπης λέξης.¹⁸

(50) χαμ- [-] + κλαδ- [ουδ] > χαμόκλαδ- [ουδ] + -ο > χαμόκλαδο [ουδ]

2.7.2 Ρωσική

Ο υποκορισμός στη ρωσική εμφανίζει διαφορετική συμπεριφορά από την αντίστοιχη διαδικασία της ελληνικής σε ό,τι αφορά το μηχανισμό ανάθεσης γραμματικού γένους στα υποκοριστικά ουσιαστικά.

Ας δούμε για παράδειγμα τις λέξεις *dim* ‘καπνός’, *nog-a* ‘πόδι’ και *uh-o* ‘αυτί’. Τα υποκοριστικά τους είναι αντίστοιχα *dim-k-a*, *nož-k-a* και *uš-k-o* και προκύπτουν όταν στο θέμα της πρωτότυπης λέξης (*dim-*, *nog-* και *uh-* αντίστοιχα) προσαρτηθεί το υποκοριστικό επίθημα *-k-* και το κατεξοχήν κλιτικό επίθημα *-a* των θηλυκού γραμματικού γένους ουσιαστικών (της κλιτικής τάξης 3) για τα δύο πρώτα υποκοριστικά, και το κλιτικό επίθημα *-o* των ουδετέρων ουσιαστικών για το τρίτο. Το υποκοριστικό *dimka*, όπως και το *nožka*, είναι αρσενικού γραμματικού γένους. Θα περιμέναμε να είναι θηλυκού γραμματικού γένους, διότι, όπως αναφέρθηκε στην ενότητα 2.6.1.2.1, το κλιτικό επίθημα στη ρωσική αποτελεί ασφαλή ένδειξη της τιμής του γραμματικού γένους. Ωστόσο τα συγκεκριμένα υποκοριστικά διατηρούν το γραμματικό γένος του θέματος της πρωτότυπης λέξης. Το *uško*, αντιθέτως, είναι ουδετέρου γραμματικού γένους, γεγονός το οποίο μαρτυρείται και από το κλιτικό του επίθημα.

Αν εξετάσουμε και άλλα παραδείγματα υποκοριστικών ουσιαστικών θα δούμε ότι σε γενικές γραμμές διατηρούν το γένος του πρωτότυπου θέματος, πράγμα που καθίσταται σαφές στο πλαίσιο δομών συμφωνίας, όπως η ακόλουθη:

(51) *znakomij star'ikaška* (< *star'ik* ‘γέρος’)

‘γνωστός γεροντάκος’

¹⁸ Σε αυτόν τον κανόνα υπάρχει όμως μία τουλάχιστον εξαίρεση: το υποκοριστικό *ψιλόβροχο*. Σύμφωνα με τα όσα λέχθηκαν στην ενότητα αυτή, το συγκεκριμένο υποκοριστικό, το οποίο σχηματίζεται από το θέμα του επιθέτου *ψιλός* και αυτό του ουσιαστικού *βροχή*, θα έπρεπε να έχει τη μορφή *ψιλόβροχη*. Κάτι τέτοιο όμως δε συμβαίνει.

Το γραμματικό γένος

όπου το επίθετο *znakomij* φέρει το χαρακτηριστικό των αρσενικού γραμματικού γένους επιθέτων επίθημα *-ij*, ενώ το υποκοριστικό *star'ikaška* φέρει το κλιτικό επίθημα *-a*, το οποίο υποδεικνύει ουσιαστικά θηλυκού γένους.

Συνεπώς το υποκοριστικό επίθημα δεν ευθύνεται για το χαρακτηριστικό αυτό των τελικών σχηματισμών. Ειδικότερα, στον Vinogradov et al. (1960, σελ. 264) διαβάζουμε ότι τα υποκοριστικά επιθήματα μπορεί να αλλάζουν την κλιτική τάξη ενός ουσιαστικού ωστόσο συνήθως αφήνουν ανεπηρέαστο το γραμματικό γένος της πρωτότυπης λέξης. Η ιδιότυπη αυτή συμπεριφορά των υποκοριστικών μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι, τουλάχιστον στο συγκεκριμένο γλωσσικό σύστημα, τα επιθήματα αυτά αποτελούν μια εξαίρεση στους κανόνες απόδοσης τιμής για την κατηγορία του γραμματικού γένους (πβ. Corbett 1991, σελ. 42).

Μολονότι τα υποκοριστικά επιθήματα δεν αλλάζουν το γραμματικό γένος του πρωτότυπου θέματος, επηρεάζονται από το χαρακτηριστικό αυτό κατά την επιλογή θέματος, ενώ ταυτόχρονα καθορίζουν την κλιτική τάξη του υποκοριστικού, όπως προκύπτει από τις ακόλουθες παρατηρήσεις:

- (52) α) *-ček*: επιλέγει θέματα τα οποία ανήκουν στο αρσενικό γραμματικό γένος, π.χ. *čelovek* 'άνθρωπος' → *čeloveček*.
- β) *-išk-*: επιλέγει θέματα α) έμψυχων ουσιαστικών και των τριών γραμματικών γενών αλλά και θέματα άψυχων ουσιαστικών τα οποία είναι θηλυκού γραμματικού γένους, επιλέγοντας για τους τελικούς σχηματισμούς το κλιτικό επίθημα *-a*, π.χ. *šalun* 'παιχνιδιάρης/σκανταλιάρης' → *šaluniska* και β) άψυχων αρσενικών και ουδετέρων ουσιαστικών, ανεξάρτητα από την τιμή του χαρακτηριστικού [+/-έμψυχο], π.χ. *gorod* 'πόλη' → *gorodiško*.
- γ) *-išk-*: επιλέγει θέματα ουδετέρων ουσιαστικών τα οποία πρέπει να λήγουν σε σκληρό σύμφωνο, σχηματίζοντας υποκοριστικά με την προσάρτηση του κλιτικού επιθέματος *-o*, για παράδειγμα *br'evno* 'ξύλο' → *br'onniško*.
- δ) *-k-*: επιλέγει θέματα αρσενικού, θηλυκού και ουδετέρου γραμματικού γένους, σχηματίζοντας υποκοριστικά σε *-a* και *-o*, π.χ. *golova* 'κεφάλι' → *golovka*, *uho* 'αυτί' → *uško*.
- ε) *-ink-*: επιλέγει θέματα αρσενικού και θηλυκού γραμματικού γένους· σε αντίθεση όμως με τα υπόλοιπα επιθήματα καθορίζει το γραμματικό γένος του υποκοριστικού: σχηματίζει θηλυκά υποκοριστικά σε *-a*, π.χ. *šn'eg* [αρσ.] 'χιόνι' → *šn'ezinka* [θηλ.] 'νιφάδα χιονιού'.

Το γραμματικό γένος

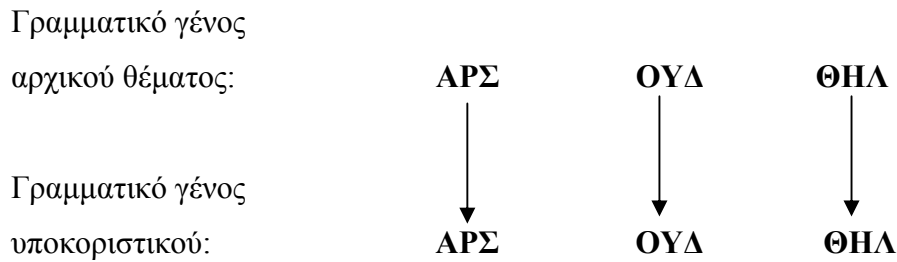
- στ) *-ušk-*: επιλέγει θέματα α) αρσενικού και θηλυκού γένους, τα οποία είναι παράγωγα ρημάτων, και σχηματίζει υποκοριστικά σε *-a*, π.χ. *boltun'ja* ‘πολυλογού’ (< *boltat* ‘μιλάω πολύ’) → *boltuška*, και β) ουδετέρου γένους, τα οποία επίσης είναι παράγωγα ρημάτων, και σχηματίζει υποκοριστικά σε *-o*.
- ζ) *-očk-*: επιλέγει θέματα θηλυκά, και μάλιστα είναι ιδιαίτερα παραγωγικό σε θέματα τα οποία λήγουν σε συμφωνικό σύμπλεγμα, και σχηματίζει υποκοριστικά σε *-a*, π.χ. *zn'ezda* ‘αστέρι’ → *zn'ozdočka*, *k'ist* ‘πινέλο’ → *k'istočka*.
- η) *-onk-*: επιλέγει θέματα αρσενικού και, συνηθέστερα, θηλυκού γραμματικού γένους και σχηματίζει υποκοριστικά σε *-a*, π.χ. *bumaga* ‘χαρτί’ → *bumažonka*
- θ) *-is-*: επιλέγει θέματα ουδετέρου γραμματικού γένους και σχηματίζει υποκοριστικά με το κλιτικό επίθημα *-e*, π.χ. *kol'eno* ‘γόνατο’ → *kol'entse*.
- ι) *-ašk-*: επιλέγει θέματα έμψυχα αρσενικού και θηλυκού γραμματικού γένους και σχηματίζει υποκοριστικά σε *-a*, π.χ. *star'ik* ‘γέρος’ → *star'ikaška*.
- ια) *-(j)en'k-*: επιλέγει θέματα αρσενικού και θηλυκού γραμματικού γένους σχηματίζοντας υποκοριστικά ουσιαστικά τα οποία λήγουν σε *-a*, όπως είναι για παράδειγμα, το *d'ad'en'ka* (< *d'ad'a* ‘θείος’).

Παρόμοια αναλύεται και η περίπτωση των υποκοριστικών ονομάτων σε *-ša*, για τα οποία κάνει λόγο ο Spencer (1997, σελ. 197). Το συγκεκριμένο επίθημα, μέσω μιας διαδικασίας μάλλον φωνολογικής φύσης, προσαρτάται στην χωρίς έξοδο τονισμένη συλλαβή ενός ουσιαστικού το οποίο δηλώνει κύριο όνομα, σχηματίζοντας με αυτόν τον τρόπο υποκοριστικά όπως *Paša* (< *Pavel*), *Maša* (< *Maria*) και *Saša* (< *Aleksandr/Aleksandra*). Παρά το γεγονός ότι φέρουν το κλιτικό επίθημα *-a*, τα σχηματιζόμενα υποκοριστικά δεν διαφοροποιούνται ως προς το γένος από τα πρωτότυπα ουσιαστικά, πράγμα που και πάλι φαίνεται σε δομές συμφωνίας.

Σύμφωνα με τις παραπάνω παρατηρήσεις το σχήμα 1 (49) για το γραμματικό γένος των υποκοριστικών στη σύγχρονη ρωσική παίρνει την ακόλουθη μορφή:

Το γραμματικό γένος

(53)

Σχήμα 2

2.7.3 Γερμανική

Είδαμε στην ενότητα 2.6.1.3 ότι σε γενικές γραμμές ο τρόπος ανάθεσης γραμματικού γένους στη γερμανική είναι μάλλον αυθαίρετος. Η περίπτωση του υποκορισμού ωστόσο συνιστά μια διαδικασία η οποία κάθε άλλο παρά μη προβλέψιμο χαρακτήρα έχει, καθώς τα δύο υποκοριστικά επιθήματα της νόρμας της γερμανικής γλώσσας είναι (συνήθως) φορείς ουδετέρου γραμματικού γένους, όπως αναφέρεται στον Corbett (1991, σελ. 50), ενώ οι Bakema & Geeraerts (2004, σελ. 1048) αναφέρουν χαρακτηριστικά ότι στη γερμανική η διαδικασία του υποκορισμού έχει αποτέλεσμα την ουδετεροποίηση του γραμματικού γένους. Την τιμή αυτή, ανεξάρτητα από το γραμματικό γένος του θέματος της πρωτότυπης λέξης από την οποία προκύπτουν, τη μεταβιβάζουν στους τελικούς σχηματισμούς δίνοντας με αυτόν τον τρόπο υποκοριστικά ουδετέρου γένους, όπως φαίνεται και από τα παρακάτω παραδείγματα:

- (54) α) Bauer_[αρσ] ‘αγρότης’ + -chen_[ουδ] / -lein_[ουδ] > Bäuerchen_[ουδ] / Bäuerlein_[ουδ]
β) Frau_[θηλ] ‘γυναίκα’ + -lein_[ουδ] > Fräulein_[ουδ]
γ) Kind_[ουδ] ‘παιδί’ + -chen_[ουδ] / -lein_[ουδ] > Kindchen_[ουδ] / Kindlein_[ουδ]

Εφόσον ο συνδυασμός οποιουδήποτε γραμματικού γένους θέματος με ένα από τα δύο υποκοριστικά επιθήματα, οδηγεί στο σχηματισμό ουδετέρου γένους υποκοριστικών, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι και τα δύο υποκοριστικά επιθήματα της γερμανικής είναι οι φορείς του γένους και, ως κεφαλές της δομής η οποία προκύπτει κάθε φορά, καθορίζουν το γραμματικό γένος της. Την ορθότητα αυτής της παρατήρησης έρχονται να επιβεβαιώσουν και τα όσα σημειώνονται στον Corbett (ό.π.), ο οποίος αναφέρει ότι στη γερμανική γλώσσα το τελευταίο στοιχείο στη δομή μιας λέξης είναι αυτό που καθορίζει το γραμματικό γένος της, ανεξαρτήτως του από

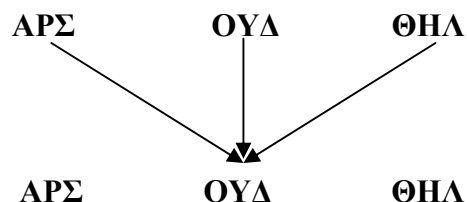
Το γραμματικό γένος

ποια μορφολογική διαδικασία έχει σχηματιστεί.¹⁹ Κατά συνέπεια για τον υποκορισμό της γερμανικής το σχήμα 1 παίρνει τη μορφή:

(55)

Γραμματικό γένος
αρχικού θέματος:

Γραμματικό γένος
υποκοριστικού:

Σχήμα 3

2.7.4 Αγγλική

Η περίπτωση της αγγλικής είναι η μορφολογικά απλούστερη (σε επίπεδο κλίσης) από το σύνολο των γλωσσών που εξετάσαμε έως τώρα αναφορικά με το γραμματικό γένος. Τα υποκοριστικά της δεν έχουν κάποια μορφολογικά τουλάχιστον εκπεφρασμένη τιμή για το χαρακτηριστικό του γένους, καθώς στα αγγλικά ούτε και τα πρωτότυπα ουσιαστικά έχουν γραμματικό γένος, μολονότι μπορεί να αναφέρονται σε οντότητες αρσενικού ή θηλυκού βιολογικού γένους ή σε αντικείμενα. Μια ένδειξη ωστόσο μη μορφολογικά εκπεφρασμένου ουδετέρου γραμματικού γένους των υποκοριστικών αποτελεί το γεγονός πως όταν χρειαστεί να αντικατασταθούν από κάποια αντωνυμία, συνήθως προτιμάται η αντωνυμία *it* (ουδετέρου γραμματικού γένους). Πιο σπάνια χρησιμοποιείται η αντωνυμία *she/her* (θηλυκού γραμματικού γένους) όταν γίνεται λόγος για θηλυκά ζώα, για τα οποία άλλωστε συνηθίζεται να χρησιμοποιείται η ίδια αντωνυμία και για το πρωτότυπο ουσιαστικό, όπως φαίνεται στο παράδειγμα που ακολουθεί:

(56) *It/She is a nice dog. → It/She is a nice doggy.*

¹⁹ Την ίδια ακριβώς συμπεριφορά εμφανίζουν και τα διαλεκτικά υποκοριστικά επιθήματα της γερμανικής για τα οποία έγινε λόγος στην υποσημείωση 8 της ενότητας 1.5.3 περί υποκοριστικών επιθημάτων της συγκεκριμένης γλώσσας.

3. Το κλιτικό παράδειγμα των υποκοριστικών

Είναι δυνατόν μετά την εφαρμογή κάποιας μορφολογικής διαδικασίας για το σχηματισμό ενός κλιτού τύπου να εμφανιστούν κενά στο κλιτικό παράδειγμα του τύπου ο οποίος θα προκύψει από αυτήν. Για παράδειγμα, ο σχηματισμός παραγώγων ουσιαστικών με τη χρήση του επιθήματος *-ότητ(α)* πολλές φορές συνεπάγεται την απώλεια των τύπων του πληθυντικού των λέξεων αυτών, π.χ. *παραβατικότητα - *παραβατικότητες*, φαινόμενο το οποίο παρατηρείται και στην περίπτωση του επιθήματος *-ισμ(ός)*, π.χ. *συγχρωτισμός - *συγχρωτισμοί*.

Στην ενότητα αυτή θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε αντίστοιχα φαινόμενα τα οποία σχετίζονται με τον υποκορισμό στις γλώσσες του δείγματός μας και να δώσουμε, κατά το δυνατόν, ερμηνείες σε αυτά.

3.1 Νέα ελληνική

Το κλιτικό παράδειγμα των ουσιαστικών υποκοριστικών της κοινής νέας ελληνικής παρουσιάζει μια πολύ ενδιαφέρουσα ιδιομορφία σε σχέση με εκείνο των άλλων γλωσσών του δείγματος αυτής της εργασίας, όπως θα φανεί στη συνέχεια. Η ιδιομορφία αυτή έγκειται στο γεγονός ότι ορισμένες από τις πτώσεις των υποκοριστικών δε σχηματίζονται, αφήνοντας με αυτόν τον τρόπο κενά στο κλιτικό παράδειγμα (πβ. Ράλλη 2005, σελ. 110). Οι μορφολογικές πτώσεις οι οποίες δεν πραγματώνονται είναι η γενική και των δύο αριθμών, ενώ παρατηρείται και πλήρης απουσία των τύπων του πληθυντικού αριθμού από το κλιτικό παράδειγμα ορισμένων υποκοριστικών.

3.1.1 Η γενική

3.1.1.1 Η γενική ενικού

Οι Melissaropoulou & Ralli (2006) επισημαίνουν την απουσία τύπου γενικής ενικού από το παράδειγμα των υποκοριστικών που σχηματίζονται με το επίθημα *-άκι* (π.χ. *το παιδάκι* → **του παιδακιού*). Το ίδιο ακριβώς ισχύει και για τα υποκοριστικά τα οποία σχηματίζονται με το επίθημα *-ούλι-* π.χ. *το κρυφτούλι* → **του κρυφτουλιού*, *το μυστικούλι* → **του μυστικουλιού*, *το μωρούλι* → **του μωρουλιού*, ενώ κάτι τέτοιο δεν υφίσταται σε αυτά που σχηματίζονται με το αλλόμορφο *-ούλη-*, π.χ. *ο αδελφούλης* → *του αδελφούλη*, ή το αλλόμορφο *-ούλα-*, π.χ. *πορτούλα* → *πορτούλας*. Τα υπόλοιπα ουσιαστικά υποκοριστικά σχηματίζουν κανονικά τη γενική του ενικού αριθμού, π.χ. *η ομπρελίτσα* → *της ομπρελίτσας*, *το φυλλάδιο* → *του φυλλαδίου*.

Το κλιτικό παράδειγμα των υποκοριστικών

3.1.1.2 Η γενική πληθυντικού

Το φαινόμενο της απουσίας της γενικής πτώσης στον πληθυντικό αριθμό είναι πιο εκτεταμένο από αυτό της απουσίας της γενικής ενικού και αποτελεί κανόνα για ένα σημαντικό μέρος των υποκοριστικών της νεοελληνικής κοινής, ακόμα κι αν σχηματίζουν κανονικά τις υπόλοιπες πτώσεις του αριθμού αυτού, όπως μπορεί να δει κανείς στα παραδείγματα που ακολουθούν:

(57) Ονομαστική ενικού	Ονομαστική πληθυντικού	Γενική πληθυντικού
α. λουλουδάκι	λουλουδάκια	*λουλουδακιών
β. αγελαδίτσα	αγελαδίτσες	*αγελαδιτσών
γ. βρυσούλα	βρυσούλες	*βρυσούλων
δ. μωρούλι	μωρούλια	*μωρουλιών

Μοναδική εξαίρεση με συστηματικό χαρακτήρα αποτελούν τα υποκοριστικά τα οποία σχηματίζονται με επιθήματα αρχαιοελληνικής προελεύσεως:

(58) Ονομαστική ενικού	Ονομαστική πληθυντικού	Γενική πληθυντικού
α) φυλλάδιο	φυλλάδια	φυλλαδίων
β) δισκάριο	δισκάρια	δισκαρίων
γ) θυρίδα	θυρίδες	θυρίδων
δ) εικονίδιο	εικονίδια	εικονιδίων
ε) αστερίσκος	αστερίσκοι	αστερίσκων
στ) λογύδριο	λογύδρια	λογυδρίων
ζ) δενδρύλλιο	δενδρύλλια	δενδρυλλίων

3.1.1.3 Πιθανές ερμηνείες για την απουσία της γενικής από το κλιτικό παράδειγμα των υποκοριστικών της νέας ελληνικής κοινής²⁰

3.1.1.3.1 Ερμηνεία α'

Μια πρώτη ερμηνεία του υπό εξέταση φαινομένου δίνεται από τις Melissaropoulou & Ralli (2006). Σύμφωνα με αυτήν, το υποκοριστικό επίθημα της κοινής νεοελληνικής *-άκι-* φέρει ένα λεξικό ιδιοσυγκρασιακό χαρακτηριστικό το οποίο δεν επιτρέπει στις δομές στις οποίες εμφανίζεται να σχηματίζουν τη γενική ενικού και πληθυντικού.

²⁰ Οι ερμηνείες αυτές φυσικά δεν αφορούν τα υποκοριστικά τα οποία σχηματίζονται με την προσάρτηση επιθημάτων αρχαιοελληνικής προέλευσης, καθώς το κλιτικό παράδειγμά τους δεν παρουσιάζει κανένα κενό (βλ. ενότητα 3.1.3).

Το κλιτικό παράδειγμα των υποκοριστικών

Η πιθανότητα ύπαρξης ενός μόνο λεξικού ιδιοσυγκρασιακού χαρακτηριστικού κοινού (για παράδειγμα, του τύπου [-γενική ενικού]) για όλα τα υποκοριστικά επιθήματα απορρίπτεται ευθύς εξ αρχής. Αυτό συμβαίνει γιατί τα υποκοριστικά επιθήματα εμφανίζουν κάποια ποικιλία στους συνδυασμούς των τύπων της γενικής που δε σχηματίζουν, ενώ, όπως θα δούμε παρακάτω, υπάρχουν και τα υποκοριστικά τα οποία δε σχηματίζουν καμία πτώση του πληθυντικού αριθμού. Επομένως μπορούμε να γενικεύσουμε την παραπάνω θέση των Melissaroglou & Ralli και να θεωρήσουμε ότι καθένα από τα υποκοριστικά επιθήματα φέρει ένα ιδιοσυγκρασιακό χαρακτηριστικό το οποίο καθορίζει τη δημιουργία του συγκεκριμένου κενού στο κλιτικό παράδειγμα των υποκοριστικών τα οποία σχηματίζονται με αυτό.

3.1.1.3.2 Ερμηνεία β'

Αναζητώντας μια άλλη ερμηνεία για το συγκεκριμένο κενό στην κλίση των υποκοριστικών, ας εξετάσουμε τα ακόλουθα παραδείγματα:

(59) Ονομαστική ενικού	Γενική ενικού	Γενική πληθυντικού
α) αετόπουλο	αετόπουλου	αετόπουλων
β) καρεκλίτσα	καρεκλίτσας	*καρεκλιτσών
πηγούλα	πηγούλας	*πηγουλών
γ) ανθρωπάκι	*ανθρωπακιού	*ανθρωπακιών
μυστικούλι	*μυστικουλιού	*μυστικουλιών

Παρατηρούμε ότι ο τύπος της γενικής είτε του ενικού είτε του πληθυντικού είναι αντιγραμματικός όταν ο τόνος του υποκοριστικού πρέπει στη συγκεκριμένη κάθε φορά πτώση να μετακινηθεί προς τα δεξιά. Με άλλα λόγια διαπιστώνουμε ότι ο μη σχηματισμός της γενικής ενός σημαντικού μέρους των υποκοριστικών με κάποιον τρόπο σχετίζεται με τον τονισμό τους.

Ο τρόπος με τον οποίο ο τονισμός επηρεάζει τη διαμόρφωση του κλιτικού παραδείγματος των υποκοριστικών ουσιαστικών είναι συνάρτηση των παρατηρήσεων που διαβάζει κανείς στους Touratzidis & Ralli (1992) και Emonds (1985). Σύμφωνα με τους πρώτους, τα θέματα, τα προσφύματα (συνεπώς, στην περίπτωση που εδώ εξετάζουμε, και τα υποκοριστικά επιθήματα) και οι άκλιτες λέξεις είναι καταχωρημένα στο λεξικό με τις τονικές τους ιδιότητες (σελ. 440), ενώ παράλληλα τα κλιτικά επιθήματα -ου και -ων είναι καταχωρημένα στο λεξικό με το χαρακτηριστικό [+μετατόπιση τόνου] ([+stress postposing], σελ. 442). Όμως τόσο τα

Το κλιτικό παράδειγμα των υποκοριστικών

υποκοριστικά όσο και τα κλιτικά επιθήματα αποτελούν μέλη κλειστών κατηγοριών χωρίς σημασιολογικό βάρος αλλά με πλούτο μορφοφωολογικών πληροφοριών, και ως τέτοια χαρακτηρίζονται από μαρκαρισμένη τονική συμπεριφορά (Emonds 1985). Αυτό που συμβαίνει κατά το σχηματισμό, για παράδειγμα, της γενικής ενικού του υποκοριστικού *ποτηράκι* (**ποτηρακιού*) είναι μια σύγκρουση των δύο τονικά ισχυρών στοιχείων (δηλαδή του υποκοριστικού και του κλιτικού επιθήματος) σχετικά με τη θέση του τόνου. Λόγω της ίδιας ισχύος τους όμως το αποτέλεσμα είναι ο μη σχηματισμός του συγκεκριμένου τύπου.²¹

Κλείνοντας την ενότητα αυτή, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η θέση της γενικής του ενικού (και του πληθυντικού) στο κλιτικό παράδειγμα των υποκοριστικών αναπληρώνεται από την αντίστοιχη γενική του πρωτότυπου ουσιαστικού από το οποίο σχηματίστηκε το υποκοριστικό (πβ. ΝΕΓ 1941/2000, σελ. 97):

(60) α) μυστικούλι → *μυστικουλιού αλλά: μυστικού

β) αδερφάκι → *αδερφακιού αλλά: αδερφού

3.1.2 Ο πληθυντικός αριθμός

Εκτός από τα υποκοριστικά τα οποία δε σχηματίζουν τη γενική ενικού, υπάρχουν και εκείνα τα οποία δε σχηματίζουν καμία πτώση του πληθυντικού αριθμού γενικότερα. Πρόκειται για τα ουσιαστικά υποκοριστικά τα οποία α) σχηματίζονται με τα αλλόμορφα του επιθήματος *-άκι-* (*-άκη-* και *-άκ-*), με τα επιθήματα *-κα* και *-όκα-* και με τα *-ατζίκ-* και *-ουτζίκ-* και β) σχηματίζονται από κύρια ονόματα με την προσάρτηση του επιθήματος *-ίκ-* (ή του αλλομόρφου του *-ίκα-*) στο θέμα τους, όπως φαίνεται και από τα παραδείγματα:

(61) Ονομαστική ενικού Ονομαστική πληθυντικού

α) ανθρωπάκος *ανθρωπάκοι

β) κοσμάκης *κοσμάκηδες

γ) μπαμπάκας *μπαμπάκες

δ) μαμάκα *μαμάκες

²¹ Εξαίρεση αποτελούν τα υποκοριστικά σε *-άδι*, π.χ. *πετράδι* → *πετραδιού* → *πετραδιών*, *κροκάδι* → *κροκαδιού* → *κροκαδιών*. Ίσως το χαρακτηριστικό της τονικής συμπεριφοράς του επιθήματος *-άδ-*, σε αντίθεση με τα άλλα υποκοριστικά επιθήματα, να μην είναι τόσο ισχυρό και συνεπώς να μην προκαλεί προβλήματα στο σχηματισμό τύπων με στοιχεία μαρκαρισμένα ως προς το ίδιο χαρακτηριστικό.

Το κλιτικό παράδειγμα των υποκοριστικών

ε) γιαγιάκα	*γιαγιάκες
στ) Ανδρίκος	*Ανδρίκοι
ζ) Μαρίκα	*Μαρίκες
η) γιόκας	*γιόκες
θ) λαουτζίκος	*λαουτζίκοι
ι) φουκαρατζίκος	*φουκαρατζίκοι

Ο μη σχηματισμός του πληθυντικού σε αυτές τις περιπτώσεις φαίνεται πως οφείλεται κατά κύριο λόγο σε σημασιολογικά χαρακτηριστικά του πρωτότυπου θέματος. Συγκεκριμένα η συντριπτική πλειοψηφία των πρωτότυπων θεμάτων των υποκοριστικών αυτής της κατηγορίας φέρει το χαρακτηριστικό [+ανθρώπινο].²² Για λόγους οι οποίοι χρειάζονται περαιτέρω διερεύνηση σε σημασιολογική βάση (κάτι που ξεφεύγει από το πλαίσιο της ανάλυσης στην παρούσα εργασία), το χαρακτηριστικό αυτό του θέματος σε συνδυασμό με το σημασιολογικό χαρακτηριστικό του υποκορισμού (ας το ονομάσουμε γενικότερα -χωρίς να μας ενδιαφέρει αν έχουμε συγκεκριμένα δήλωση θωπείας, σμίκρυνσης, υποτίμησης κ.τ.λ.- [+υποκορισμός]) μπλοκάρει την προσάρτηση στο υποκοριστικό θέμα κλιτικών επιθημάτων με το χαρακτηριστικό [+πληθυντικός]. Σχηματικά:

$$(62) \text{ α) } \begin{array}{ccc} \text{μαμα-} & \text{-κα-} & \emptyset \\ [+ανθρώπινο] + [+υποκορισμός] + [+ενικός] & \rightarrow & \text{μαμάκα} \\ = & & \\ \text{αποδεκτή δομή} & & \end{array}$$

$$\text{β) } \begin{array}{ccc} \text{μαμα-} & \text{-κ-} & \text{-εξ} \\ [+ανθρώπινο] + [+υποκορισμός] + [+πληθυντικός] & \rightarrow & *\text{μαμάκες} \\ = & & \\ \text{μη αποδεκτή δομή} & & \end{array}$$

3.1.3 Το κλιτικό παράδειγμα των λόγιων υποκοριστικών: μία πρόταση

Σε αυτήν την εργασία επανειλημμένα διατυπώθηκε η παρατήρηση ότι το κλιτικό παράδειγμα των υποκοριστικών που σχηματίζονται με επιθήματα αρχαιοελληνικής προέλευσης είναι πλήρες. Το γεγονός ότι δεν απαντώνται εξαιρέσεις μας οδηγεί στο να υποστηρίξουμε ότι αυτή η συμπεριφορά των υποκοριστικών οφείλεται στο γεγονός ότι τα επιθήματα αυτής της κατηγορίας είναι φορείς του διακριτικού

²² Εξαιρέση αποτελεί το υποκοριστικό *δρομάκος* του οποίου η βάση φέρει το σημασιολογικό χαρακτηριστικό [-ανθρώπινο], το οποίο υποκοριστικό όμως έχει την ίδια συμπεριφορά με τα υπόλοιπα της ίδιας ομάδας.

Το κλιτικό παράδειγμα των υποκοριστικών

χαρακτηριστικού [+λόγιο], η ύπαρξη του οποίου επηρεάζει σημαντικά την κλίση ορισμένων ουσιαστικών (πβ. Ράλλη 2005, σελ. 121). Το διακριτικό αυτό χαρακτηριστικό επιβάλλει κατά κάποιον τρόπο την πλήρη πραγμάτωση του κλιτικού παραδείγματος, αφού στη συντριπτική τους πλειοψηφία οι λέξεις με αυτό το χαρακτηριστικό έχουν πλήρες κλιτικό παράδειγμα, ανεξαρτήτως του από ποια μορφολογική διαδικασία έχουν σχηματιστεί.

3.1.4 Συμπέρασμα²³

Έχοντας υπόψη όλα τα παραπάνω, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι ένα ξεχωριστό για το κάθε επίθημα λεξικό ιδιοσυγκρασιακό χαρακτηριστικό συνοδεύει και τα υπόλοιπα υποκοριστικά επιθήματα (εξαιρούνται τα αρχαιοελληνικής προέλευσης, τα οποία, όπως προαναφέρθηκε, έχουν πλήρες κλιτικό παράδειγμα λόγω του διακριτικού [+λόγιο]), το οποίο διαφοροποιείται ανάλογα με τα κενά που εμφανίζει το κλιτικό παράδειγμα καθενός από αυτά όπως παρουσιάστηκαν στις ενότητες 3.1.1.1, 3.1.1.2 και 3.1.2. Τα επιθήματα συνοδευόμενα από το χαρακτηριστικό αυτό παρουσιάζονται στη συνέχεια:

(63)	Υποκοριστικό	Κενό στο κλιτικό παράδειγμα
	επίθημα	παράδειγμα
	α) -άδι-	-
	β) -άκι-	γενική ενικού και πληθυντικού
	-άκ-	πληθυντικός
	-άκη-	πληθυντικός
	γ) -ίδι-	-
	δ) -ίκ-	πληθυντικός
	-ίκα-	πληθυντικός
	ε) -ίτσ-	γενική πληθυντικού (εξαιρέση: <i>κοριτσιών</i> < <i>κορίτσι</i>)
	στ) -όκ-	πληθυντικός
	ζ) -όνι-	-
	η) -όπουλ-	-
	-οπούλα-	γενική πληθυντικού

²³ Όλα τα υποκοριστικά επιθήματα της κοινής νέας ελληνικής παρατίθενται στο παράρτημα με το σύνολο των πληροφοριών σχετικά με το γραμματικό γένος και την κλιτική τάξη της βάσης και του υποκοριστικού, καθώς επίσης και τα κενά στο κλιτικό παράδειγμα των υποκοριστικών ουσιαστικών τους.

Το κλιτικό παράδειγμα των υποκοριστικών

θ) -ούδι-	-
ι) -ούλη-	-
-ούλα-	γενική πληθυντικού
-ούλι-	γενική πληθυντικού (εξαιρέση: <i>σακουλιών</i> < <i>σακούλι</i>)
ια) -ατζίκ-	πληθυντικός
-ουτζίκ-	πληθυντικός
ιβ) -κα-	πληθυντικός

3.1.5 Μια εξαίρεση: το ιδίωμα της Χίου

Τα κενά στο κλιτικό παράδειγμα των υποκοριστικών ουσιαστικών δεν αποτελούν γενικευμένο φαινόμενο της νέας ελληνικής. Χαρακτηριστική περίπτωση εξαίρεσης αποτελούν τα υποκοριστικά σε *-άκι-* τα οποία απαντώνται στο ιδίωμα της Χίου. Σε αντίθεση με τους αντίστοιχους υποκοριστικούς σχηματισμούς της κοινής, τα υποκοριστικά αυτά έχουν πλήρες κλιτικό παράδειγμα. Έτσι, είναι γραμματικώς αποδεκτοί οι τύποι της γενικής ενικού και πληθυντικού του υποκοριστικού του ουσιαστικού *καλάθι*, οι οποίοι είναι *καλαθακιού* και *καλαθακιών* αντίστοιχα (Ράλλη, προσωπική επικοινωνία).

3.2 Ρωσική

Σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει στη νέα ελληνική κοινή, τα υποκοριστικά της ρωσικής έχουν πλήρες κλιτικό παράδειγμα. Σχηματίζουν κανονικά και τις έξι πτώσεις (ονομαστική, γενική, δοτική, αιτιατική, οργανική και προθετική) και στον ενικό και στον πληθυντικό αριθμό.

3.3 Γερμανική

Το κλιτικό παράδειγμα των υποκοριστικών της γερμανικής γλώσσας δεν παρουσιάζει κάποια ιδιομορφία σε σχέση με εκείνο των υπόλοιπων ουσιαστικών της συγκεκριμένης γλώσσας. Αυτό σημαίνει ότι σχηματίζουν τη γενική ενικού με την προσθήκη του επιθήματος *-s*, π.χ. *der Bruder* 'ο αδελφός' > *das Brüder-chen* → *des Brüder-chen-s*, ενώ η δοτική πληθυντικού δε λαμβάνει το συνήθη δείκτη *-n*, καθώς τα υποκοριστικά επιθήματα λήγουν, όπως είδαμε, σε *-n*, υπακούοντας όμως σε έναν κανόνα που ισχύει γενικά για τα ουσιαστικά τα οποία λήγουν σε *-n*.

Το κλιτικό παράδειγμα των υποκοριστικών

3.4 Αγγλική

Η αγγλική γλώσσα, σε αντίθεση με τα τρία μορφολογικά πλούσια γλωσσικά συστήματα για τα οποία έγινε λόγος στις προηγούμενες ενότητες, παρουσιάζει πολύ φτωχή κλίση. Η μόνη φωνολογικά εκπεφρασμένη πτώση στο κλιτικό σύστημα της αγγλικής είναι η γενική ενικού, η οποία σχηματίζεται κυρίως στα ουσιαστικά που δηλώνουν κύρια ονόματα, π.χ. *Peter* → *Peter's*, *Mary* → *Mary's* κ.ά, και λιγότερο στα υπόλοιπα έμψυχα ουσιαστικά,²⁴ και η γενική πληθυντικού. Σε σχέση με τον υποκορισμό το κλιτικό παράδειγμα των ουσιαστικών υποκοριστικών δεν παρουσιάζει κανένα κενό. Για παράδειγμα, η γενική ενικού του υποκοριστικού του ονόματος *John* > *Johnnie* θα σχηματιστεί κανονικά ως *Johnnie's*.

²⁴ Για τη δήλωση της γενικής των άψυχων ουσιαστικών προτιμάται η χρήση της περιφραστικής δομής *a/the 'x' of a/the 'y'*, π.χ. *a/the leg of the table* 'το πόδι του τραπεζιού'.

4. Υποκορισμός μέσω επιθηματοποίησης: κλίση ή παραγωγή;

Ένα ζήτημα το οποίο έχει αποτελέσει αντικείμενο επισταμένης μελέτης είναι το σε ποια μορφολογική διαδικασία υπάγεται ο υποκορισμός με τη μορφή της επιθηματοποίησης.²⁵ Κύριοι διεκδικητές του υποκορισμού ως κυρίαρχης μορφολογικής διαδικασίας είναι η κλίση και παραγωγή.

4.1 Η κλίση και η παραγωγή ως διαδικασίες σχηματισμού λέξεων²⁶

Η κλίση είναι μια διαδικασία σχηματισμού λέξεων οι οποίες αποτελούν διαφορετικές μορφές μιας και μόνης λέξης. Κατ' αυτήν ένα θέμα συνδυάζεται ένα από τα κλιτικά επιθήματα τα οποία συναποτελούν το κλιτικό παράδειγμα της λέξης. Κύριο χαρακτηριστικό της κλίσης είναι το γεγονός ότι με την πρόσφυση του κλιτικού επιθήματος στο θέμα δεν σημειώνεται αλλαγή της γραμματικής κατηγορίας της λέξης.

Μέσα από τη διαδικασία της παραγωγής από την άλλη σχηματίζονται επίσης νέες λέξεις από το συνδυασμό ενός θέματος και του κατάλληλου παραγωγικού επιθήματος (ενώ η δομή καθίσταται έτοιμη προς χρήση στο πλαίσιο φράσεων ή εκφωνημάτων μετά την προσθήκη και του ανάλογου κάθε φορά κλιτικού επιθήματος). Η βασική διαφορά της διαδικασίας αυτής από την κλίση είναι αλλαγή της γραμματικής κατηγορίας της βάσης. Το φαινόμενο αυτό, αν και πολύ συνηθισμένο, δεν αποτελεί τον κανόνα. Για παράδειγμα, στην περίπτωση του ουσιαστικού *χορευτής*, το οποίο είναι παράγωγο του ρήματος *χορεύω*, έχουμε αλλαγή κατηγορίας, ενώ κάτι τέτοιο δε συμβαίνει με το παράγωγο ουσιαστικό *βιολιστής* το οποίο σχηματίζεται από το ουσιαστικό *βιολί*.

4.2 Η μορφολογική υπόσταση του υποκορισμού

Σύμφωνα με τον Scalise (1987, σελ. 132-133) ο υποκορισμός είναι μια διαδικασία σχηματισμού λέξεων η οποία φέρει χαρακτηριστικά τόσο κλίσης όσο και παραγωγής. Από τη μια μπορεί να θεωρηθεί κλιτική διαδικασία επειδή τα υποκοριστικά

²⁵ Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η περαιτέρω εξέταση του υποκορισμού μέσω σύνθεσης αποκλείεται ευθύς εξ αρχής, καθώς, όπως προκύπτει τουλάχιστον σε αυτό το επίπεδο της μελέτης μας, δεν παρουσιάζει προβλήματα. Επιπλέον, αυτού του είδους ο υποκορισμός απαντάται, όπως προκύπτει τουλάχιστον από τα δεδομένα που συγκεντρώθηκαν για την εργασία αυτή, μόνο στην ελληνική γλώσσα, ενώ ο αριθμός των σχηματιζόμενων υποκοριστικών είναι σαφώς περιορισμένος σε σχέση με εκείνο των υποκοριστικών από επιθηματοποίηση, γεγονός που δε δικαιολογεί το χαρακτηρισμό του υποκορισμού ως κυρίαρχης διαδικασίας σύνθεσης.

²⁶ Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με την κλίση και την παραγωγή βλ. Ράλλη 2005, σελ. 106-164.

Υποκορισμός μέσω επιθηματοποίησης: κλίση ή παραγωγή;

επιθήματα προστιθέμενα στο θέμα μιας πρωτότυπης λέξης δεν αλλάζουν τη γραμματική της κατηγορία ούτε και επηρεάζουν τα συντακτικά της χαρακτηριστικά ή το πλαίσιο υποκατηγοριοποίησής της, όπως συμβαίνει, για παράδειγμα, στην περίπτωση των υποκοριστικών τα οποία σχηματίζονται από θέματα ρημάτων στην ελληνική ή στην ιταλική γλώσσα. Τα παρακάτω παραδείγματα είναι ενδεικτικά του φαινομένου αυτού:

- (64) α) λίγο → λιγάκι (επίρρημα → επίρρημα), καλός → καλούλης (επίθετο),
βρέχει → ψιλοβρέχει (ρήμα → ρήμα)
β) golona ‘κεφάλι’ → golonuška (ουσιαστικό → ουσιαστικό)
γ) das Buch ‘το βιβλίο’ → das Büchlein (ουσιαστικό → ουσιαστικό)
δ) pig ‘γουρούνι’ → piggy (ουσιαστικό → ουσιαστικό)
ε) giocare ‘παίζω’ → giocherellare (αμετάβατο ρήμα → αμετάβατο ρήμα)

Από την άλλη όμως, συνεχίζει ο Scalise, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε το γεγονός ότι ο υποκορισμός μοιάζει πολύ με τη διαδικασία της παραγωγής. Αυτό προκύπτει από την παρατήρηση ότι τα υποκοριστικά επιθήματα τροποποιούν τη σημασία της πρωτότυπης λέξης δηλώνοντας σμίκρυνση του κύριου σημασιολογικού της χαρακτηριστικού (π.χ. *πορτούλα* σημαίνει ‘μικρή πόρτα’). Επιπλέον περισσότερα του ενός υποκοριστικά επιθήματα μπορούν να συνδυαστούν με το θέμα μιας πρωτότυπης λέξης σχηματίζοντας ένα και μόνο υποκοριστικό (π.χ. *αγγελ-ουδ-άκ-ι* < *άγγελος* και *fuocher-ell-ino* < *fuoco* ‘φλόγα’ -στην ιταλική).

Παράλληλα ο Katamba (1993, σελ. 210) αναφέρει ότι η διάκριση μιας διαδικασίας σε κλιτική ή παραγωγική εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το κατά πόσο αυτή καθορίζεται συντακτικά, δηλαδή από το αν υπάγεται σε κάποιο ‘γενικό, συντακτικά καθοδηγούμενο παράδειγμα’. Το παράδειγμα που επικαλείται για να υποστηρίξει την παραγωγική φύση του υποκορισμού είναι αυτό της αγγλικής γλώσσας, όπου συντακτικός κανόνας που να απαιτεί αναφορά στην ιδιότητα [υποκοριστικό] δεν υπάρχει (Katamba, ό.π.), ενώ το ίδιο ακριβώς φαίνεται πως ισχύει και για τα υπόλοιπα γλωσσικά συστήματα του δείγματός μας.

4.2.1 Μια άλλη προσέγγιση

Εκτός από τα κριτήρια αυτά, τα οποία δείχνουν τον υποκορισμό να μοιράζεται μεταξύ κλίσης και παραγωγής, ο Scalise αναφέρει και δύο ακόμα τα οποία θα μπορούσαν να τοποθετήσουν τον υποκορισμό κάπου ανάμεσα στην κλίση και την

Υποκορισμός μέσω επιθηματοποίησης: κλίση ή παραγωγή;

παραγωγή βάσει ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του ίδιου του υποκορισμού, παρέχοντάς του ίσως ακόμη και ένα είδος αυτονομίας ως μορφολογικής διαδικασίας.

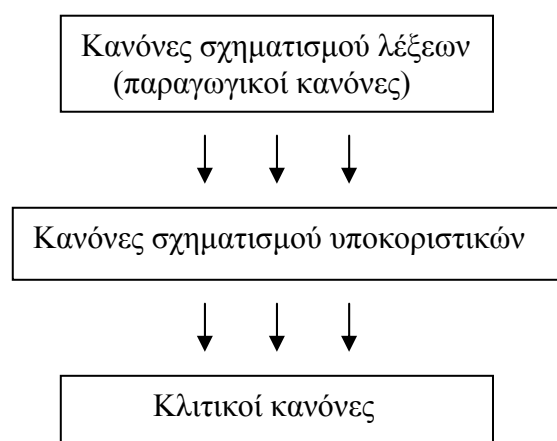
Το πρώτο βασίζεται στην ύπαρξη της δυνατότητας για πολλαπλές κυκλικές εφαρμογές του ίδιου υποκοριστικού επιθήματος στο θέμα μιας πρωτότυπης λέξης, δυνατότητα την οποία δεν έχουν ούτε τα κλιτικά ούτε τα παραγωγικά επιθήματα. Για παράδειγμα, είναι αντιγραμματικές κλιτικές δομές του τύπου *καθοδ-ός-ος ή παραγωγικές όπως *νομ-ικ-ικ-ός, ενώ δεν ισχύει το ίδιο στην περίπτωση του υποκοριστικού της ιταλικής *car-in-in-o* (από το επίθετο *caro* ‘αγαπητός’, στο Scalise, ό.π.).

Το δεύτερο κριτήριο προκύπτει από την παρατήρηση ότι τα υποκοριστικά επιθήματα σε μια δομή είναι πάντα εξωτερικά σε σχέση με τα παραγωγικά επιθήματα και πάντα εσωτερικά σε σχέση με τα κλιτικά επιθήματα (65):

(65) θέμα + παραγωγικό επίθημα + υποκοριστικό επίθημα + κλιτικό → υποκοριστικό

Κατόπιν όλων αυτών ο Scalise (1987, σελ. 133) προτείνει το σχήμα 4:

(66)

Σχήμα 4

το οποίο εξηγεί και το γεγονός ότι συναντούμε υποκοριστικές δομές σαν αυτές που αποδίδονται από το (65).

Υποκορισμός μέσω επιθηματοποίησης: κλίση ή παραγωγή;

4.3 Η μορφολογική υπόσταση του υποκορισμού στα υπό εξέταση γλωσσικά συστήματα

Το σχήμα το οποίο προτείνει ο Scalise αναφορικά με τη θέση του υποκορισμού στο πλαίσιο της μορφολογίας φαίνεται να έχει απόλυτη ισχύ στην περίπτωση της ιταλικής γλώσσας. Ας δούμε όμως σε ποιο βαθμό ανταποκρίνεται στο τι συμβαίνει με τον υποκορισμό στις γλώσσες που εξετάζονται στην εργασία αυτή.

4.3.1 Η μορφολογική υπόσταση του υποκορισμού στη νέα ελληνική

Τα υποκοριστικά επιθήματα της κοινής νέας ελληνικής εμφανίζουν χαρακτηριστικά σύμφωνα με τα οποία η διαδικασία του υποκορισμού μπορεί να χαρακτηριστεί είτε ως κλιτική είτε ως παραγωγική διαδικασία.

Οι Melissaropoulou & Ralli (2006) υποστηρίζουν ότι τα υποκοριστικά επιθήματα είναι παραγωγικά, καθώς επιλέγουν θέματα πρωτότυπων λέξεων ανάλογα με το γραμματικό τους γένος (είδαμε ότι, για παράδειγμα, ότι δεν μπορούν να σχηματιστούν αρσενικού γραμματικού γένους υποκοριστικά από βάσεις θηλυκού γραμματικού γένους: βλ. σχετικά ενότητα 2.7.1.1.4, σχήμα 1), την κλιτική τους τάξη (η οποία έχει άμεση σχέση με την τιμή του χαρακτηριστικού του γένους) και, όχι σπάνια, βάσει σημασιολογικών τους χαρακτηριστικών (για παράδειγμα, τα ουσιαστικά τα οποία δηλώνουν αφηρημένες έννοιες δεν έχουν συνήθως αντίστοιχα υποκοριστικά). Ταυτόχρονα, έχουν τη δυνατότητα να αλλάζουν τις τιμές των δύο αυτών χαρακτηριστικών (του γραμματικού γένους και της κλιτικής τάξης) των θεμάτων των πρωτότυπων λέξεων στα οποία προσφύονται, υπακούοντας όμως σε ένα ορισμένο σχέδιο (βλ. σχήμα 1, ενότητα 2.7.1.1.4).

Υπέρ του παραγωγικού χαρακτήρα των υποκοριστικών επιθημάτων, συνεχίζουν οι Melissaropoulou & Ralli, συνηγορεί και η εμφανής τροποποίηση της σημασίας του αρχικού θέματος, τροποποίηση η οποία μπορεί να κυμαίνεται από τη σμίκρυνση κάποιας από τις διαστάσεις της σημασίας ενός ουσιαστικού και τη δήλωση (κυρίως θετικά, αλλά, σε μερικές περιπτώσεις, και αρνητικά) συναισθηματικά χρωματισμένων σχολίων για το αντικείμενο αναφοράς του υποκοριστικού, μέχρι και τη *σημασιολογική λεξικοποίηση* (Bauer 1997, όπως αναφέρεται στις Melissaropoulou & Ralli 2006) σε περιπτώσεις όπου το σχηματιζόμενο υποκοριστικό αποκτά σημασία η οποία δεν μπορεί να εξαχθεί άμεσα από τη σημασία της βάσης, π.χ. *πιστολάκι* (κομμωτηρίου) < *πιστόλι* (όπλο), μια διαδικασία η οποία είναι χαρακτηριστική της παραγωγής (πβ. Bauer ό.π.). Τέλος, παραγωγικό χαρακτήρα στη διαδικασία του υποκορισμού, στην κοινή νέα ελληνική τουλάχιστον, δίνει και το γεγονός ότι η διαδικασία αυτή προκαλεί

Υποκορισμός μέσω επιθηματοποίησης: κλίση ή παραγωγή;

την εμφάνιση κενών στο κλιτικό παράδειγμα των παραγόμενων λέξεων, τα οποία δεν δικαιολογούνται από τα κλιτικά χαρακτηριστικά της βάσης.

Από την άλλη το γεγονός ότι περισσότερα του ενός υποκοριστικά επιθήματα μπορούν να προσαρτηθούν εναλλακτικά σε ένα θέμα σχηματίζοντας ανάλογο αριθμό υποκοριστικών (Melissaropoulou & Ralli 2006), π.χ. *πετρούλα/πετράδι* < *πέτρα*, σε συνδυασμό με το ότι τα υποκοριστικά επιθήματα δεν αλλάζουν τη γραμματική κατηγορία των αρχικών θεμάτων (πράγμα που προκύπτει και από την εξέταση υποκοριστικών επιθέτων, π.χ. *χαζός* → *χαζούλης*, και επιρρημάτων, π.χ. *αργά* → *αργούτσικα*), υποδεικνύει τον μάλλον κλιτικό χαρακτήρα της διαδικασίας του υποκορισμού. Το φαινόμενο της μη αλλαγής της γραμματικής κατηγορίας της βάσης ωστόσο θεωρούμε ότι δεν αρκεί για την ακύρωση του παραγωγικού χαρακτήρα του υποκορισμού, καθώς στο πλαίσιο της καθαυτό παραγωγής εμφανίζονται αρκετές ανάλογες εξαιρέσεις (π.χ. *ταξί* [0] > *ταξιτζής* [0]).

Σε ό,τι αφορά τα δύο κριτήρια τα οποία αναφέρονται στην ενότητα 4.2.1, τα δεδομένα είναι σε κάποιο βαθμό αντιφατικά. Παραδείγματα όπως *χορ-ευ-τ-ικ-ούλ-ι*, *κινη-τ-ούλ-ι*, *κλεφ-τ-όπουλ-ο*, *ερωτ-ευ-μεν-άκ-ι* όπου τα παραγωγικά επιθήματα προηγούνται των υποκοριστικών επιθημάτων, φαίνεται ότι υποστηρίζουν την υπόθεση του Scalise πως ο υποκορισμός μπορεί να θεωρηθεί ως μια αυτόνομη μορφολογική διαδικασία η οποία τοποθετείται μεταξύ παραγωγής και κλίσης. Ωστόσο το παράδειγμα του επιθέτου *γλυκούλικο*, στη δομή του οποίου το υποκοριστικό επίθημα *-ούλ-* προηγείται του παραγωγικού *-ικ-*, φαίνεται πως αποδυναμώνει τον ισχυρισμό αυτό. Επιπλέον περιπτώσεις σαν αυτές που περιγράφηκαν (είτε ενισχύουν είτε αποδυναμώνουν τον ισχυρισμό του Scalise) δεν είναι πολύ συνηθισμένες αλλά χρησιμοποιούνται σε ιδιαίτερες περιστάσεις επικοινωνίας για να εκφράσουν υπερβολή.

Αναφορικά με το κριτήριο της επανειλημμένης προσάρτησης του ίδιου υποκοριστικού σε ένα θέμα, δεν στάθηκε δυνατός ο εντοπισμός υποκοριστικών καμίας κατηγορίας όπου το υποκοριστικό επίθημα να εμφανίζεται παραπάνω από μία φορά προσαρτημένο στο ίδιο θέμα, π.χ. **τραπεζ-ακ-άκ-ι*, **ομπρελ-ιτσ-ίτσ-α*. Τα δεδομένα επομένως δείχνουν ότι στην κοινή νέα ελληνική ο υποκορισμός δεν μπορεί να θεωρηθεί ως μια αυτόνομη μορφολογική διαδικασία.

Συνοψίζοντας, τα παραπάνω δεδομένα μας οδηγούν στο να υποστηρίξουμε ότι είναι πολύ περισσότεροι οι λόγοι οι οποίοι συνηγορούν υπέρ του να χαρακτηριστεί ο υποκορισμός ως μια παραγωγική διαδικασία στην ελληνική γλώσσα.

Υποκορισμός μέσω επιθηματοποίησης: κλίση ή παραγωγή;

4.3.2 Η μορφολογική υπόσταση του υποκορισμού στη ρωσική

Στη ρωσική γλώσσα ο υποκορισμός θα μπορούσε καταρχάς να χαρακτηριστεί ως μια διαδικασία η οποία τείνει σαφώς προς την παραγωγή. Το πρώτο στοιχείο υπέρ αυτής της θεώρησης είναι το κοινό στον υποκορισμό όλων των υπό εξέταση γλωσσικών συστημάτων χαρακτηριστικό της διαφοροποίησης της σημασίας του τελικού σχηματισμού σε σχέση με εκείνη της πρωτότυπης λέξης. Ένα δεύτερο στοιχείο είναι το γεγονός ότι ο σχηματισμός των υποκοριστικών δεν είναι συντακτικά καθοδηγούμενος. Επιπλέον, τα υποκοριστικά επιθήματα της ρωσικής δεν επιλέγουν ελεύθερα βάση, αλλά η επιλογή τους καθορίζεται κυρίως από το γραμματικό γένος της βάσης και σε ένα βαθμό και από την κλιτική της τάξη, ενώ για ορισμένα από τα υποκοριστικά επιθήματα η επιλογή αυτή επηρεάζεται και από την τιμή την οποία λαμβάνει το σημασιολογικό χαρακτηριστικό [+/- έμφυχο] της βάσης. Τέλος η διαδικασία του υποκορισμού έχει πολύ συχνά ως αποτέλεσμα την αλλαγή της κλιτικής τάξης της βάσης.

Υπάρχει ωστόσο μια ιδιότητα του υποκορισμού στο γλωσσικό αυτό σύστημα η οποία θεωρούμε ότι, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η γραμματική κατηγορία της βάσης δεν αλλάζει μετά την προσάρτηση του υποκοριστικού επιθήματος, είναι καθοριστικής σημασίας στο να χαρακτηριστεί ο υποκορισμός ως μια κλιτική διαδικασία. Στη ρωσική γλώσσα το υποκοριστικό επίθημα παρουσιάζει διαφάνεια όχι μόνο ως προς την κατηγορία, αλλά και ως προς το συγκεκριμένο χαρακτηριστικό του γραμματικού γένους, καθώς είδαμε ότι τα υποκοριστικά κληρονομούν το γραμματικό γένος της βάσης (με εξαίρεση το επίθημα *-ink-*, το οποίο σχηματίζει θηλυκά υποκοριστικά, ανεξάρτητα από το γραμματικό γένος της βάσης). Αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός ότι, αν και η κλιτική τάξη ενός μεγάλου μέρους των υποκοριστικών διαφέρει από εκείνη της πρωτότυπης λέξης, η κλιτική τάξη του σχηματιζόμενου υποκοριστικού δεν αποτελεί δείκτη του γραμματικού γένους του, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει, για παράδειγμα, σε άλλους σχηματισμούς της ρωσικής ή -σε διαγλωσσικό επίπεδο- στην ελληνική.

4.3.3 Η μορφολογική υπόσταση του υποκορισμού στη γερμανική

Ο υποκορισμός στη γερμανική μπορεί να χαρακτηριστεί ως διαδικασία η οποία τείνει σαφώς προς την κλιτική μορφολογία (βλ. ενδεικτικά Katamba 1993, Wurzel 1989).

Οι λόγοι για τους οποίους ισχύει κάτι τέτοιο είναι πολλοί. Καταρχάς το υποκοριστικό επίθημα στη γερμανική γλώσσα δεν επηρεάζεται κατά την επιλογή ενός θέματος για το σχηματισμό ενός υποκοριστικού από το γραμματικό γένος του

Υποκορισμός μέσω επιθηματοποίησης: κλίση ή παραγωγή;

θέματος αυτού, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει στην ελληνική και τη ρωσική, ενώ και οι σημασιολογικοί περιορισμοί που ισχύουν κατά τη διαδικασία επιλογής είναι ελάχιστοι. Επίσης στη γερμανική ο σχηματισμός υποκοριστικών δεν οδηγεί στην αλλαγή της γραμματικής κατηγορίας της βάσης ούτε και κληροδοτεί κενά στο κλιτικό παράδειγμα των υποκοριστικών, ενώ τα υποκοριστικά επιθήματα μπορούν να προσφύονται εναλλακτικά στην ίδια βάση σε έναν αρκετά σημαντικό αριθμό υποκοριστικών ουσιαστικών (βλ. την παρατήρηση των Melissaropoulou & Ralli 2006, σχετικά με το χαρακτηριστικό αυτό στην ελληνική).

Η παραγωγική υπόσταση του υποκορισμού στο γλωσσικό αυτό σύστημα στηρίζεται σε συγκριτικά μικρότερο αριθμό ιδιοτήτων των υποκοριστικών επιθημάτων. Το γεγονός ότι όλα τα υποκοριστικά ανήκουν στο ουδέτερο γραμματικό γένος (λόγω της τιμής την οποία φέρει το υποκοριστικό επίθημα και την οποία μεταβιβάζει στον τελικό σχηματισμό) και ότι τα αποτελέσματα σε επίπεδο σημασιολογίας και σε αυτό το γλωσσικό σύστημα είναι η σμίκρυνση και η θετική (συνήθως) αξιολόγηση του αντικειμένου αναφοράς θεωρούμε ότι δεν επαρκούν για το χαρακτηρισμό του υποκορισμού ως σαφώς παραγωγικής διαδικασίας.

Είδαμε στην ενότητα 4.2.1 την πρόταση του Scalise σύμφωνα με την οποία η σταθερά εξωτερική θέση του υποκοριστικού επιθήματος σε σχέση με το παραγωγικό στις παράγωγες δομές αποτελεί ένδειξη του ότι θα πρέπει ο υποκορισμός να εξετάζεται ως αυτόνομη μορφολογική διαδικασία. Στην περίπτωση της γερμανικής γλώσσας φαίνεται πως το φαινόμενο αυτό έχει καθολική ισχύ. Για παράδειγμα, το επίθημα *-er*, το οποίο χρησιμοποιείται για το σχηματισμό παράγωγων ουσιαστικών από ρήματα, προηγείται του υποκοριστικού επιθήματος *-chen*, όπως φαίνεται και από το υποκοριστικό *Bäu-er-chen* ‘μικρός αγρότης’ (< *Bau-er* < *bau-en*).²⁷ Παρόλα αυτά, επειδή ο υποκορισμός της γερμανικής δεν παράγει δομές στις οποίες το ίδιο παραγωγικό επίθημα έχει προσαρτηθεί παραπάνω από μία φορά στην ίδια βάση, π.χ. **Ring-lein-lein*, θεωρούμε ότι δεν θα μπορούσε η διαδικασία αυτή να χαρακτηριστεί ως αυτόνομη μορφολογική διαδικασία.

4.3.4 Η μορφολογική υπόσταση του υποκορισμού στην αγγλική

Η περίπτωση της αγγλικής γλώσσας είναι η απλούστερη αναφορικά με τα χαρακτηριστικά του υποκορισμού από τις τέσσερις περιπτώσεις γλωσσών οι οποίες εξετάστηκαν στην εργασία αυτή. Ο βασικότερος λόγος για τον οποίο συμβαίνει κάτι

²⁷ Το χαρακτηριστικό αυτό θα μπορούσε να αποτελέσει επιχείρημα υπέρ της κλιτικής φύσης του υποκορισμού στη γερμανική (βλ. σχετικά Melissaropoulou & Ralli 2006).

Υποκορισμός μέσω επιθηματοποίησης: κλίση ή παραγωγή;

τέτοιο είναι το γεγονός ότι το γραμματικό γένος στο γλωσσικό αυτό σύστημα δεν καθίσταται σαφές από μορφολογικούς δείκτες, ενώ η ίδια η κατηγορία του γένους λειτουργεί, όπως είδαμε, στη βάση της διάκρισης των βιολογικών φύλων.

Όσον αφορά το γλωσσικό αυτό σύστημα δεν μπορέσαμε να εντοπίσουμε περιπτώσεις υποκορισμού παραγών ή περιπτώσεις όπου το ίδιο παραγωγικό επίθημα να προσφύεται πάνω από μία φορά στο ίδιο θέμα έτσι ώστε να συγκεντρωθούν στοιχεία υπέρ του χαρακτηρισμού του υποκορισμού ως αυτόνομης μορφολογικής διαδικασίας.

Είναι γεγονός ότι τα υποκοριστικά επιθήματα της αγγλικής γλώσσας, και ως σύνολο και το καθένα ξεχωριστά, δεν επιλέγουν ελεύθερα βάσεις για το σχηματισμό υποκοριστικών, για παράδειγμα δεν υπάρχουν υποκοριστικά αφηρημένων εννοιών. Ακόμη η προσάρτηση ενός υποκοριστικού επιθήματος σε ένα θέμα έχει ως αποτέλεσμα την τροποποίηση της σημασίας του ως προς το χαρακτηριστικό της σμίκρυνσης και της δήλωσης οικειότητας ή τρυφερότητας (συνήθως). Με βάση αυτές τις δύο ιδιότητες του υποκορισμού της αγγλικής τα υποκοριστικά επιθήματα έχουν παραγωγικό χαρακτήρα. Επιπλέον, σύμφωνα με τον Katamba (1993, σελ. 210), τα υποκοριστικά επιθήματα της αγγλικής είναι σαφώς παραγωγικά, καθώς ο υποκορισμός δεν αποτελεί μέρος κάποιου συντακτικά καθοδηγούμενου παραδείγματος, όπως αντίθετα συμβαίνει με την κλίση.

Παρόλα αυτά υπάρχουν εξίσου σημαντικά δεδομένα τα οποία στρέφουν τη διαδικασία του υποκορισμού προς την κατεύθυνση της κλίσης. Συγκεκριμένα η πρόσφυση ενός παραγωγικού επιθήματος σε μια βάση δεν συνεπάγεται αλλαγή της γραμματικής της κατηγορίας αλλά ούτε και του γένους της, όπως φαίνεται και από τις δομές συμφωνίας με αντωνυμίες.

Κατόπιν αυτών θεωρούμε ότι ο υποκορισμός στην αγγλική τοποθετείται μεταξύ κλίσης και παραγωγής στο πλαίσιο του μορφολογικού συνεχούς το οποίο προτείνεται από την Bybee (1985, όπως αναφέρεται στις Melissaropoulou & Ralli 2006), πλησιέστερα προς την παραγωγή.

4.4 Ο υποκορισμός και το μορφολογικό συνεχές

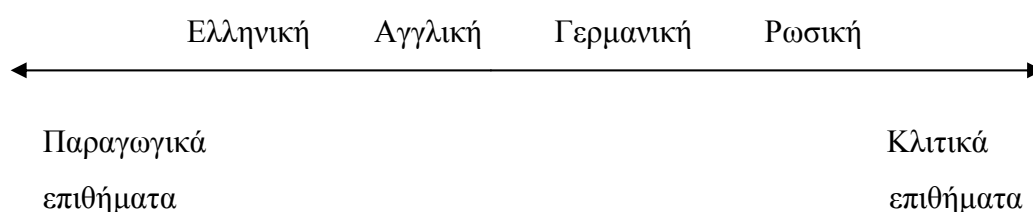
Τα δεδομένα από την ελληνική, τη ρωσική, τη γερμανική και την αγγλική γλώσσα δείχνουν ότι σε κανένα από τα συστήματα αυτά δεν είναι δυνατόν ο υποκορισμός να χαρακτηριστεί ως αμιγώς κλιτική ή παραγωγική μορφολογική διαδικασία, καθώς τα ποικίλα χαρακτηριστικά του υποκορισμού, τα οποία πρέπει να λάβει κανείς υπόψη του κατά τη διαδικασία διακρίβωσης της φύσης του υποκορισμού, διαφοροποιούνται

Υποκορισμός μέσω επιθηματοποίησης: κλίση ή παραγωγή;

ως προς τη συγκεκριμένη μορφή που παίρνουν από γλώσσα σε γλώσσα, ακόμα κι αν αυτές οι γλώσσες εμφανίζουν γενετική συγγένεια.

Επομένως είναι ορθότερο να θεωρήσουμε ότι τα υποκοριστικά επιθήματα καθενός από τα υπό εξέταση γλωσσικά συστήματα τοποθετούνται ως σύνολα πάνω σε ένα συνεχές στη μία άκρη του οποίου τοποθετούνται τα αμιγώς παραγωγικά επιθήματα ενώ στην άλλη τα αμιγώς κλιτικά, όπως έχει προτείνει η Bybee (1985). χαρακτήρα. Για τις γλώσσες του δείγματός μας, το συνεχές αυτό θα έχει περίπου την ακόλουθη μορφή:

(67)

Σχήμα 5

Σε μια πιο αναλυτική μορφή του, στο συνεχές θα πρέπει τα επιθήματα να ταξινομούνται και μέσα στο πλαίσιο του συνόλου των υποκοριστικών επιθημάτων της κάθε γλώσσας ανάλογα με το αν έχουν περισσότερο παραγωγικό ή κλιτικό χαρακτήρα. Για παράδειγμα, από το σύνολο των υποκοριστικών επιθημάτων της ρωσικής, στο αριστερό άκρο του τμήματος του συνεχούς το οποίο αντιστοιχεί στο γλωσσικό αυτό σύστημα θα πρέπει να τοποθετηθεί το επίθημα *-ink-*, καθώς είναι το μοναδικό από τα υποκοριστικά επιθήματα το οποίο αλλάζει το γραμματικό γένος της βάσης, γεγονός που του δίνει έναν πιο παραγωγικό χαρακτήρα.

Συμπέρασμα

Ο υποκορισμός, όπως άλλωστε κάθε φαινόμενο της γλώσσας γενικά, δεν μπορεί να οριστεί με απόλυτη ακρίβεια και καθολικότητα σε ότι αφορά τη μορφολογική του υπόσταση συνολικά για όλα τα γλωσσικά συστήματα.

Όπως προσπαθήσαμε να δείξουμε σε αυτήν την εργασία, το φαινόμενο αυτό διαφοροποιείται από γλωσσικό σύστημα σε γλωσσικό σύστημα. Διαφοροποιείται καταρχάς ως προς τον τρόπο με τον οποίο σχηματίζονται υποκοριστικές δομές: από αλλαγές φωνημάτων στο θέμα μιας λέξης μέχρι την επιθηματοποίηση και τη δημιουργία συντακτικών φράσεων οι οποίες αποδίδουν μια διάσταση υποκοριστικής σημασίας. Ακόμη όμως και στο πλαίσιο της ίδιας διαδικασίας, συγκεκριμένα σε αυτήν την εργασία, της επιθηματοποίησης, διαφοροποιείται όχι ως συνολική διαδικασία αλλά ως προς τα επιμέρους χαρακτηριστικά του: τα κριτήρια επιλογής βάσης (είτε είναι σημασιολογικά είτε σχετίζονται με το γραμματικό της γένος ή την κλιτική της τάξη), τη διαδικασία απόδοσης γραμματικού γένους στα υποκοριστικά, την αλλαγή ή όχι της κλιτικής τάξης της βάσης κατά τον υποκορισμό, το αν και σε ποιου είδους περιορισμούς υπόκειται η διαδικασία του υποκορισμού, το αν μπορούν να συνεμφανιστούν περισσότερα του ενός ίδια ή διαφορετικά υποκοριστικά επιθήματα στην ίδια υποκοριστική βάση, τη θέση τους σε μια παράγωγη δομή σε σχέση με τα παραγωγικά επιθήματα, τη δημιουργία κενών ή άλλων ανωμαλιών στο κλιτικό παράδειγμα των σχηματιζόμενων υποκοριστικών, ενώ υπάρχει διαφοροποίηση ακόμη και ως προς τον αριθμό των υποκοριστικών επιθημάτων. Κι όλα αυτά παρά το γεγονός ότι οι γλώσσες του δείγματός μας γενετικά συνδέονται πολύ στενά.

Επιπλέον, έστω και μέσα από ελάχιστα παραδείγματα, σημειώθηκε το γεγονός ότι μπορεί η διαδικασία του υποκορισμού να παρουσιάζει σημαντικές διαφοροποιήσεις στο πλαίσιο του ίδιου γλωσσικού συστήματος αναφορικά με τις διαλέκτους και τα ιδιώματα τα οποία περιλαμβάνει (π.χ. ως προς τη μορφή των υποκοριστικών επιθημάτων στην κοινή και τις νότιες διαλέκτους της γερμανικής ή την ύπαρξη κενών στο κλιτικό παράδειγμα των υποκοριστικών ουσιαστικών της ελληνικής).

Παράλληλα είδαμε ότι, ανάλογα με το πώς πραγματώνονται αυτά τα χαρακτηριστικά, σε μία γλώσσα ο υποκορισμός έχει περισσότερο παραγωγικό χαρακτήρα, όπως στην ελληνική και την αγγλική, ενώ σε κάποια άλλη, όπως στη ρωσική και τη γερμανική, τείνει προς την κλίση (πβ. Katamba 1993, σελ. 212), γεγονός που τους δίνει και την ανάλογη θέση πάνω στο μορφολογικό συνεχές το οποίο περιλαμβάνει τα παραγωγικά και τα κλιτικά επιθήματα. Σε κάθε περίπτωση πάντως αποκλείεται (τουλάχιστον βάσει των δεδομένων τα οποία παρέχουν τα

γλωσσικά συστήματα που εξετάστηκαν στο πλαίσιο αυτής της εργασίας) η πιθανότητα ο υποκορισμός να αποτελεί αυτόνομη μορφολογική διαδικασία η οποία διαφοροποιείται τόσο από την παραγωγή όσο και από την κλίση σε οποιοδήποτε από τα συστήματα αυτά.

Παράρτημα

Όλες οι παρατηρήσεις και τα συμπεράσματα που προέκυψαν από αυτήν την εργασία σχετικά με τα χαρακτηριστικά των υποκοριστικών επιθημάτων της κοινής νέας ελληνικής παρατίθενται στη συνέχεια σε συγκεντρωτικούς πίνακες, ενώ γίνεται ξεχωριστή παράθεση των αντίστοιχων πινάκων των λόγιων υποκοριστικών επιθημάτων λόγω των ιδιαιτεροτήτων που παρουσιάζουν σε σχέση με υπόλοιπα επιθήματα:

(1) -άδι-

Γραμματικό γένος θέματος	αρσ. θηλ.
ΚΤ πρωτότυπου θέματος	1, 3
ΚΤ θέματος υποκοριστικού	6
Κενά στο κλιτικό παράδειγμα	-

(2) -άκι-

Γραμματικό γένος θέματος	αρσ. θηλ. ουδ.
ΚΤ πρωτότυπου θέματος	1, 2, 3, 5, 6, 7, 8
ΚΤ θέματος υποκοριστικού	6
Κενά στο κλιτικό παράδειγμα	α) γενική ενικού β) γενική πληθυντικού

(3) -άκ-

Γραμματικό γένος θέματος	αρσ.
ΚΤ πρωτότυπου θέματος	1, 2
ΚΤ θέματος υποκοριστικού	1
Κενά στο κλιτικό παράδειγμα	πληθυντικός

(4) -άκη-

Γραμματικό γένος θέματος	αρσ.
ΚΤ πρωτότυπου θέματος	1, 2
ΚΤ θέματος υποκοριστικού	2
Κενά στο κλιτικό παράδειγμα	πληθυντικός

(5) *-ίδι-*

Γραμματικό γένος θέματος	αρσ. θηλ. ουδ.
ΚΤ πρωτότυπου θέματος	1, 3, 7
ΚΤ θέματος υποκοριστικού	6
Κενά στο κλιτικό παράδειγμα	-

(6) *-ίκ-*

Γραμματικό γένος θέματος	αρσ.
ΚΤ πρωτότυπου θέματος	2
ΚΤ θέματος υποκοριστικού	1
Κενά στο κλιτικό παράδειγμα	-

(7) *-ίκα-*

Γραμματικό γένος θέματος (κύριο όνομα)	θηλ.
ΚΤ πρωτότυπου θέματος	3
ΚΤ θέματος υποκοριστικού	3
Κενά στο κλιτικό παράδειγμα	πληθυντικός

(8) *-ίτσα-*

Γραμματικό γένος θέματος	θηλ.
ΚΤ πρωτότυπου θέματος	3
ΚΤ θέματος υποκοριστικού	3
Κενά στο κλιτικό παράδειγμα	γενική πληθυντικού

(9) *-ίτσι-*

Γραμματικό γένος θέματος	θηλ.
ΚΤ πρωτότυπου θέματος	3
ΚΤ θέματος υποκοριστικού	6
Κενά στο κλιτικό παράδειγμα	-

(10) -όκα-

Γραμματικό γένος θέματος	αρσ.
ΚΤ πρωτότυπου θέματος	1
ΚΤ θέματος υποκοριστικού	2
Κενά στο κλιτικό παράδειγμα	πληθυντικός

(11) -όνι-

Γραμματικό γένος θέματος	αρσ. θηλ.
ΚΤ πρωτότυπου θέματος	2, 3
ΚΤ θέματος υποκοριστικού	6
Κενά στο κλιτικό παράδειγμα	-

(12) -όπουλ-

Γραμματικό γένος θέματος	αρσ. θηλ. ουδ.
ΚΤ πρωτότυπου θέματος	1, 2, 3, 6
ΚΤ θέματος υποκοριστικού	5
Κενά στο κλιτικό παράδειγμα	-

(13) -οπούλα-

Γραμματικό γένος θέματος	αρσ. θηλ. ουδ.
ΚΤ πρωτότυπου θέματος	1, 2, 3
ΚΤ θέματος υποκοριστικού	3
Κενά στο κλιτικό παράδειγμα	-

(14) -ούδι-

Γραμματικό γένος θέματος	αρσ.
ΚΤ πρωτότυπου θέματος	1
ΚΤ θέματος υποκοριστικού	6
Κενά στο κλιτικό παράδειγμα	-

(15) -ούδα-

Γραμματικό γένος θέματος	θηλ.
ΚΤ πρωτότυπου θέματος	3
ΚΤ θέματος υποκοριστικού	3
Κενά στο κλιτικό παράδειγμα	-

(16) -ούλι-

Γραμματικό γένος θέματος	αρσ. θηλ. ουδ.
ΚΤ πρωτότυπου θέματος	1, 3, 5, 6
ΚΤ θέματος υποκοριστικού	6
Κενά στο κλιτικό παράδειγμα	α) γενική ενικού β) γενική πληθυντικού (εξαίρεση: <i>σακουλιών</i>)

(17) -ούλα-

Γραμματικό γένος θέματος	θηλ.
ΚΤ πρωτότυπου θέματος	3, 4
ΚΤ θέματος υποκοριστικού	3
Κενά στο κλιτικό παράδειγμα	γενική πληθυντικού

(18) -ούλη-

Γραμματικό γένος θέματος	αρσ.
ΚΤ πρωτότυπου θέματος	1, 2
ΚΤ θέματος υποκοριστικού	2
Κενά στο κλιτικό παράδειγμα	-

(19) -ατζίκ-

Γραμματικό γένος θέματος	αρσ.
ΚΤ πρωτότυπου θέματος	2
ΚΤ θέματος υποκοριστικού	1
Κενά στο κλιτικό παράδειγμα	πληθυντικός

(20) -ουζίζικ-

Γραμματικό γένος θέματος	αρσ.
ΚΤ πρωτότυπου θέματος	1
ΚΤ θέματος υποκοριστικού	1
Κενά στο κλιτικό παράδειγμα	πληθυντικός

(21) -κα-

Γραμματικό γένος θέματος	αρσ. θηλ.
ΚΤ πρωτότυπου θέματος	2, 3
ΚΤ θέματος υποκοριστικού	2, 3
Κενά στο κλιτικό παράδειγμα	πληθυντικός

Λόγια επιθήματα:

(1) -άδι-

Γραμματικό γένος θέματος	θηλ. ουδ.
ΚΤ πρωτότυπου θέματος	3, 5
ΚΤ θέματος υποκοριστικού	5
Κενά στο κλιτικό παράδειγμα	-

(2) -άρι-

Γραμματικό γένος θέματος	αρσ. θηλ. ουδ.
ΚΤ πρωτότυπου θέματος	1, 3, 5
ΚΤ θέματος υποκοριστικού	5
Κενά στο κλιτικό παράδειγμα	-

(3) -ίδα-

Γραμματικό γένος θέματος	αρσ. θηλ.
ΚΤ πρωτότυπου θέματος	1, 2, 3
ΚΤ θέματος υποκοριστικού	3
Κενά στο κλιτικό παράδειγμα	-

(4) *-ίδι-*

Γραμματικό γένος θέματος	αρσ. θηλ. ουδ.
ΚΤ πρωτότυπου θέματος	1, 3, 5, 7, 8
ΚΤ θέματος υποκοριστικού	5
Κενά στο κλιτικό παράδειγμα	-

(5) *-ίσκ-*

Γραμματικό γένος θέματος	αρσ.
ΚΤ πρωτότυπου θέματος	1, 2
ΚΤ θέματος υποκοριστικού	1
Κενά στο κλιτικό παράδειγμα	-

(6) *-ίσκη-*

Γραμματικό γένος θέματος	θηλ. ουδ.
ΚΤ πρωτότυπου θέματος	3, 6
ΚΤ θέματος υποκοριστικού	3
Κενά στο κλιτικό παράδειγμα	-

(7) *-ύδρι-*

Γραμματικό γένος θέματος	αρσ. θηλ. ουδ.
ΚΤ πρωτότυπου θέματος	1, 3, 7
ΚΤ θέματος υποκοριστικού	5
Κενά στο κλιτικό παράδειγμα	-

(8) *-όλλι-*

Γραμματικό γένος θέματος	ουδ.
ΚΤ πρωτότυπου θέματος	5, 7
ΚΤ θέματος υποκοριστικού	5
Κενά στο κλιτικό παράδειγμα	-

Βιβλιογραφία

- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α., Α. Ράλλη & Δ. Χειλά-Μαρκοπούλου 2003. *Θέματα Νεοελληνικής Γραμματικής: Το γένος*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. & Δ. Χειλά-Μαρκοπούλου 2003. «Συγχρονικές και διαχρονικές τάσεις στο γένος της ελληνικής: Μια θεωρητική πρόταση». Στο Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α., Α. Ράλλη & Δ. Χειλά-Μαρκοπούλου (επιμ.) *Θέματα Νεοελληνικής Γραμματικής: Το γένος*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης-Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (ΑΠΘ-ΙΝΣ) 2000. *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)* (ανατύπωση της έκδοσης του ΟΕΣΒ 1941). Θεσσαλονίκη.
- Aronoff, M. 1994. *Morphology by Itself: stems and inflectional classes*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Bakema, P. & D. Geeraerts 2004. «Diminution and augmentation». In Booij, G., C. Lehman, J. Mugdan, S. Skopeteas & W. Kesselheim (eds). *Morphology/Morphologie*. Berlin/New York: Walter de Gruyter, 1045-1052.
- Baroni, M., E. Guevara, V. Pirrelli & E. Zanchetta. 2006. *Corpus Evidence and Compound Structure: The case of Italian NN Compounds*. (ms)
- Bauer, L. 1997. Evaluative Morphology: in Search of Universals. *Studies in Language* 21, 533-575.
- Bauer, L. 2004. *A Glossary of Morphology*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Bybee, J. 1985. *Morphology. A Study of the Relation Between Meaning and Form*. Amsterdam: John Benjamins.
- Corbett, G. 1982. «Gender in Russian. An account of gender specification and its relationship to declension». *Russian Linguistics* 6, No2, 197-232.
- Corbett, G. 1991. *Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crocco Galéas, G. 2002. «A Morphopragmatic Approach to Greek Diminutives». In C. Clairis (ed.) *Recherchers en Linguistique Greque I*, pp. 151–154. Paris: L'Harmattan .
- Crystal, D. 1980/1997. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. (4th edition) Blackwell. (σε μετάφραση Γ. Ξυδόπουλου 2000: *Λεξικό γλωσσολογίας και φωνητικής*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.)
- Daltas, P. 1987. «Some Patterns of Variability in the Use of Diminutive and Augmentative Suffixes in Spoken Modern Greek Koine (MGK)». *Glossologia* 4 (1985). 63-88.

- Di Sciullo, A. M. & E. Williams. 1987. *On the definition of the Word*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Dressler, W. U. & L. Merlini Barbaresi. 1994. *Morphopragmatics: Diminutives and Intensifiers in Italian, German and Other Languages*. Berlin, New York: de Gruyter (Trends in Linguistics. Studies and Monographs 76)
- Emonds, J. E. 1985. *A Unified Theory of Syntactic Categories*. Foris: Dordrecht.
- Ettinger, S. 1974. *Diminutiv- und Augmentativbildung: Regeln und Restriktionen: Morphologische und semantische Probleme der Distribution und der Restriktion bei der Substantivmodifikation im Italienischen, Portugiesischen, Spanischen und Rumänischen*. Tübingen: Narr (Tübinger Beiträge zur Linguistik 54).
- Hockett, C. F. 1958. *A Course in Modern Linguistics*. New York: Macmillan.
- Horrocks, G. 1997. *Greek- A History of the Language and its Speakers*. London: Longman.
- Katamba, F. 1993. *Morphology*. New York: St Martin's Press.
- Κουκίδης, Σ. 1985. *Γερμανική Γραμματική και Συντακτικό*. Αθήνα: Praxis.
- Lieber, R. 1980. *On the Organization of the Lexicon*. Ph.D. Diss., MIT.
- Lieber, R. 1989. «On Percolation». In Booij, G. & J. van Marle (eds) *Yearbook of Morphology 2*, 95-138. Dordrecht: Foris.
- Lieber, R. 1992. *Deconstructing Morphology. Word Formation in Syntactic Theory*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lyons, J. 1999. *Γλωσσολογική Σημασιολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Mackridge, 1990. *Η Νεοελληνική Γλώσσα*. Σε μετάφραση Κ.Ν. Πετρόπουλου. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Matasovič, R. 2004. *Gender in Indo-European*. Universitätsverlag WINTER Heidelberg.
- Matthews, P. H. 1991. *Morphology*. Cambridge University Press.
- Melissaropoulou, D. & A. Ralli. 2006. «Headedness in diminutive formation: Evidence from Modern Greek and its Dialectal Variation». *12th International Morphology Meeting*. Budapest.
- Mirambel, A. 1988. *Η Νέα Ελληνική Γλώσσα: Περιγραφή και ανάλυση*. Σε μετάφραση Σ.Κ. Καρατζά. 2^η έκδοση. Θεσσαλονίκη.
- Nespor, M. & A. Ralli. 1996. «Morphology-Phonology Interface: Phonological Domains in Greek Compounds». *The Linguistic Review* 13, 357-382.
- Πλεμμένου, Ε. 2003. «Το γραμματικό γένος στην παραγωγή λόγου: Μια ψυχολογολογική προσέγγιση». Στο Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α., Α. Ράλλη &

- Δ. Χειλά-Μαρκοπούλου (επιμ.) *Θέματα Νεοελληνικής Γραμματικής: Το γένος*, 208-233. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Ralli, A. 2000a. «A feature-based analysis of Greek nominal inflection». *Glossologia* 11-12, 201-227.
- Ralli, A. 2000b. «Το κλιτικό σύστημα της νέας ελληνικής». Στο Σταύρου Μ. & Μ. Τζεβελέκου (επιμ.) *Η μηχανική μετάφραση και η ελληνική γλώσσα*. Αθήνα: Καστανιώτης, 205-234.
- Ralli, A. 2002. «The role of morphology in gender determination: evidence from Modern Greek». *Linguistics* 40/3, 519-551.
- Ράλλη, Α. 2003. «Ο καθορισμός του γραμματικού γένους στα ουσιαστικά της νέας ελληνικής». Στο Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α., Α. Ράλλη & Δ. Χειλά-Μαρκοπούλου (επιμ.) *Θέματα Νεοελληνικής Γραμματικής: Το γένος*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Ράλλη, Α. 2005. *Η Σύνθεση λέξεων: Διαγλωσσική Μορφολογική Προσέγγιση*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Ράλλη, Α. 2005. *Μορφολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Ράλλη, Α. (προσεχώρ.). *Η Σύνθεση της Νέας Ελληνικής: διαγλωσσική μορφολογική προσέγγιση*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Rice, C. 2005. «Optimizing Russian Gender: A Preliminary Analysis». In Franks, S., F. Y. Gladney & M. Tasseva Kurkchieva. *Formal approaches to Slavic Linguistics 13: The South Carolina Meeting*. Ann Arbor, MI: Michigan Slavic Publications, 265-275.
- Rozental', D. E. & I. B. Golub' 2004. *Russkij Jazik na Otl'ečno*. Izdat'el'stvo MAHAON.
- Scalise, S. 1987. *Generative Morphology*. Dordrecht: Foris Publications.
- Selkirk, E. 1982. *The Syntax of Words*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Spencer, A. 1997. *Morphological Theory*. Oxford/Cambridge: Blackwell.
- Steinmetz, D. 1986. «Two principles and some rules for gender in German: inanimate nouns». *Word* 37, 189-217.
- Švedova, N. U. et al. 1982. *Russkaja Grammatika* (Tom 1). Moskva: Akademija Nauk S.S.S.R. Izdat'el'stvo "NAUKA".
- Συμεωνίδης, 1975. «Η νεοελληνική κατάληξη -κα -κας». *Φίλτρα*. Τιμητικός τόμος Σ. Καψωμένου. Θεσσαλονίκη, 403-417.
- Touratzidis, L. & A. Ralli. 1992. «A computational treatment of stress in Greek inflected forms», *Language and Speech* 10, 435-453.

- Vinogradov, V. V. et al. 1960. *Grammatika Russkogo Jazika* (Tom 1). Moskva: Izdat'el'stvo Akademii Nauk S.S.S.R.
- Wiese, R. 2001. «Regular Morphology vs Prosodic Morphology? The Case of Truncations in German». *Journal of Germanic Linguistics* 13.2, 131-177.
- Wurzel, W. U. 1989. *Inflectional Morphology and Naturalness*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers.